Louis

CORMAN

PSİKANALİZ AÇISINDAN ÇOCUK EĞİTİMİ

PSİKANALİZ AÇISINDAN ÇOCUK EĞİTİMİ • CORMAN

PSİKANALİZ AÇISINDAN
ÇOCUK EĞİTİMİ

LOUIS CORMAN

PSİKANALİZ AÇISINDAN ÇOCUK EĞİTİMİ

Türkçesi :
Hüsen Portakal

Kurucusu:
OĞUZ AKKAN
cem yayınevi

Başaran Matbaası'nda dizilip, basılmıştır.
İstanbul, 1988

GİRİŞ

Çocukların eğitimi nedir *sorusuna iki yanıt verilebilir, çünkü eğitimciler için birbirinden çok ayrı iki yol vardır.*

Bir yandan, eğitim çocuğun yaşadığı ortama, *aile, okul ve toplumsal ortama* uyumu *diye tanımlanabilir.*

Öte yandan, çocuğun özgün ve yaratıcı kişiliğini daha iyi geliştirmek *diye tanımlanabilir.*

Buradan birbirine bütünüyle zıt iki eğitim yöntemi ortaya çıkar. Birinci durumda, ayrım gözetmeksizin bütün çocuklara henüz erken yaşlarda varolan sıkı kurallar benimsetilir, kurulu düzene tastamam saygılı gençler yetiştirilir ve ortak sıkıdüzen bireysel özgürlüğe yeğlenir.

İkinci durumda tam tersi yapılmak istenir; her çocuğun bireyselliği, tam özgürce duyması, düşünmesi ve hareket etmesi öne çıkarılır. Bu yüzden çocuk toplumun dayandığı ortak değerleri yadsıyabilir, reddedebilir.

Bu iki eğitim yöntemi arasında elbette bir seçim yapmak gerekir; böyle bir seçimi yaparken nedenini insan kendine sormalı ve çocuğun geleceği için yapılan bu seçimin sonuçlarının bütünüyle bilincinde olmalıdır.

Bize gelince, birbirine zıt bu iki eğitsel amaç arasında orta yolda uzlaşmayı yeğliyoruz. İyi uyumlu ortak bir tipe göre büyüyecek çocuğa biçim verirken, özgün bireyselliğini korumak ve yaratıcı yeteneklerini öne çıkarmak *gereğine inanıyoruz.*

Bu uzlaşmacı tutumun yararı, bağnaz öğretiler içinde katılaşmış ve aşırı tutumlara göre daha esnek olmasıdır. Böyle bir seçime evet dediğimizde, koşullara ve her çocuğun mizacına göre ya kurallar, ya da özgürlük ağır basabilir. Burada iyi

bir eğitimci seçmeci olmalıdır; bir yandan eğitimcilik yaptığı ortama uymalıdır; örneğin özgürlük kavgası verilen çağımızda, geçmişte kök salan «ataerkil aile» nin otoriter yöntemi hiç kuşkusuz bir aileye ayrı olarak uygulanabilir; öte yandan, eğitimci her çocuğun bireysel eğilimini tanımalı, çocuğun daha iyi gelişmesi için disipline özgürlük ölçüsünü iyi ayarlamalıdır.

Bu eğitimci alanda psikanalizin görüşü nedir? *Bu bilimin kökeninde içgüdüsel özgürlüğün elde edilmesi olduğunu, zorlayıcı eğitimin —hele doğal yaşamı engellemeye değin vardırdığında— tehlikesini özellikle belirttiğini ve bu noktada egemen düşüncelere şiddetle çarptığını anımsayalım. Bununla birlikte, kimi zaman yapıldığı gibi, psikanalizin toplumsal düzenin yıkıcısı olduğu sonucuna varmak haksızlık olur. Çünkü, içgüdüsel yaşamın özümlenmesinde Ben'e hangi temel görevi verdiği özellikle* süblimasyona *verdiği birinci derecedeki önemi yanlış anlamak olur. Ancak süblimasyon aracılığı ile içgüdüler toplumsal yaşamla yapıcı bir biçimde bütünleşir.*

Ayrıca son zamanlarda nevrotiklerin kurulu düzene yeniden uyumunu sağlayarak iyileştiriyor diye psikanaliz ters bir açıdan kınandı. Ama burada yine yanılıyorlar, çünkü kişilik dengesinin yeniden kurulması Ben'in ve güdüsel tepilerin iç düzeneğini gerektiriyorsa ve bu düzenek belirli bir toplumun ortak disiplin rejimini yeniden üretiyorsa, buradan psikanalizin bireyleri adı geçen topluma «yeniden kazandırdığı» sonucu hiçbir zaman çıkarılamaz. Ayrıca kurallara dayalı bir toplumsal düzenin kuruluşuna karşı çıkanlara, bundan daha iyisini kurmak düşer, çünkü hiçbir disipline dayanmadan yaşamanın olasızlığını deneyler bize öğretmektedir.

Kısaca dendiğinde, eğitimde psikanalizci görüş de uzlaşmacı bir görüştür. Daha sonra göreceğimiz gibi, bu kitabın açık temel ilkelerinden biri, fiziksel - ruhsal dengenin temelinde ve tüm alanlarda zıtların uyumu*'nun gerekliliğini göstermesidir.*

İnsan varlığının, içinde bulunduğu dünyaya uyumunun nasıl gerçekleştiğini inceleyeceğiz burada.

Bir varlık gelişimi içinde incelendiğinde, bu gelişimin içteki bir güç tarafından sağlandığı görülür; bu dirimsel güç *dediğimiz, yaşam gücünün ta kendisidir. Bu dirimsel güç kavra-*

mı, kim ne derse desin, pratik önemi olmayan saf bir soyutlama değildir. Biz bunu çok somut bir biçimde, bir yayılma gücü diye anlıyoruz (bunu gazların yayılması, ekonomik yayılma anlamında olduğu gibi anlamak gerekir). Bize göre, uzun zamandan beridir inanıldığı gibi yaşamı belirleyen koruma güdüsü *değil,* yayılma güdüsüdür. *Aslında yaşam korunmayı değil, gelişmeyi, daha büyük ve güçlü olmayı, her alanda ilerlemeyi ve meydana geldiği ortamda genişlemeyi diler.* Yayılma güdüsü, *doğaçtan güçlülerin, yaşamca zengin olanların, her türlü yaratıcı yeteneğe dopdolu sahibolanların güdüsüdür.* Korunma güdüsü *ise tersine, yaratılıştan zayıf olanların, hastaların, yaşlıların, yaşamı tehdit edilenlerin güdüsüdür; bunların organizması, varlığını sürdürmek için kendi içindeki gücü azaltmak zorunda kalır.*

Şimdi burada zıtların uyumunun birinci örneğini görmekteyiz. Bununla birlikte, bu iki temel güdünün zıtlığı, bizi her ikisinin de gerekli olduğu yanlış anlayışına götürmemelidir: yaşama iyi uyum, yayılma ile korunmanın iki zıt hareketi arasında doğru bir dengeyle sağlanır.

Bir benzetmeyle bunu daha iyi anlayacağız. Canlı organizma, motorlu bir taşıta benzetilebilir, taşıtı ilerleten motor, yayılma gücüdür; fren ise, korunma gücüdür. Taşıt tehlikeli hıza vardığında ona engel olmak ve bir engel karşısında onu durdurmak için frene gereksinim vardır. Daha sonra göreceğimiz gibi, canlı organizma bir tehlikeyle karşılaşmadan sınırsızca yayılamaz; işte bu anda korunma güdüsü bu yayılmayı dizginler. Ama öte yandan şurası açık ki, fren motorun gücünü tam olarak dengeye getirdikten sonra dizginlemeyi sürdürürse, taşıt ilerleyemez.

Aynı şekilde, canlı bir organizmanın gelişmesi için, onda yayılma gücü ağır basmalıdır; çocuklukta, gençlikte ve ilerlemenin en ileri bir düzeye vardığı anlarda olduğu gibi. İşte bu nedenle, biz daha ilk başta yayılma güdüsünün ağır basmasını onayladık. Buradan eğitimciler için zorunlu bir kural çıkıyor: ne pahasına olursa olsun, çocuklarda bu yayılma gücünü korumak gerekir, çünkü tüm ilerleme ve yaratıcılık bu koşula bağlanıyor; yine bunun sonucu olarak tüm engelleyici kuralları or-

tadan kaldırmak gerekiyor. Foerster *bunu başka sözlerle çok iyi anlatıyor:* ahlaksal gereksinimleri, gelişen yaşamın dili içinde anlatmak.

İtiraf edelim ki bu dirimsel gücün yayılma kavramı; psikanalizci Jun'*ün* libido *kavramıyla denk düşüyor. Yalnız şu koşulla ki, bunu çok geniş anlamda anlamalı, yoksa kimi zaman yapıldığı gibi yalnızca dar cinsel güç anlamında değil.*

Libido bilinçsizdir; *varlıklara farkında olmadan canlılık veren* dirimsel yaşama gücü de bilinçsizdir. *Bilindiği gibi psikanalizciler bu bilinç dışı alanın önemini en ön planda tuttular. Bilinçaltı, başlangıçta beden ve ruhun ortak bir atılım merkezi durumunda bulunduğu odaktır. Bunlar daha sonra birbirinden ayrılırken, kökendeki derin bağlılıklarını korurlar. Bebeklik çağında henüz bu ayrım yoktur; bebeğin gelişimi incelenirken ruhsal olayları, bedensel olaylarından ayırmamak gerekir. Diğer bir deyişle,* büyüme çağında bedeni ilgilendiren temizlikle, ruhu ilgilendiren eğitimi birbirine ters düşürmemek gerekir, *bunlar içiçedirler. Buradan çıkan sonuca göre,* eğitim olayı doğuştan başlar. *Daha önceleri yaşamın bu dönemindeki çocuk bir larva gibi kabul ediliyor ve yalnız yemesine ve içmesine bakılıyordu. Buradan çıkan ayrı bir sonuca göre bizim eğitimimiz,* psiko - fizyolojik süreçlerin derin anlayışı üzerine kurulmalıdır. *Bizim bu eğitim anlayışımız daha önceleri görgüye dayanan eğitim yöntemlerinden birçok noktada ayrılır. İşte psikanaliz, bu insan derinliğinin psikolojisi, eğitimi bu anlamda aydınlatır. Özellikle çocuğun ailesi ve çevresi ile ilişkilerindeki sorunu tümüyle yeniden ele alır.*

Yayılma gücü tüm bireylerde doğuştan eşit değildir; bireyler arasındaki başlıca fark, buradan kaynaklanır: kimilerinde dirimsel yayılma gücü çoktur, kimilerinde az. Günümüzde soyaçekim etkenlerini ya önemsemeyen, ya da yadsıyan bir eğilim var. Canlı gelişiminin yalnızca yaşadığı ortama bağlı olduğu ve sonraki tüm olasılıkların da bu koşullara bağlı kaldığı düşünülüyor. Burada yine iki ayrı etken arasındaki gerekli uzlaşmayı bilmeyen yanlış bir görüş var: soyaçekim *ve* sonradan edinilen nitelikler. *Oyunun doğuştan oynandığı söylenebilir, ama yalnızca kısmen; diğer bir deyişle, çoğu yetenekler doğuş-*

tandır, çevre yeni olasılıklar yaratmaz. Bununla birlikte çevre olgusu daha az önemli değildir, çünkü doğuştan gelen yetenekler duruma göre ya öne çıkarılır, ya da engellenir.

Buradan çıkan sonuca göre eğitim yetenek yaratmaz; eğitimin rolü, doğuştan itibaren bulunan gizilgüç halindeki yetenekleri geliştirmektir; geliştirme yerine engel çıkarırsa, eğitimin görevini yerine getirmemiş olur.

Burada gizilgüç'ün sözünü etmiş olduk. Aslında doğuştan gelen yetenekler olduğu gibi ortaya çıkarılamaz; buradan anlaşılacağı gibi kimi zaman insan varlığı yanlış anlaşılır. Bununla birlikte her varlığın derin yapısında, yani bilinçaltında bu yetenekler gelişir, başka hiçbir şey değil. Diyelim ki bir meşe palamudunu kestik, içinde onun özel yapısını görürüz; bu tohumu toprağa ekelim, bize yalnızca meşe palamudu verir, başka bir ağaç değil. Benzer şekilde, insan varlığı da büyümesi sırasında aslında ne ise o olur; *ama çevre koşulları ona olanak tanıdığı ölçüde.*

Burada da uzlaşma gereğinin ikinci örneğini görüyoruz. Bu esnek eğitimci tutum, olayların gerçekliğine uyarken, bir çocuğun gelişiminin her basamağına her an bağlı kalarak doğuştan gelen yeteneklerle, çevre koşullarını gözönüne almak zorundadır. *Buradan çıkılarak denebilir ki bu iki gerçek birbirinden ayrılarak izlenemez. Daha sonra göreceğimiz gibi, her bireye özgü dirimsel yayılma gücü ile bireyi öne çıkaracak ya da engelleyecek çevrenin sürekli etkisi, gelişmeyi aynı zamanda etkiler.* İnsan ilişkilerinde bu etki açıkça eğitimdir.

Yaşamla ilgili iki temel içgüdü görüşümüz —yayılma içgüdüsü ve korunma içgüdüsü— daha doğuştan ve sonra gelişimi sırasında her insana özgü bir bedensel yapıyı *da bize açıklamış oluyor. Aslında bu iki içgüdünün zıt iki hareketinin karşıt bir yapıya uygun düştüğünü, morfopsikolojik incelememizde göstermiştik (*). Yayılma güçleri organizmayı enine ve boyuna hızla geliştirir,* morfolojik Rahat tipi *yaratır. Korunma güçleri ise tersine eni ve boyu azaltır,* Gergin tipi *ortaya çıkarır. Küçük çocukta yayılma gücü baskın çıktığında, çocuk Rahat*

(*) Louis Corman, Yeni morfoloji elkitabı, Stock 1968, Paris.

tipe denk düşer ve bu da her zaman iyi bir fizyolojik dengenin belirtisidir. Oysa korunma güdüsünün çok erken yaşta oyuna katılması yüzünden, bunun tersi Gergin tip ortaya çıkar; bu da organizmanın genel bir rahatsızlık çektiğini gösterir.

*
**

Daha önceki sayfalarda belirttiğimiz gibi, yayılma güdüsü ile, korunma güdüsünün rolleri, yalnız bedensel gelişmede değil, ayrıca ruhsal gelişmede de insan varlığı için ilk sırada önem kazanır.

Gerçi ilk yaşlarda bu güdülerin etkinliği tümüyle bilinçsizdir. Buna dayanarak çıkardığımız sonuca göre, gelişmenin ilk basamaklarında bilincin hiçbir katkısı yoktur; daha sonraki tüm evrimin bağlı olduğu bu basamaklarda, bilinçdışının rolü yüzde yüz bir önem kazanır. Psikanalitik bulguların bize açıkladığına göre —daha önceleri bunlardan kuşkulananlar vardı— küçük çocuk, daha sonra yetkinleşen insanın tüm olanaklarının kaynağıdır. *Bu anlamda ve görünüşte çelişkili bir deyişle* «çocuk insanın babasıdır».

Bu kitapta, çocuğun bedensel ve ruhsal gelişimi içinde bilinçdışınm ne denli önemli olduğunu göstereceğiz ve eğitimdeki karşılığını her sayfada belirteceğiz.

Çocuğun gelişiminin normal olup olmadığını öğrenmek, normalse gelişmeye yalnız dikkatli bir gözleyici olarak mı katılmak ve yalnız gelişmeyi desteklemekle mi yetinmek, köstekleyici ve zamansız girişimlerden kaçınmak ve gelişmeyi yalnız doğal dirimsel güçlerin gidişine mi bırakmak, yoksa tersine, gelişme anormal mı, durmaya ya da sapmaya elverişli ruhsal ve bedensel rahatsızlıkları birlikte getiriyor mu, bunun sonucu olarak bilinçdışı süreçleri üzerine derinliğine eğitsel ya da ruh sağalıcı elatmak mı gerekiyor, bunları eğitimcilerin bilmesi çok önemlidir.

Birinci kitapta normal gelişmeyi *inceleyeceğiz. Ama bu insanın yönelip de hiçbir zaman varamayacağı, tüm rahatsızlıklardan ve yolunun üstündeki tüm kazalardan uzak ideal - sınır olmayacak. Kişilik dengesini ve uyumunu tehlikeye atma-*

dan tüm rahatsızlıkları da içeren çok daha somut, eğitimciler için çok daha gerçekçi bir anlayışla anlatılacak. Bu gelişmeyi bozuk bölgelerden geçen düzgün ve «dar bir yol» gibi değil de, içiçe bozuk bölgelerden geçen bir «yol şeridi» gibi inceleyeceğiz.

İkinci kitap anormal gelişmeyi *incelemeye ayrılmıştır, yani uyumsuzlukta inat edenlerin ve kişilik dengesini tehlikeye koyanların incelenmesine. Bu bölümde birinci kitaba dönüşler yapacağız ama daha çok marazi olanlar için değil de, normal sayılanlar için. Bu ikisinin sınırını birbirinden ayırmanın her zaman kolay olmadığını da göreceğiz. Bizim ereğimiz eğitimcilerin hastalığa «tanı koyması» değil, çünkü bu uzmanlara düşer,* çocuğu gözlemlemeye duyarlaştırmak, *bilinçdışı davranışlarının nedenini ortaya çıkarmak ve son olarak da bir yandan eğitimbilimini bu anlayışla derinleştirmek, öte yandan çocukta ciddi rahatsızlıkların olduğunu farkettiğinde tıbbi - psikolojik yardıma kaçınılmaz olarak başvurmak.*

Üçüncü kitap, eğitim ve eğitimcilerin bilinçdışı'*na ayrılmıştır. Çeşitli örneklerle desteklenen ve çoğu zaman psikanalistlerin gösterdiğine göre biz* çocukları bilincimizle değil, bilinçdışımızla eğitiriz. *Çoğu eğitsel yanlışlar, kötü temel kurallar yüzünden değil, eğitimcilerin bilinçdışının, kendi başına doğru olan kuralları uygulamada bilmeden tersine çevirmelerinden ileri gelir.*

Öyleyse eğitimi öğrenmek, her birimizin kendi bilinçdışını tanımasıyla başlamalıdır. Eğitimcilerin psikanalitik bilgi *edinmelerinin yanında,* öğretme sanatı *denilen bir eğitimden de geçmeleri gerektiğini psikanalizciler her zaman ısrarla belirtmişlerdir. Bunun anlamı, eğitimcinin kendini eğitmesi için ruhsal sağaltım gören bir hasta gibi bilgili bir uzmanın yönetimi altında psikanalizi izlemesi ama bunu eğitimci amaçla yapmasıdır. Bu da ona kendi bilinçdışının bilincine varmasını sağlayacak ve bundan böyle kişisel bilinçdışı payının eğitsel ilişkilerdeki önemini anlayacaktır.*

Psikanalizciler tüm ana - babaların ve eğitimcilerin böyle bir eğitimden geçmeleri gerektiğini savunuyorlar. Açıkça anlaşılacağı gibi buna olanak yoktur. Geriye, eğitimci çalışmalarını

ciddi olarak engelleyecek nevrotik rahatsızlığı olanların eğitilmesi gereği kalmaktadır. Diğerleri için bilinçdışı sorunun önemi üzerine aydınlatıcı bilgiler *azımsanmamalı, hem bir yerde bu kendi kendilerini anlamaları için ayrıca yararlı olur.*

Çocuk sevgisi *ve insanın* kendi kendisiyle samimi *olması arzusuna gelince, belki binlerce yanlışlıkları aşarak, iyi bir eğitimci olmak için kaçınılmaz iki öğedir bu meslekte.*

NORMAL GELİŞME

YAYILMA GÜDÜSÜ VE KORUNMA GÜDÜSÜ

ÇEVREYE UYUMDAKİ ROLLERİ

BÜYÜMEDE DİRİMSEL YAYILMA

I. *Süt çocuğunun edilgen gelişimi*

İlk bebeklik dönemi aşağı yukarı birinci yıldır. Bebeğe *süt çocuğu* denir, bu da beslenmenin ilk planda olduğunu gösterir.

Yalnızca gelişmenin ağır bastığı yaşam dönemi de denilebilir buna; bu dönem bütünüyle *edilgen* geçer; çevrenin sunduğu her besini organizma alır, geri çevirmez, yani yiyecek seçimi yapmaz. Bu ilk yıl içinde herşeyi edilgenlikle özümleme, doğum öncesi gelişmenin bir uzantısıdır; ağırlık ve boy önemli ölçüde artar; beyin, inanılmaz ölçüde aldığı izlenimleri kaydeder ve depolar.

Edilgen gelişme, *durgun-rahat* yapıyla birlikte gider. Süt çocuğunun bedensel görünüşü yuvarlaklardan oluşur: kafa yuvarlaktır, beden yuvarlaktır, kollar ve bacaklar kısa ve büzülüdür, eller ve ayaklar kısa ve tombuldur. Kaslar çok az gelişmiştir, sağlıklı bir çocukta beden çizgileri yağa gömülüdür. Etler «tereyağı» gibi yumuşak ve gevşektir, bu yüzden dıştan gelen basınca çok az direnebilir (1).

Kendini çevrenin etkilerine bırakma rahatlığı, edilgen gelişmenin bir niteliğidir. Kolayca anlaşılacağı gibi, bebek için zararlı olabilecek tüm etkilerden uzak, mutlaka *koruyucu bir ortama* yerleşme gereği vardır.

---

(1) «Süt dolu elleriyle «gelsenize,» diyor çiçeklere ve kuşlara» diye yazıyor Jean Giono; bundan iyisi de söylenemez.

Şekil 1. «Morfopsikoloji ile zekâ teşhisi» kitabından alınmıştır.

Oysa hayvan yavruları (insanlara en yakın yüksek memeliler örneğin) tehlikelere karşı korunmak için olduğu kadar, yiyecek aramak için de çok erkenden ana - babalarının korunmasından vazgeçebiliyorlar. Buna karşılık küçük adam, burasını iyice anlamak gerekir, henüz olgunlaşmamış özel bir yapıda dünyaya gelir, ilk yaşını doldurmadan yerinden kıpırdayamaz, bu yüzden ana-babaya çok yakından bağımlıdır; onların korumasından yoksun kalırsa, yokolma tehlikesi geçirir.

Hayvan yavrusunda olduğu gibi, çevresinde olanları sürekli gözleyebilecek erken gelişmiş bir uyanıklığı yoktur. Durgun rahatlığın anlamı aslında tüm alanlarda *az duyarlılıktır*. Bebeği sıcağa bırakınız, soğuğa bırakınız, tehlikeyi kavrayacak yetenek göstermez; kendini koruyacak öz ısı ayarlamaya tepki gös-

termez. Biberonunun içinde zehirli bir madde bulacak olsa, temiz süt yerine içer. Ağzına alışılmadık bir madde, bir düğme, bir para konulacak olsa, geri itmekten uzak, tüm zararlı sonuçlarını bilmeden yutar.

Buradan anlaşılacağı gibi, bir bebeğe ilk yıllarında her an özenli bakım gösterilmezse, ölüm tehlikesiyle karşı karşıya bırakılmış olur. Çok bilinen örneklerden birkaçını sıralayalım: çok sıcak bir banyoda çocuğu yakmamak, sıcak birşey içirmemek ya da sıcak lapa uygulamamak için dikkati elden bırakmamak gerekir.

Yaşamın bu döneminde ana-babanın özeni iki yönde olmalıdır. Bir yandan, bebeğin çevresinde tehlikeli olabilecek ne varsa ortadan kaldırılmalıdır. Öte yandan koruma ortamı, *zengin bir ortam* olmalıdır.

Bebeğin bol besine gereksinimi olduğu elbette biliniyor. Ama yiyecek tek yeterli besin değildir. Bilindiği gibi saf, oksijen bakımından zengin, uygun nemlilikte solunabilir bir havaya da gereksinim vardır. Gözü besleyen ışık, kulağı besleyen ses gereklidir. Tüm bedeni besleyen dokunma ve okşama gereklidir. Devinim aygıtı için hareket ve sallanma gereklidir. Tüm bu duyumsal uyarıların *algılanmanın ön besinleri* olduğunu belirtmek gerekir. Diğer bir deyişle, tüm bunlar çocuk bedeni üzerinde etkisini gösterirken, çocuk bunların bilincinde değildir. Aslında herşeyin bilinçdışında geçtiği yaşamsal dönemdir. Çocuk çevresindekileri bilinçsizce özümler; bu nedenle algılamadan değil, besinlerden söz ettik. Eğer ortam rahatsız edici ise, çocuk bilincinde olmadan acı çeker. Acısını dışa vuracak olanaklardan yoksundur. Ancak daha sonra kendi varlığının bilincinde olmaya ve dil aracılığı ile kendini anlatmaya başlar.

Çocuğun gereksinimlerini, kendisinin yerine çevresindekiler gözetmelidir. Doğrusunu isterseniz, çocuğun uygun bir gelişme gösterip göstermediğini bildiren işaretler vardır: iyi bir dirimsel yayılma, düzenli kilo almakla, sağlığı yerinde olmakla, tüm varlığın gelişmesiyle ve canlı, neşeli bir karakterle kendini gösterir. Eğer bebek durmadan ağlıyorsa, tehlikeyi hemen sezmek gerekir; eğer ana-baba dikkatliyse kendi kendilerine so-

rarlar: karnı mı acıkmış, üşüyor mu, eksik olan bişey mi var? Ama öyle olur ki, çocuk besinsizlik çeker, bunu ağlayarak belirtmez, sadece uyuşuk ve üzgün durur. Anneye sorduğunuzda bebeğin daha ilk yıllarında böyle olduğu öğrenilir, kimseyi rahatsız etmediği için dikkat edilmemiştir, bunu sonucu bebek önemli bir gıdasızlık çekmiştir.

Bu gıdalar elbette anasız olmaz. Öyleyse *ana sevgisini,* çocuğun yanındaki varlığını, çocuğa dokunmasını ve okşamasını, onu kollarına alıp korumasını, gülümsemesini, ninni sesini anlamak gerekir; çünkü bunların eksikliğinin özel dokuncalar yarattığını deneyler bize göstermektedir.

Hiç şüphe yok ki kimi çocuklar diğerlerinden daha bir canlılık gösterir. Bu soyaçekime, doğuştan gelen dirimsel gücün zenginliğine bağlıdır. Bu çocuklar ortamdaki eksikliklere daha iyi katlanırlar. Bununla birlikte nasıl bir bitki, tohum ne denli iyi olursa olsun verimli bir ortam olmadan gelişemezse, bir çocuk da ortamın yeterli katkısı olmadan normal gelişemez.

2. *Küçük çocuğun etkin gelişimi*

Edilgen gelişim döneminde alıcılık ağır basar ve ortamla alış veriş tek yönlü olur, yalnız besinleri alma yönünde. Birinci yılın sonuna doğru (aslında sekizinci aya doğru) devinmenin gelişmesine bağlı olarak etkin yayılma başlar, büyüme sürdüğü ölçüde, edilgenlik-alıcılık azalır, yerini etkinliğe bırakır. Doğrusunu isterseniz bu etkinlik daha başta, sindirim aygıtının özel emme yeteneği ile kendini gösterir. Ama kısa zaman sonra ısırma ve çiğneme gücüyle (dişlerin ve çiğneme kaslarının gelişmesiyle) ağzın etkinlik kazandığını, dışkıyı etkince atabildiğini görürüz. Öte yandan elleriyle nesneleri tutacak gücü, ayaklarıyla da çevresini keşfedecek kadar yer değiştirebildiğini görürüz. Duyumsal organlar izlenimleri etkin bir biçimde almaya başlar: yalnız görmekle kalmaz, ayrıca bakar, yalnız işitmekle kalmaz, ayrıca dinler. Bu etkin gelişme sonucu küçük çocuk, çevrenin edilgen alıcısı olmakla yetinmez, kendisi çevreye doğru gitmeye, onu kavramaya başlar, böylece canlı ortamını ge-

nişletir, anasının kollarını terkederek odasını, evi, sonra bahçeyi ve sokağı keşfe başlar.

Yaşamın bu dönemindeki *devinim*in (*) önemli ve etkin yayılmaya imzasını atan özelliklerini anlatmak yerinde olur. Bebeklerde başlangıçta hareket ve duruşlara bükümlülük egemendir. Örneğin bacaklar öylesine katlanmışlardır ki, bebeği sarmak için onları açmakta güçlük çekilir; benzer şekilde eline birşey aldığında, geri bırakmaz, eli açmak kapatmaktan çok daha zordur. Yine zararlı birşey yuttuğunda, kusma ya da tükürme gücünü gösteremediğini biliyoruz. Bebeklerde kusma ya da tükürmenin bir hastalık belirtisi olduğunu doktorlar bilirler (örneğin kusma ateşli bir hastalığın başlangıcı, tükürük de boğmacanın belirtisidir). İlginç bir örnek daha : iki yaşındaki bir çocuk kendisine elle öpücük gönderen babasına, kendisi de aynısını yapmak ister, ama kolunu büzmek, açmaktan daha kolay geldiğinden, öpücük göndereceği yerde, eliyle kendi ağzına vurur.

Etkin yayılma, organları açma olanağını başlatır; açıcı kaslar, bükücü kaslara karşı yavaş yavaş denge sağlamaya başlar (bu da yürümeye izin verir). İki yaşındaki küçüğün verdiği örnek açılmanın yavaş yavaş gerçekleştiğini gösteriyor, çünkü bükülme eğilimi kaslarda daha uzun süre kendini gösterir.

Başlangıçta bu hareketlerin bir disiplin içinde olmadığını belirtmek gerekir. İçten gelen kaprislere ve dıştan gelen isteklere aynı zamanda boyun eğen tepisel hareketlerdir, ne birine ne de ötekine direnebilir. Bu dönemde çocuk geçtiği her yeri dağıtır, şiddetli ve yıkıcıdır. Beceriksizdir, eline aldığı bir nesneyi çoğu zaman kırar. Sevdiği insanlara duygularını okşadığı kadar, ısırarak ve vurarak da belirtir.

Çocuğun yaşamının bu dönemi ana-babaları çetin bir sınavdan geçirir. Ana-baba çocuğun gösterdiği şiddete şiddetle karşılık verebilir, o çarparsa, onlar da çarpabilir, o ısırırsa, onlar da ısırabilir. Ama böyle bir eğitici davranış, dirimsel yayılmanın doğasına çok ters düşer: *tüm bu tepkisel ve dağınık*

(*) Fizyolojik bir terim olarak bununla iskeletin, kasların ve sinirlerin işlevlerinin birlikteliği anlaşılmalıdır. (ç.n.).

davranışlar, eğer çocuğa geniş bir hoş görüyle davranılır ve yalnızca insanı çok kızdıracak hareketleri sınırlandırılırsa, yavaş yavaş disipline girer.

Çoğu zaman eğitimciler çocuğun dirimsel gelişmesiyle, çevreye saldırganlığını birbirine karıştırıyorlar. Bir çocuk çarpıyor, yıkıyor ya da itip kakıyorsa, bu onun dirimsel enerjisinin bolluğundan ileri gelir, yoksa kimseye karşı düşmanlığından değil. Ama çocuğun yolu tıkanır, açılması engellenirse, o zaman saldırganlaşır ve kendisini yoksun bırakan eğiticisine karşı çıkar.

Bu etkin gelişme döneminin, psikanalizcilerin *sadist-anal dönem* dedikleri zamana rastladığını ayrıca belirtelim. Bu adlandırma iki noktayı tam yerinde belirtmektedir. Birincisi, etkin gelişmenin çocuğa kaslarını kendi zevkine göre kullanma olasılığını vermesidir; özellikle sidik torbasının ağzını ve barsakların ucunu kapatan kasları. Şimdiye değin dışkısını edilgin olarak dışarı bırakan çocuk, etkinleşir; bu da ona isteme bağlı olarak dışkıyı atma izni verir; diğer bir değişle çocuk kendi kaprisine göre istediği zaman ve istediği yerde bu gereksinmeyi giderir. Ayrıca bu yaş çocuğun kirli olduğu, üstüne başına bulaştırarak yediği, hiç dikkat etmediği için giysilerini kirlettiği dönemdir. Bu davranışın eğitsel sonuçları çok önemlidir, çünkü etkin gelişmenin saldırganlığa nasıl dönüştüğünü yukarıda gördüğümüz gibi, burada da «kendini kirletme» ana-babaya karşı olmayı dile getirebilir.

İkinci nokta, «*sadist*» sözü, bu dönemde özellikle şiddetlenen saldırganlık öğesini anlatır. Doğrusunu isterseniz bu sözcük, yetişkinlerin cinsel ilişkilerinde özel bir zalimliği anlattığına göre, onların diline aittir, çünkü sadist, eşine acı vererek cinsel zevke varan kişidir. Psikanalizcilerin buradaki görevi, yetişkinlerin bu cinsel sapıklığının çoğu zaman kişiliğin sadist-anal döneme bilinçaltında takılıp kaldığını göstermeleridir.

Morfolojik olarak etkin yayılma *Rahat stenik tiple* kendini gösterir. İlk dönemin rahatlığı, ağır basan yayılma ile bağlantılıdır, yani rahatlıkta direnir; bununla birlikte, edilgen alıcılık yerini etkinliğin stenisine bırakır. Diğer bir deyişle kasların gelişimiyle etler daha az gevşektir. Yüz çizgileri daha bir diridir; duyu organları daha stenik bir karakter alır (Şekil 2).

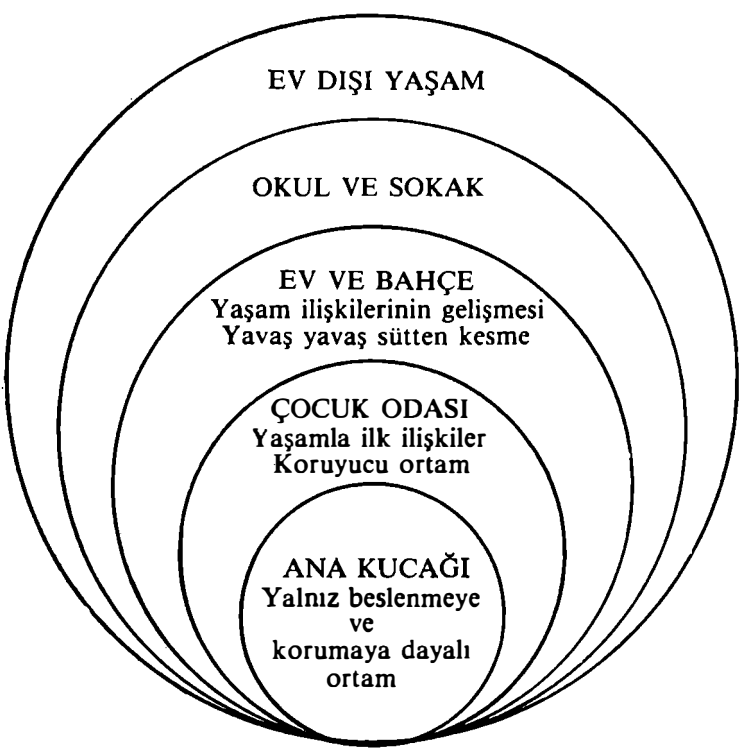

Şekil 2. Etkin gelişme

a) *Serüven ve güvenlik gereksinimi*

Çocuk ananın koruyuculuğundan kaçarken, çevrenin dokuncalı öğeleriyle tehlikeli bir şekilde karşı karşıya kalır. Yaşadığı çevrenin sınırlarını bilmediğinden, gücünün sınırsızlığına inanır. Giriştiği bu deneyler, çok geçmeden özgürlük umudunu düş kırıklığına uğratır. Çünkü çocuğun serüvene başladığı bu *korunmayan* ortamda hiç kuşkusuz iyi ve kötü herşey vardır. Orada bir sürü engelle karşılaşır: ateşe dokunmak isterken ya da sıcak sütünü içmek isterken canını yakar. Bıyıklarını çektiği kedi tarafından tırmalanır. Bir taşa çarpar ve düşer. Eline geçirdiği bıçakla bir yerlerini keser. Oyuncağını almak istediği bir başka çocuk tarafından pataklanır. Dirimsel yayılmanın engellerle karşılaşması ve ani çarpmaların verdiği acı iç daralmasına değin gidebilir, çünkü bu yaş ölçüsüzlük ve sınırsızlık yaşıdır, en küçük bir boş umut küçük çocuğa her şeyi yitirmek gibi çok üzücü bir duygu verebilir. Bunun üzerine çocuk, birden bire kendisine düşman olan bu ortamla güdüsel olarak ilişkisini kesmeye ve ilk baştaki koruyucu ortama doğru geri çekilmeye çalışır: «anne! anne! canım acıdı!». Biraz sonra teselli olmuş ve yeniden güç kazanmış bir biçimde yola koyulur. Böylece bulunduğu ortam giderek genişler ama bu sürekli bir ilerleme değil de, iki adım ileri, bir adım geri gel-git şeklinde olur: ilerleme hareketi her engeli aşarak yerini geriye dönüşü olmayan bir harekete bırakır.

İçiçe çizdiğimiz çemberler (şekil 3) bu çift hareketi güzelce betimlemektedir. Her çember bir büyüme evresini ve ona denk düşen yaşamsal ortamı temsil etmektedir; çocuk büyüdüğü ölçüde, elbette bu çemberler de genişlemektedir. Bir benzetmeyle buradaki gelişen güçleri daha iyi kavrayacağız. Şişmekte ve şiştikçe de giderek yavaş yavaş daha geniş yer kaplayan bir balonu gözlerimizin önüne getirelim. Balonu şişiren güç, dirimsel yayılma gücüdür. Yorgunluktan ya da aşamayacağı bir engele çarptığından bu güç tükenebilir. Bunun üzerine balon sönmeye başlar ve esnek olduğu için daha önce geçtiği tüm durumlardan birer birer geçer; daha önceki durum, korunma gücünü temsil eder. Benzer şekilde, ortam yayılma hareketini en-

Şekil 3 - Yayılma Çemberleri

gellediğinde ya da yayılma gücü kendi kendine zayıfladığında (yorgunlukta olduğu gibi), tersine geriye dönüş hareketi ortaya çıkar ve çocuğun korunduğu ilk yıllardaki ortamın yerini alır (*).

Küçük Jean yalnız başına dolaşmaya çıktı
Şu uçsuz bucaksız yeryüzünde.
Baston ve şapka
Ona çok yakışıyordu.
Bu haliyle çok mutlu Jean
Gel gör ki annesi arkasından ağlıyor
Artık küçük oğlunu göremediği için;
Jean da aynısını düşünmeye başlıyor
Ve bunu üzerine hızla eve dönüyor.

Burada babaya benzeme arzusunu ve serüven gereksinimini açıklayan bastonla şapka birer erkeklik simgesidir; ama bu durum anneye, yani geriye dönüş arzusuyla hemen değişmektedir.

Yukarıda gördüğümüz gibi etkin gelişme, yeni bebeğin ağır basan jestlerini ve bükülme halindeki durumunu, açıcı ve bükücü kaslar arasında yeni bir denge sağlamak için yavaş yavaş düzeltir. Geriye dönüş, baştaki kas bükülmesinin egemenliğini yeniden yaşatır: geriye dönüş halindeki çocuk kendi üzerine katlanır, büzülür; bu en iyi şekilde geceleri normal uyku halinde görülür; daha rahat durumda olmak için aşağı yukarı ana karnındaki durumu yeniden alır, dizlerini karnına doğru çeker.

Burada çocuk psikolojisinde çok önemli bir alana girmiş bulunuyoruz. Etkin açılma bir serüvendir, yeni dünyaların, bilinmeyenlerin keşfidir; gözü peklilik ve tehlikeyi göze almadır, ama aynı zamanda her zaman yakın bir tehlikeyi haber veren endişe halidir; her zaman ileri doğru yürüme zorunluluğu olduğundan bu endişe bir dereceye değin gereklidir. Buna karşılık geriye dönüş hali, ilerlemeden vazgeçmedir, statüko'nun, bilinen güvenliğin aranmasıdır. Kısaca dendiğinde, koruyucu ortamın güvenliği, çatışmalı serüven sıkıntısını ortadan kaldırır.

(*) **Dirimsel gücün bu çift hareketi, Hänschen Klein'in alman masalında çok güzel dile getirilir:**

Güvenlik sorunun çoğu çocuklarda (ayrıca büyüklerde de) *ne büyük rol oynadığını iyice belirtmek gerekir.* Çocukluk dönemlerinde bu geriye dönüş gereksinimi özel bir güçle kendini dışa vurur, çocuk yaşıyla pek ilgili olmayan garip davranışlar gösterir. Geriye dönüş aslında onda bebeklikteki davranışları yeniden yaşatır. Eğitimcilerin ilk yaptıkları da çocuğu kınamak ya da onunla alay etmektir. Oysa bu geriye dönüşün nedenini araştırmak en iyi eğitimci davranış olur. İlerde Ben'in savunma düzeneğini incelerken bundan ayrıca sözedeceğiz.

Sonuç olarak bu *eğitimci kuralı* izlemek yerinde olur: *ne zaman anormal yoğunlukta güvenlik gereksinimi belirtileri ortaya çıksa, bundan çocuğun bilinçaltında özellikle yaşayan bir güvensizlik sıkıntısı olduğu aranmalıdır.*

b) *Bağımlılık - bağımsızlık çatışması*

Edilgen yayılma durumunda, bebeğin aile ortamına çok yakından bağımlı olduğunu gördük. Özerk bir bireysellik oluşturmak gibi bir duygusu bile yoktur. Anayla *salt bir mutluluk* içinde kaynaşmış haldedir. Doğum öncesi ana karnındaki durum hâlâ sürüyordur. Çocuğun bağımsızlığı etkin yayılmayla başlar, artık kendi başına davranma yeteneğini gösterir; bu da onun özerk olmasına izin verir. Bedenin tümünü bireyselleşmiş bir bütün olarak kavramaya başlar, artık giderek kendi canını anasınınkinden açıkça ayırdeder.

Ama öte yandan bu etkin yayılma kazanımı iki çatışmanın da kökenidir.

İç çatışma: Çocuk yeni bağımsızlık arzusuyla, ilk ayların koruyucu bağımlılığını daha çok uzatmak arzusu arasında çoğu zaman kararsızlık geçirir.

Dış çatışma: Bu çatışma ana-babayla, özellikle anayla ilgilidir. Çocuğun özerkliğini ve bu özerkliği onaylayan çoğu zaman beceriksizce deneyleri henüz kabullenmemişlerdir. Büyümekte olan çocuk ana için hep zaman «kendi bebeği» dir. Onu ilk baştaki gibi kendi koruyucu ortamı içinde tutması gerektiğine inanır.

Çocuğu kendi büyüme hareketi içinde izlemek ve büyümenin her evresinde gereken koruyuculuğun (çocuğun hâlâ gereksinim duyduğu) *ve özgürlüğün* (çocuğun kendi özerkliğini kazanması için gereksinim duyduğu) *ölçüsünü iyi ayarlamak için, ana-babanın yeterince esnek davranmaları iyi bir eğitimin gizemidir.* Bir çocuğun ağzından işitilen bu sözler, eğitimcileri memnun edecek gereksinmeyi daha iyi dile getirmektedir: «Bunu yalnız başıma yapmam için bana yardım edin.»

3. *Korunma güçlerinin denetlediği gelişme ve Ben oluşumu*

Küçük çocuğun dizginsiz gelişiminin, düşmanca bir ortamla karşılaştığı zaman geriye dönüşle yerini korumanın ters hareketine bıraktığını görmüş bulunuyoruz. Bu çift dirimsel hareket başlangıçta «ya hep, ya hiç» kuralına boyun eğer: engellenen eyleminin yerini doğrudan doğruya ya bir red tavrı, ya da ananın kollarına ve uykuya sığınma alır.

Ama büyümenin yavaş yavaş gelişmesiyle, iki yaşam güdüsü yalnızca hareketlerinin yerlerini değiştireceklerine, birbirlerine karışır ve birbirlerini karşılıklı yatıştırırlar. Örneğin çok sıcak sütünü içmek isterken ağzını yakan çocuk, bundan sonra süt içmeyi reddetme eğilimi gösterir. Zaten atasözü de bize demiyor mu «sütten ağzı yanan kedi, yoğurdu üfleyerek içer». Ama bunun peşinden, sütü içebilmek için sadece biraz beklemenin gerektiğini öğrenecektir.

Burada yeni bir işlevin ortaya çıktığını görüyoruz: *korunma güdüsünün hizmetindeki uyanıklık işlevi olan duyarlılık.* Çocuk yalnız kaprislerine boyun eğerek kendini ölçüsüzce yayılma güdüsüne bıraktığı zaman, ortamın tehlikeli öğelerine acı bir şekilde çarpmasının kaçınılmaz olacağını gördük. Ama acı ona tepilerini tutmasını, biraz beklemesini, arzuladığı nesnelerden uzak durmasını öğretir. Arzularının doyumuna dış çevrenin koyduğu sınırları gözönüne alarak, *Freud*'ün deyişiyle acı onu *zevk ilkesinden, gerçekçilik ilkesine geçirir.* Aslında bu gerçekçilik ilkesi, geciktirilmiş bir zevk ilkesidir. Şöyle ki,

gerçekçilik ilkesine boyun eğmekle, en büyük zevke varmak için, dış çevreyle bağdaşmak aynı yola çıkar. Eğer çocuk beklerse, sütünü içecek, hem de ağzını yakmadan.

Yaşamın korunmasında, koruma güdüsünün rolü açıkça görülmektedir. Psikolojiye *Freud*'ün yerleştirdiği ve *Ben*'le *Altben* adını verdiği kişiliğin iki karşıt eğilimi de bu görünüm içinde anlaşılmaktadır. Altben, canlı güçleriyle hemen ve tümüyle doyuma varmak isteyen *(zevk ilkesi)* içtepilerin ve arzuların dünyasıdır. Ben, çevreyi inceler, *Altben*'in arzularının gerçekleşmesinin ne ölçüde uygun olup olmadığına karar verir *(gerçekçilik ilkesi). Ben,* dış çevre ile *Altben* arasında sürekli aracıdır; her ikisinin de isteklerini uzlaştırmak için durmadan çaba harcamak zorundadır. Diğer bir deyişle, bazen ortamdan gelen tehlikelere karşı, bazen Altben çıkışlı tepilerin tehlikelerine karşı bireyi savunmak zorundadır.

Daha önce yukarıda gördüğümüz korunma güdüsünün hizmetindeki uyanıklık (dikkat), demek ki Ben'in temel işlevlerinden birisidir. Psikanalistlerin *Ben'in savunma düzenekleri* dedikleri de ancak bu uyanıklık (vigilance) la kurulur. Ben'in savunma düzenekleri günümüzde çok önem kazanmış, psikolojinin başlıca konularından birisi olmuştur.

Daha önce gördüğümüz gibi bu duyarlılık aynı zamanda olası tehlikelerin bilinçlenmesidir; yoksa Ben bu tehlikeleri bilincin bir işlevi sayabilir (*). Böyle olmakla birlikte, ancak her deneyin ve koşullanmanın peşinden Ben'in savunması oluşur; başta bilinçliyken, yavaş yavaş bilinçsizleşir ve bireyin haberi olmadan kendiliğinden çalışır. Örneğin kendini yakan ve bilerek ateşten uzaklaşan çocuk, yavaş yavaş özdevinim kazanacak ve artık bilinçli bir şekilde tehlikeden kaçmaya gerek duymayacaktır.

Ancak eğitimciler, iki üç yaş arasında bir çocuğun davranışındaki değişmenin ilk belirtilerini saptayabilirler ve *eğitsel çalışmalarında bu duyarlılığa ve bu bilinçlenmeye dikkat çekebilirler.*

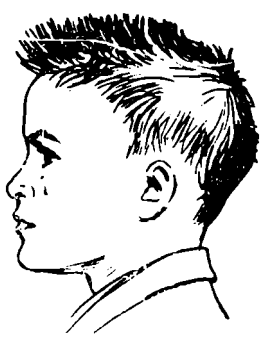
Özetleyecek olursak, *etkin yayılma dönemi, koruma güç-*

(*) Bakınız Anna Freud, **The Ego and The Mechanisms of Defense.**

lerinin denetlediği yayılma dönemine erkenden yerini bırakır; diğer bir deyişle, Altben, Ben tarafından denetlenir.

Psikolojik işlevlerin başlangıcında bu denetimin çok önemli olduğunu belirtmek gerekir; özellikle karakter aşamasında, *kendine hakim olma*'nın başlangıcı, zekâ aşamasında *bilinçli düşünme*'nin başlangıcıdır.

Yine burada nesnel bedensel yapı değişime uğrar. Koruyucu güçlerin müdahalesi aslında yüz şekillerinin gerilimi ile kendini belli eder. Bu şekiller yayılma evrelerinin ilk açılmasıyla birbirine karışır ve rahat kısımla, gerili kısım nöbetleşe yer değiştirerek daha farklılaşmış bir morfoloji ile son bulur. Yüzde bu çizgilerin kapanması, hafifçe uzama ve profilin dikilmesiyle belirir. Morfopsikolojiyi anlatırken biz buna *alnın gerilimi* (Şekil 4) demiştik.

Şekil 4. **Alnın gerilmesi**

4. *Sen ve Ben. Karşılıklı ilişkileri*

Yaşamın başlangıcında Ben'in varolmadığını görmüştük. Süt çocuğu *başlı başına bir birey*, bir can olduğunun hiç mi hiç bilincinde değildir. Kendini çevresindeki dünya ile karıştırır. Her şeyin kendisine ait ve gücünün sınırsız olduğuna inanır. Özellikle bağlandığı anası ayrı bir birey, göğsü de ayrı bir nesne

değildir, onu kendinin bir parçası gibi sanır. Demek süt çocuğu için dış gerçeklik, bağımsız bir gerçeklik değildir. Bu evrede süt çocuğu için nesnel bir bilgiye sahibolma olasılığı da yoktur.

İnsanlarla dış dünyayı birbirine karıştırma eğilimi, ilk yaşın çok önemli özelliği *dışa yansıtma* ile *içe yansıtma*'nın büyük kolaylıkla işlediğini bize açıklamaktadır. Özellikle küçük çocuk kendi içinde kötü hissettiği ne varsa, örneğin kendi saldırganlığını ve suçluluğunu («bunu ben yapmadım ki») kendi dışına, dış dünyaya yansıtma eğilimi gösterir. Buna karşılık, dış dünyada kendisine iyi görünen ne varsa, onu içe yansıtacaktır. Biri iyi, öteki kötü diye çok iyi bildiğimiz bu iki varlığa bölünme eğilimini, genellikle eğitimciler ön plana çok çıkarırlar. Anası ve ninesi tarafından büyütülen küçük bir çocuğu bu açıdan inceledik. Bu iki ikiyüzlü kadın hiç kuşku yok namusluluk görünümü altında kendi bastırılmış sadizmlerini gizliyorlardı. Eğer küçük çocuk eğitimcilerin hoşuna gitmeyecek bişey yapıyorsa, hemen sesler yükseliyordu «Ah! ah! ah! birisini biliyorum ki bu küçüğün böylesine kötü olmasına çok sevinecek.» Küçük çocuğun çoğu zaman işittiği gibi bu kimse şeytandı. Çocuğun Ben'i iki karşıt güç tarafından gerçekten ezilmişti: anadan kaynaklanan sadist bir Üstben'le, büyük bir suçluluk duygusuna kapılmadan asla doyuma varamayan güdüsel tepiler. Yedi yaşında olmasına karşın altını ıslatıyor ve kirletiyordu. Bunu konuşan psikologuna: «Küçük İsa da altına yapıyordu» diyor, sonra kaygı içinde sözlerini hemen düzeltiyordu «Oh! hayır, bu doğru değil; Küçük İsa hiçbir zaman altına yapmadı!». Birgün aynı psikologa içini döktü «Biliyor musun, korkunç şeyler düşünüyorum, düşümde babamı yüksek kayalardan itiyorum, böyle şeyler düşündüğümde, ben tanrı babanın dostu değil, şeytanın dostuyum!».

*
**

Daha sonra göreceğimiz gibi, yoksun bırakılma ile çocuk olgunlaşıyor, Ben'le Ben-Olmayan ikiye bölünüyor ve karşılıklı eylemleriyle birbirlerini oluşturuyor. Ama bu ayrılma, bir kopma değildir; ilişkilerinin peşinden kaynaşıyorlar, sürekli alış

verişle birbirlerini besliyorlar. Özellikle çocuğun gereksindiği tüm gıdaların dağıtıcısı anayla ilişkiler kaçınılmazdır. Çoktan beridir bilindiği gibi, çocuğun büyümesinde ananın rolü çok önemlidir. Ben'in oluşumunda anayla ilişkilerin oynadığı rol üzerine bilgilerimiz henüz yenidir. Bireyselciliği ve benmerkezciliği oldukça belirgin geleneksel psikolojiye göre Ben, kişiliğin doğuştan çekirdeğidir, doğuştan gelen tüm yeteneklerin dayanağıdır ve bu, olgunlaşmanın önünde giden tek gelişme olarak kabul edilir. Bu görüşün Sen'le Ben ilişkisini azımsamasının ciddi bir yanlışlık olduğunu bugün biliyoruz. Bunların birbirinden ayrılmayacağını da biliyoruz. Çocuğun Ben'i ancak aile ilişkisi içinde sürekli Sen alış verişiyle kurulur. Bu alış veriş olmazsa, Ben'in olgunlaşması gerçekleşemez.

Böylece Ben'in duygu gücü ve sevme yeteneği çocuğun kendi yakınları tarafından sevilmesini gerektirir. Çocukla iyi ve yakın ilişkiler içinde olmak gerekir ki bu duygularla beslensin ve günü gelince kendisi de iyi ve yakın olsun. Çocuğun kendi kendine değer vermesi için, ona değer vermek gerekir.

Sırası gelmişken Ben'le Sen ilişkisi içinde *bakış*'ın büyük önemini belirtelim. Çocuk ilginç birşeyler yaptığında nasıl bir sevinçle bağırdığı bilinir: «Anneciğim, bak!»; anasının sevecen bakışı, onun kendine olan güven duygusunu ne kadar artırır.

Kısacası bir çocuk sevildiğinde ve bunun sonucu olarak kendi kendini sevdiğinde kişiliği kurulur.

Ayrıca eklemek gerekir ki, çocuk dış gerçeklik duygusunu ancak bu gerçekliğin sahih temsilcisi olan ana-babadan alır. Özellikle ana, yaşamın başlangıcında kendini çocuğuna verirken, ona yalnızca yaşam vermiş olmaz, ayrıca dünyayı da vermiş olur.

5. *Dilin Rolü*

Kavnaşmadan (karşılıklı) ilişkiye geçişte, uyarıcılara artık derhal tepki göstermemek ve bunun sonucunda uyarma ile cevap arasına bir durma zamanı kovmak için, insanla çevresi arasına yeterli bir uzaklık yerleşir. En iyi bir uyuma varmak için

(bizim *sonradan edinilen zevk ilkesi* dediğimiz) bu uzaklık, düşünmenin ve kendine hakim olmanın en önemli bir öğesidir.

Dilin doğması için de bu uzaklık gereklidir; çünkü varlıklar ve şeyler dil içinde sözcüklerle simgeleşirler. Somut gerçeğin zayıf temsilcisi sözcük, adlandırılan nesneye hakim olma olanağı verir; doğrudan doğruya kurulan duygusallık dolu ve hemen tepki uyandıracak ilişkilerin yerini, mantığın yönettiği dolaylı ilişkilere bırakır. Bu ilişkilerin büyük bir kısmı duygusallıktan kurtarılmıştır ve soğukkanlı cevap olasılığı geliştirilmiştir.

Sözcükler ve sözcül ilişkiler dış dünyada olayları göreceli olarak öncelemeye, demek ki onlara egemen olmaya izin verir.

Dil, tepilerin iç dünyasında duyguların tepisel gücünü bir dereceye kadar zayıflatır ve böylece süblimasyonu kolaylaştırır.

Öte yandan dilin ötekilerle iletişime izin vermesi temel bir olgudur. Çocuklarla ana-babaların ilişkilerinde *salt terbiye etmenin yerini eğitim alır.* Karşılıklı konuşma ve alış veriş dil aracılığı ile yapılır. En kısa ama en anlam dolu iki sözcüğün çok önemli rolleri bilinmektedir : evet ve hayır. Büyüklerin neye izin verdiklerinin, neyi yasakladıklarının göstergesidirler. Çocuğun en iyi şekilde gelişmesini sağlayacak, tüm rollerini gerçekleştirecek özgür bir eğitime ya da tersine, yasaklayıcı, tüm kendiliğinden hareket ve duyguları sansür edici bir eğitime göre en çok ağızdan çıkan bu evet ve hayır sözcükleridir. Karşılıklı olarak çocuk da en çok isteyerek evet ya da hayır sözlerini söyler. Örneğin boşaltım organlarının temizliği için çok sert davranılan ve bunun sonucunda boşaltım gereksinimini yüzünden rahata varamayan bir çocuk, o andan itibaren kendisine yaptırılmak istenen her şeye düzenli olarak 'hayır'la karşı çıkar.

Burada ayrıca yaşamın başında ortaya çıkan somut, tümüyle duyumsal ve imgesel, oldukça duygu yüklü, yol açtığı eylemlerden ayrılamayan *birincil düşünce* ile, dile bağlı, duyumsallığın ve imgelerin yerini düşünlerin aldığı, ilişkiler mantığının duygusallığa ağır bastığı ve eylemden açıkça ayrılan *ikincil düşünce*'yi karşı karşıya getirmek gerekir. Özellikle birincil

düşüncede, düşünlerin her güce sahibolduğu ve kendi kendine gerçekleştiği sanısının yerini, ikincil düşüncede, kendi başına düşünler dünyası kavramı, olası ama henüz gerçekleşmemiş eylemlerin temsilcileri alır.

Bir geriye dönüş ortaya çıktığında, Ben birincil evreye geri döner ve düşüncenin yalnız imgelerle yeniden yaşadığı görülür; mantıksal ilişkiler bozulur; ilişkilerin temelinde duygusallık yatar ve bir düşün ortaya çıkar çıkmaz, düşlerdeki gibi hemen eyleme geçer. Burada simge, simgelediği şeyle birbirine karışır. Örneğin bir düşün yorumlanmasında, bir nehir üzerinden geçişi simgeleyen bir köprüyü buluyorsak, düşün içindeki «köprü»nün kendisi araya başka bir kıyaslama mantığı girmeksizin geçitin kendisini ve ikiye bölünmüş köprü ise, başarısızlığı simgeler.

Buradan çıkarak denilebilir ki, çocuğun ruhsal durumlarını yeniden yaşatan geriye dönüş (régression), yalnızca ilerlemeden vazgeçmenin olumsuz görünümü içinde düşünülmemelidir. Bunun, birincil düşünceyi belirgin kılan imge zenginliğini mantıksal düşünceye kattığı ölçüde, olumlu yanı da vardır. Burada şiirin önemli öğelerinden birini çok iyi tanıyoruz, çünkü şair için simge, simgelenen şeye özdeştir. Söz gelimi, tüm sevincimizi dile getireceğimiz zaman, bir eğretilemeye başvurabiliriz: «Ruhum bir yaz öğle sonrasına *benziyor*», şair ise: «Ruhum bir yaz öğle sonrasıdır» diyecektir.

Burada bir kez daha belirtmek gerekir ki, *bilinçaltının tepisel güçleri, çocuk kişiliğinin zenginliğinin kendisidir* ve bu güçlerle toplumsallaşan süreç, özellikle imgesel düşünceden, mantıksal düşünceye geçiş süreci çok zorlanmamalıdır; çünkü çoğu zaman katı bir eğitimde yapıldığı gibi, tüm sevgi üzerine kurulu değerlerin aleyhine olarak yalnız akla öncelik tanınmaktadır.

BEN
UYUM VE SAVUNMA DÜZENEKLERİ

1. *İç daralması. Normal durumda işlevi*

Denetimli yayılma dönemini izleyen büyümenin evrimli dönemlerini incelemeden önce, psikolojik olgunlaşmada oynadığı roller bakımından *iç daralmasını* (angoisse), *yoksun kalma*'yı ve *Ben*'in *savunma düzeneklerini* (bunlar aynı zamanda uyumun düzenekleridir) açıklayacağız. Çünkü daha önce incelediğimiz gibi bu rol daha ilk evrelerde duyarlık kazanmıştır.

Daha önce gördüğümüz gibi Ben, organizmayı tehdit eden tehlikelere karşı önemli rol oynar. Bu görev, korunma güdüsünün hizmetindeki uyanıklığın duyarlığı ile yerine getirilir. Ne zaman tehlike ciddi olsa, uyanıklığın bu duyarlılığı *iç daralması*'na (*) değin varır. Ben'in duyduğu bu iç daralması, kendisini uyaran tehlike çanıdır ve ona savunma hazırlıklarını yapması için zaman bırakır. Yaşamımızı tehdit eden bir dış tehlike karşısında doğan iç daralmasını iyi biliyoruz. İçten gelen bir tehlikenin de bizde iç daralmasına yolaçtığını bilmeliyiz; bu durum, tepilerin şiddetinin arttığı ve bireyin dengesini yitirebilecek tehlikeli bir boyuta vardığında ortaya çıkar. Ben'in savunma düzenekleri, ister dıştan gelsin, ister içten, tehlikeyi

(*) Angoisse'ı dilimize anxiété, anxiety (endişe) ile karıştırmamak için iç daralması diye çevirmeyi daha uygun bulduk.

uzaklaştırmak amacı güder; iç daralmasının tehlike çanlarını *ister istemez* susturur.

Bu olgunun hastalıkla bir ilgisi yoktur. İnsanoğlunun yaşamı ile ilgilidir, hiç kimse bundan tümüyle kaçamaz.

Doğrusunu isterseniz yaşamın başlangıcında bu rahatsızlık yoktur: süt çocuğunun ne tehlikeden haberi vardır, ne korkudan, bunun sonucu olarak da iç daralmasını bilmez. Örneğin anasından ayrıldığında, bu onda bir iç daralmasına yolaçmaz, yalnızca onun eksikliğini duyar. Ama bu uzun sürerse, canlılığın gevşemesiyle dile gelen bir uyuşukluk yaratır.

İç daralması, sekizinci aya doğru, özerk davranışın başlangıcı olan etkin yayılma ile görünür. Örneğin bu yaşta bir yabancı yüzü görmek, çocukta korkuya yolaçar; ana ile ayrılık biraz uzarsa, endişeli tepki belirtileri görülür.

İlk yıllarda çocukta iç daralması çok sıktır. Dış tehlikelere gelince, gördüğünüz gibi, bunlar etkin yayılmanın ilk deneyleriyle çağdaştır ve bireyi çevresindeki tehlikelerden korumayı amaçladığına göre, anormal saymamak gerekir.

Tepilerin iç tehlikesine gelince, korku tıpkı *suça-ceza* korkusu ve dış çevrenin geriye dönüşünün korkusu gibi kendini gösterir. Çocuk için dış dünya, başlıca ana-babadan oluşan aile ortamı olduğuna göre, ceza, çocuğun hatalarını şiddetle cezalandırmaya yatkın her güce sahip ana babanın kendileridir. Yasak tepiler ne kadar güçlüyse, ceza çekme korkusu da o oranda kaygı vericidir denilebilir. Şu halde saldırganlık rakibi öldürmeye, ortadan kaldırmaya değin vardığında, *aynı suça-aynı ceza,* kendi kendini yoketme kaygısını yaratır.

İç daralması, özellikle gece karabasan şeklinde kendini gösterir, çocuklarda gece terörünü açığa vuran bunun şiddetidir. Bilindiği gibi burada sözkonusu olan, çocuğu birden bire uyandıran ve imdat diye bağırtan ani korku nöbetidir.

Buraya değin korku ve iç sıkıntısı sözcüklerini birbirinden ayırmadan kullandık. Korku, varlığı bilinen, genelde karşı karşıya gelinebilir bir tehlikenin önünde duyulur. İç daralması ise, daha ziyade bilinemeyen bir tehlike karşısındaki kaygıdır ve nasıl baştan savulacağı bilinmediği ölçüde de can sıkıcıdır. Çocuğun gece sıkıntıları da bu türdendir: çocuğu dehşete düşü-

ren karabasanın görüntüleri belirsizdir, anlatılması zordur, çocuk uyandığında hiçbir izi kalmamıştır; kaynağı bilinçdışı olduğundan, korkunun nedenini anlayamaz.

Açıkçası, bu iç daralması, yasak tepilerin kendisidir ve korkulu düşle birlikte giderilmiştir; diğer bir deyişle, Ben'in onlara (tepilere) karşı koyduğu set yıkılmıştır. Uyanık olduğumuzda, Ben'in özellikle dikkat halinde olduğunu biliyoruz, oysa uyku halinde bu dikkat oldukça azalır, bilinçdışının kendini dışa vurmasına izin verir. Böylece gecenin neden iç daralması için ayrıcalıklı bir an olduğu açıklanmış olur; hem yalnız gecede değil, çocuğun uyumaya hazırlandığı akşam da öyledir. Bu uykuya hazırlık sıkıntısına eğitimciler çok aldırış etmemelidirler. Ayrıca bu sıkıntı çoğu zaman ya bir dış korkuyla (hırsızdan, gece karanlığında, hayvanlardan korkma), ya koruyucunun varlığının istenmesiyle (*«anneciğim biraz daha kal.»*), ya da alışılmış koruyuculuk altında gizlenir. Buradaki son örneğe 9 yaşındaki bir kız çocuğunu gösterebiliriz. Giysilerini büyük bir özenle katlayıp bir sandalye üzerine bırakmadan uyuyamayan çocuk, ruhsal sağaltımı sırasında şunları ortaya çıkardı: eğer giysilerini rasgele dağınık bırakırsa, gece ayışığı gelip onları aydınlatıyor ve kendisini korkutan fantastik biçimler ortaya çıkıyor. Bu küçük kızın kendi içindeki dağınıklığı dışarıya yansıttığını ve eğer her şey yerli yerince olursa kendini güven içinde bulduğunu anlamak zor olmadı.

Çocuğun yatağa girerken gösterdiği bu endişeli korkular sık sık durmadan yinelenirse, çocuğun bunları basit bir kapristen yaptığını sanan eğitimcilerin sabrını tüketebilir. Derinliğine gösterilen bir anlayış onları daha yerinde, daha etkili bir eğitimci tutuma götürecektir ve burada *en iyi ilacın konuşmalarıyla güven veren yetişkin bir kimsenin varlığı* olduğunu anlayacaklardır. Çoğu durumlarda böyle bir hareket çocuğun iç daralmasını dindirmeye ve onu yavaş yavaş uykuya daldırmaya yetiyor. Örneğin beş yaşındaki bir çocuk anasıyla birlikte yaptığı akşam duasına şunu da eklemek istiyor: «İsa'nın daha nazik olmasını da istiyorum». Hiç kuşku yok çocuk bununla sıkıntısını yatıştırmak ve saldırganlıklarının ortaya çıktığı kötü düşlerini önlemek istiyor.

2. *Gerekli yoksunluk ve olgunlaştırıcı rolü*

Küçük çocuk her bakımdan korunur ve bir şeyi arzular arzulamaz hemen doyuma vardığı mutlu bir dünyada yaşar. Bu yüzden arzuların *sınırsız büyülü* bu çağında duygu ağır basar; daha sonra, peri masallarında dile gelen düşünce ve duygular, çocukların neden bunlara bu denli çok bayıldıklarını açıklamış olur. Ama bu büyülü dünya —arzuların dünyası— hep sürüp gidemez, çünkü çevremizdeki gerçekliğe uygun değildir. Çocuk olgunluğa varmak için, zevk ilkesi saltanatından, gerçekçilik ilkesine geçmelidir. Bunun anlamı, arzularının bir kısmının *yoksun* bırakılmasıdır.

Bu arada çocuğun yoksun bırakılması kimi zaman tehlikeli gibi sayılmak istendi ve birçok nevroz buna bağlandı. Buradan çıkılarak tüm yoksunluklardan kaçman ve çocuğa her istediğini veren bir eğitim yöntemi salık verildi; yaygın deyişiyle çocukları şımartan: «Çocuğuma karşı koymaktan çekiniyorum, diyordu bir bayan, onu kompleksli yapmaktan çekiniyorum».

Bununla birlikte, normal bir yoksun bırakma ile hasta edici bir yoksun bırakmayı birbirinden ayırdetmek gerekir. Normal yoksun kalmalar gelişim süreci içinde kaçınılmaz olur ve şiddeti çocuğun taşıma gücünü aşmaz. Buna karşılık hasta edici yoksun bırakmalar —gelecek sayfalarda bunları inceleyeceğiz— olağan sınırları aşar, çocukta büyük bir sıkıntı yaratır; sonuçta bundan kaçınmak gerekir. Aslında böyle bir durum çocuğun gelişimini felce uğratır; olağan yoksunluk ise, olgunlaştırıcı değer taşır.

Bunun üzerinde biraz duralım *çocuk ancak yoksun kalarak olgunlaşabilir.* Büyümenin her evresinde ileriye doğru gelişme, geçmişin bazı yararlarından vazgeçmeyle ancak olasıdır. Örneğin sütten kesme, ağız yoluyla kolay ve edilgen doyumdan vazgeçmeyi, yemek seçmeyi, çiğnemeyi ve dışkıyı etkin bir biçimde atmak için çaba harcamayı gerektirir. Devinebilir evreye varınca, koruyucu ortamın yararlarından vazgeçilmelidir. Bir çocuğun salıncakta kendi çabasıyla salınmak yerine, uzun süre başkalarınca itilmesini istediği iyi bilinir. Dışkı yoluna hakim olma da istediği yeri kolayca kirletme zevkinden vazgeç-

meyi ve oturağa oturmayı gerektirir. Çevre ile en iyi iletişim sağlayan konuşmaya geçişte, bu aşama çaba harcamayı ve toplumsal kurallara uymayı ne ölçüde içerirse, o ölçüde de yoksunluğa katlanır.

Peki ama «şiddeti dayanma gücünü aşmayan yoksun kalma» dan ne anlaşılmalıdır ve eğitimci bu konuda tam bir ölçüye nasıl varabilir?Taşınabilir yoksunluk derecesini niceliksel olarak değerlendirecek ölçüler var mıdır? Hayır! böyle birşey yoktur, çünkü burada basit kurallar verilmeyecek kadar çok etkenler işin içine girer. Önce bu çocuğun yaşına bağlıdır : çocuk ne kadar büyürse, o kadar büyük yoksunluklara katlanabiliyor; buna karşılık çocuk ne kadar küçükse, onu o kadar az yoksun bırakmalıdır. Sonra bu çocuğun eğitilme tarzına da bağlıdır; eğer başlangıçta tüm yoksunluklardan kaçınılmış ve çocuk şımartılmışsa, çocuk yaşama kötü hazırlanmıştır; sonraki yoksunluklar ne kadar az olursa olsun, bunlara marazi bir şekilde tepki gösterir. Son olarak bu çocuğun mizacına bağlıdır; yoksunluğa katlanma, doğuştan gelen dirimsel yayılma gücü ile doğru orantılıdır; yayılma gücü zayıf olan çocuklarda, yoksunluğa katlanma da azdır. Örneğin zayıf, gerili tipte ve aşırı duyarlı çocuklar, kısa bir süre de olsa analarından ayrılamazlar ve bu yüzden ciddi sorunlara yolaçarlar, örneğin anaokuluna giriş sırasında.

Doğrusu, olağan yoksunluklarla, marazi yoksunlukları birbirinden ayıran çizginin kesin olmadığını kabul etmek gerekir. Kimi zaman kısa bir gelişim süreci içinde bile yaşam çocuğa gelişimini engelleyecek kadar acı yoksunluklar tattırabilir. Burada eğitimcinin rolü önemlidir : *çocuğa karşılığı sunulmadan, ondan hiçbir şey istenmeyeceği kuralı hiçbir zaman akıldan çıkarılmamalıdır.* Yoksun bırakma çocuğun yaşama gücünden birazını alırken, —çocuğun büyümesi ve gelişmesi için kaçınılmaz olan yaşama gücü— bu yoksunluğun başka bir armağanla ödüllendirilmesi önemlidir. Bu demek değildir ki, çocuk şımartılmalı, şekerlemelere ve oyuncağa boğulmalıdır. Hayır! Çocuk yoksun bırakılırken, ona sunulacak en iyi aramağan ana-babanın sevgisi ve gelişme çabalarında ona yapılacak yardımdır.

Burada *şımartma*'yı, *teselli etme*'den ayırmalıdır. Bir çocuğu şımartmak, daha önce gördüğümüz gibi, tüm yoksunluklardan uzak tutmaktır; bu ciddi yanlışlık yüzünden çocuk tüm yaşamı boyunca gerçekçi ilişkilerden kaçar; daha sonra karşısına çıkacak beklenmedik yoksunluklara, bunlar az da olsa, katlanmakta güçlük çeker. Teselli etmek ise, çocuğa çok zor gelecek bir yoksunluğa katlanması için ona ayrı yoldan yardım etmektir, yoksa bu yoksunluktan tümüyle kurtarmak değil. Diyelim ki çocuk oynarken beceriksizce masanın bir köşesine çarptı ve canını acıttı. Bu durumda çocuğu aşırı şekilde okşamak, kabahat sanki orada bulunan «kötü» masadaymış gibi üzerinden tüm sorumlulukları almak, onu şımartmak olur. Buna karşılık, birkaç sözle ya da biraz okşayarak acısını dindirmek, hatanın kendisinde olduğunu, bir daha sefere dikkat etmesi gerektiğini anlatmak, onu teselli etmek olur.

Birkez daha yineleyelim. Kaçınılmaz yoksunlukların çocuk tarafından ciddi ruhsal yaralar almadan yaşanmış olması için, bunun karşılıklı bir sevgi ilişkisi içinde geçmesi çok önemlidir. Ana-babanın çocuklarını sevmesi, çocuğun endişesini ve yoksunluğun bıraktığı boşluğu her zaman sevgiyle dengelemeleri gerekir.

Boşaltım organlarının temizliği verilebilecek en güzel örnektir. Çocuğun kendi kaprisine göre istediği zaman ve istediği yere gereksinimini yapmasından vazgeçirmenin ve disipline uymasının bir tek yolu vardır: ondan istenilene karşılık, ona sevgi vermelidir. Buna karşılık eğer bu temizlik eğitimi sevecensiz ve sert bir hava içinde yapılıyorsa, çocuk zorlanıyorsa, oturağı üzerinde yalnızlığa terkediliyorsa, korkutuluyor ya da dövülüyorsa, bundan hiçbir sonuç elde edilemez, edilse bile, sonradan bir sorun çıkarır.

Benzer şekilde, küçük çocuk anaokuluna verilmek istendiğinde, annenin kendisi çocuğu oraya değin götürmeli, iyi koşullarda olup olmayacağına bakmalı, onu sevecenlikle yüreklendirmeli, çocuğun bu yeni yaşama uyması için göstereceği küçük çabalar desteklenmeli ki çocuk başarılı olsun. Yok çocuk okula istemeye istemeye ve bir yabancının eşliğinde giderse, karşı koyduğunda kızılır, hatta dövülürse, ya da zaman iyi

seçilmemişse, örneğin yeni bir bebek dünyaya geldiği için kendisinden kurtulmak isteniyorsa, çocuk ters tepkiler gösterebilir, aranılan amaca ters düşülebilir.

Eğer ananın yerini tutacak birisi yoksa, çocuk için *anadan ayrılmak* katlanılması zor bir yoksunluk olacağını önceden kestirmelidir. Bir büyükanne, bir çocuk bakıcısı ya da bu işi seven bir baba ananın yerini alabilir. Yoksun kalmaya dayanabilmenin yaşla birlikte arttığını yukarıda söylemiştik. Burada bir ayrım yapmak gerekir: yedi aydan önce çocukta ben yoktur, dolayısıyla duyduğu izlenimleri benine aktaramaz, ana ile ayrılık görünür bir sıkıntı doğurmaz ama bu boşluk çocukta uyuşukluğa yol açar ve diğer çocuklara göre tepkilerinde eksiklik ortaya çıkar. Ancak 7 ya da 8 aylık olduktan sonra, yani objektal (*) ilişkiler kurulduğu, içtepilere Ben'in buyruğu altında egemen olunmaya başlandığı sırada ayrılık çocuk için çok sarsıcı ve büyük endişe verici olur; eğer ananın eksikliği çok sürerse, kötü bir uyuşukluğa ve sevgiye karşı ilgisizliğe dönüşür. Bir çocuğun anasına aslında 1 ile 4 yaş arasında çok bağlı olduğu ve onun varlığına gereksinim duyduğu kolayca anlaşılır. Oysa 4 yaşından sonra yokluktan gelen bir yoksunluğa dayanabilir ve anasından uzakken bir süre sevgi bağını sürdürebilir.

Bununla birlikte ayrılık çok uzun sürmediği zaman, ananın dönüşü kızgın etkileri gidermeye yetebilir ve çocuğun kişiliğinin geleceği için hiçbir kalıcı zarar doğurmaz. Buna karşılık, daha sonra ayrıntılarıyla göreceğimiz gibi, uzayan bir ayrılık ya da sık sık yinelenen ayrılıklar ya da ananın dönüş anında gösterdiği sevgi eksikliği marazi koşullar yaratır.

3. *Ben'in Savunma Düzenekleri*

Daha önce gördüğümüz gibi kişiliğin olgunlaşmasında Ben'in rolü başta gelir, çünkü Altben'in tepilerine karşı gerçekçilik ilkesini temsil eder; *dünyaya uyumun düzenleyicisidir.*

(*) Objektal: çocuğun cinsel tepilerini bir başkasına yansıtması, bu yolla sevgi bağı kurması.

Ben'in üç ayrı isteği yerine getirmesi gerekir:

1. Altben'in tepilerinden gelen istek, kendini onların hizmetine verirken, ortamın koşullarına daha iyi uymuları için, onları denetler *(denetimli yayılma).*

2. Koşulları kabul ederek, ama sık sık kendini bu koşullara karşı savunarak dış dünyaya uyum isteği.

3. Belirli davranış kuralları benimseten sosyo-kültürel aile ortamının isteği; bu istek sonunda *Üstben* adını verdiğimiz özel bir yargılama oluşturarak çocuğun kişiliği içinde tümüyle özümlenir.

Ben'in görevi bu üç istek arasında dengeyi sağlamaktır; yasal olduklarında onlara izin verir; istekler kötüye kullanılacaksa, onları reddeder. Öyleyse yeterli bir güce sahibolmalıdır; daha sonra göreceğimiz gibi, *Ben'in gücü, iyi bir uyum için en önemli etkendir.*

Gücü ne şiddetle, ne de katılıkla karıştırmamak gerektiğini hemen eklemek gerekir. Tersine, *güçlü bir Ben'in özelliği esnekliğidir.* Ancak onun sayesindedir ki çeşitli istekler arasındaki verimli uzlaşma gerçekleşebilir.

Ben'in bu gücü nereden aldığı, özellikle organizmanın tüm canlı gücünü elinde tutan içtepilere kimi zaman nasıl karşı koyma yeteneği gösterdiği sorulabilir. Bunun cevabını verelim; bu gücü iki kaynaktan alır: biri Altben, öteki Üstben.

Ben'in başlangıçta dış dünyanın sınırlarını gözönüne alarak *(geciktirilmiş* zevk ilkesi) Altben'in tepilerini doyurmayı amaçladığını görmüştük. Öyleyse Altben'in bir çeşit delegesidir ve bu görevinden dolayı onun gücüne katılır. Nietszche «*Altben, Ben'i isteminin bir eli gibi yaratmıştır*» *derken* eğretilemeli olarak çok derin bir gerçeği açıklamış oluyordu. Gerçekten de Ben, el gibi bükülgen, becerikli, esnekçe dokunduğu gerçeği çeşitli görünümü içinde kavramakta eşsizdir. Ama hiçbir enerjiye sahibolmadığı da ayrıca bir gerçektir. O da enerjisini tıpkı bir el gibi uzantısı olduğu bir bedenin tümünden alır ve böylece Altben'in dinamizmini paylaşır. Altben'le Ben'in ilişkileri, genç prensle lalası arasındaki ilişkilere benzetilerek daha iyi anlaşılabilir. Genç prens, herşeyi yapmaya doğuştan

hakkı olduğuna inanır, bu Altben'dir. Ona bir lala verilmiştir —Ben— onu yönetmesi ve uyumunu kolaylaştırması için. Ama bu lala, prensten güç aldığı ve ona bağımlılığı ölçüsünde varolabilir. Hem görevi de genç prensin işlerini yoluna koymak ve onu memnun etmektir. Ama bir bakarsınız genç prensin olmayacak bir arzusu olur, bu arzusunu gerçekleştirmek isterken yaşamı tehlikeye girebilir. O zaman lala genç efendisine karşı otoritesini kullanır ve arzusuna karşı çıkar.

İşte Ben'in birinci ve en ilkel güç kaynağı burasıdır. Bir başka kaynak daha vardır, daha sonra ana-babanın otorite katkısı. Bilindiği gibi başlangıçta bu otorite dıştadır : aile içtepilerin doyumuna izin verir ya da yasaklar, çocuk söz dinlemezse, cezalandırılır. Ana-babanın bu sınırsız gücü Ben'e destek olur ve Altben'in sınırsız gücünü başarısızlığa uğratmasına izin verir. Daha sonra (3 - 5 yaş arası) bu aile otoritesi *içe yansır,* diğer bir deyişle çocuğun kişiliğinde özümlenir. Bundan sonra içten gelen bir ses, Üstben, neyi yapmanın iyi, neyi yapmanın kötü olduğunu Ben'e telkin eder. Bu içerdeki yargı, hiç kuşkusuz temsil ettiği otoritenin gücüne katılır. Prens için yaptığımız benzetmeye yeniden bakalım. Eğer lala genç efendisinin arzularına karşı koyabiliyorsa, sınırsız güce sahip prensin babası Kral'ın —Üstben— yetkilerini kullandığı içindir; ayrıca, genç prensin buyruklarını, onun nefretini ve vereceği cezayı göze almadan dizginleyemez.

Ben'in savunma işlevleri büyük çeşitlilik gösterir; ve hemen denilebilir ki, eğer Altben'in güdüsel tepileri bütün insanlarda hiç değişiklik göstermiyorsa, daha önce de gördüğümüz gibi, gelişmeyi güvence altına alan dirimsel gücün tümü hemen hemen her insanda eşit olarak varsa, buna karşılık Ben'in savunması bir bireyden diğerine göre değişir. Buradan çıkan sonuca göre *insanlar içgüdülerine göre birbirlerinden pek ayrılmazlar, ama Ben'in savunma tarzları bakımından birbirlerinden ayrılırlar ve sözünü ettiğimiz güdüler her bireyin davranışını belirler.* Örneğin çocuklar incelenirken verdikleri ilk izle-

nimlere göre saldırganlıkları bakımından birbirlerinden çok ayrılırlar; bir uçta kavgacılar vardır, öteki uçta hiç kavga etmeyi göze alamayan çekingenler. Aslında bu görünüşte böyledir, çünkü psikolojik analiz, çekingenlerdeki saldırganlığın yasaklanmış olmasından dolayı derinlerde direndiğini gösteriyor; bu saldırganlık herhangi bir kızgınlık anında beklenmedik bir şiddetle dışa vurabilecektir.

Buradan da anlaşılabileceği gibi, *Ben'in savunma düzenekleri, kişilik psikolojisinin en önemli bölümlerinden birini oluşturur.*

Bu incelemeyi biraz daha aydınlatmak için, savunma düzeneklerini üç ayrı kümeye ayırdık, hem ayrıca en doğal sırayı izleyerek.

Birinci kümede Ben',i Altben'in hizmetinde sayacağız ve hangi süreç tarafından *dış dünyaya karşı savunma*'nın gerçekleştiğini göstereceğiz.

İkinci kümede, güdüsel tepileri iyi uyum için tehlikeli saydığı zaman Ben'in *bunlara karşı kendini nasıl savunmayı* başardığını anlatacağız.

Üçüncü kümede, Ben'in kendi dengesini Üstben karşısında korumak için savunmalarını —ya çok sert bulduğu için karşı koymak ya da tersine boyun eğmek için— nasıl düzenlediğini göreceğiz.

a) *Dış dünyaya karşı Ben'in savunması*

Birey tehlikeli bir ortamla çevrildiğini hissettiğinde ve tepisel etkinliklerin serbest oyunu bu çevrece engellendiğinde Altben'in hizmetindeki Ben, tehlikeyi durdurmak için araya girer.

Burada en doğal, en ilkel savunma bireyi ya *yadsıma* ya da *yalıtma* yoluyla ortamdan kurtarmaktır.

Yadsıma; «hayır»la dile gelen reddetmenin ilk biçimidir. Biliyorsunuz bir küçük kardeş doğduğunda bunu kabul etmeye hazır olmayan ve artık anası tarafından sevilmeyeceğinden korkan çocuğun ilk tepkisi bu doğumu yadsımaktır: «Hayır, doğru değil, o benim küçük kardeşim değil! Sen onun anası

değilsin!». Bir insan ne kadar çok üzücü bir durum karşısındaysa ve içi ne kadar çok rahatsızsa, bu üzüntüsünü o kadar çok şiddetle yadsıma eğilimi gösterir. Benzer şekilde, değerli bir kimsenin beklenmedik ölümü, bunu öğrenenlerde ilkönce şiddetli bir red tepkisi göstermek olur: «Doğru değil! Olacak şey değil!», elbette ki bu reddetme fazla süremez ve gerçeğin verdiği kanıtlara çok direnemez, hiç değilse normal insanlarda.

Yalıtma, yalnız sözle değil, aynı zamanda hareketle de yapılan bir yadsımadır. Küçük çocuklar düşmanca bir ortama çarptıkları ve bu ortama uyum sağlama yeteneği gösteremedikleri zaman sık sık bu yola başvururlar. Bir çocuğun yayılma güçleri ne zaman bir engelle karşılaşsa, çocuk kendi korunma güçlerini oyuna katıyor ve kendi üstüne katlanıyor. Biz bu savunma şekline güvenlikte omla tepkisi diyoruz; yayılma, örneğin hastalık ya da yorgunluk gibi fiziksel bir engelle ya da korku, terslik ve üzüntü gibi ruhsal bir engelle karşılaştığında bu tepki araya giriyor. Çocuk evin yolunu tutuyor, evdeyse odasına kapanıyor, sakin bir köşeye sığınıyor ya da yüzünü asıyor ve başkalarıyla birlikte olmak istemiyor.

Geriye dönüş, yalıtmaya çok yakın bir savunma tarzıdır ve çoğu zaman onunla birleşir; iki düzenek, dirimsel yayılma ve ileri doğru gelişme üzerine güvenlik gereksinimi gerekçesiyle baskı kurarlar. Geriye dönüşle çocuk daha önceki bir evreye gelir ve bebekliğinde olduğu gibi davranır. Örneğin çocuk düşüp canını acıttığında, ya da bir arkadaşıyla kavga ettiğinde, eve geri döner, anasının koruyucu kollarına sığınır, tıpkı küçücük bir çocukken olduğu gibi. Geriye dönüm olgusuna katılan tüm bu davranışlar, çocuğun kendi yaşının değil, bir bebeğin davranışlarıdır: tüm hareketleri reddederek süt çocuğunun edilgenliğine dönüş ve bu arada sık sık başparmak emme ya da tersine, etkin yayılmanın taşkın ve dağınık etkinliğine geri dönüş, ya da altını ıslatma ve kirletme ile kendini gösteren boşaltım organlarının denetimsizliği.

Yuva oyunu da sık sık görülür. Tanıdığımız kalabalık bir ailede tüm çocuklar bu oyunu severek oynuyordu, özellikle yeni bir kardeş dünyaya geldiğinde. Bir köşeye küçük bir masa yan yatırılıyordu, ya da bir dolabın içine doluşuyorlar ve soluk

almakta güçlük çekiyorlardı, ya da divanın, minderin altına giriyorlar ve saatlerce kıpırdamıyorlardı... çocuklara göre saatlerce, yani birkaç dakika. Bunun ne anlama geldiğini anlamak için, o zaman bu çocuklardan birinin ne dediğini düşünmek yerinde olur: cebindeki küçüğü ile bir kanguruyu canlandıran çocuk hayranlıkla bakıyor ve: «Oh! ben de istiyorum!» diyordu.

Küçük ya da büyük, herkes az bir derece farkıyla böyle şeyler yapmaz mı? İçimizden herkes için ev koruyucu sığınmanın simgesi değil midir? Geceleyin gecikmiş aç ve susuz yalnız bir yolcu serüvenlerinin kuşkusuz sona ereceği yer olan evinin ışıklarını uzaktan gördüğünde, geri kalan yolculuğunu sürdürmek için içinde güç doğmaz mı?

Sırası gelmişken çocuklarda çoğu zaman ortaya çıkan *değişmeye karşı savunma*'nın önemini belirtmeliyiz. Çocuklarda dirimsel yayılma gereksinimi sırasında ve onun tam karşıtı olan belirli, dönemlerde özellikle yorgunluk ya da hastalık durumlarında şiddetlenen *statu quo* içinde güvenlik gereksinimi arasındaki zıtlık şaşırtıcıdır. Eğitimcilerin çocuklardaki bu güvenlik gereksinimine saygılı olmaları gerekir, özellikle küçük alışkanlıklarına yersizce karışmamalıdır. Örneğin bir çocuğun oyuncağını ya da bebeğini gece yanına almadan uyuyamadığı ne kadar sık görülür. Kimi zaman eskimiş bir bebek yenisi ile değiştirilmek istenerek iyiliğe geçeceği sanılır, böyle bir durumda çocuğun eskiye sahip çıktığı ve yeniyi umursamadığı şaşırarak görülür. Benzer şekilde, çocuğa hoşuna giden bir masal anlatıldığında, bunu bir daha anlattırmak ister, ama masalın bir bölümünü ya da kahramanlarından birinin sözünü değiştirmeye kalkışırsanız, çocuk hemen karşı çıkar: «Hayır! şunu söylemedi... şunu söyledi...». Kimi zaman çocuğun durup dururken yapılan değişikliklerden korktuğu apaçık görülür ve çevresindeki herşey *statu quo* içinde kalırsa, mutlu görünür. Örneğin bir yolculukta, ya da odasını değiştirmek gerektiğinde, ya da yeni durumlarla karşılaşıldığında, küçük bir çocuğun gösterdiği sinirli tepkiler böylece anlaşılmış olur.

Kendi kabuğuna çekilmede benzer eğilim, *özsever (narsik) katlanma* dediğimiz eğilimde kendini gösterir. Küçük çocuğun,

tıpkı efsanedeki Narsis gibi tümüyle kendini merkez aldığı bilinir ve bu yaşta kendini sevme tümüyle ağır basar. Çocuk büyüdükçe, bu kendine aşk yerini yavaş yavaş objektal aşka bırakır, yani başkaları için aşka. Ama bu aşk karşılıklıdır ve alınması için verilmesi gereken bir koşul olarak varsayılır. Bu koşul yerine getirilmediği zaman ve ailenin bilerek ya da bilmeyerek düşmanlığı ya da sadece ilgisizliği çocukta sıkıntı doğuran bir sevgi yoksunluğu yaratır; çocuk ilk yaşın özsevgisine geri dönmek için (özsever katlanma ya da ikincil özseverlik) kendi kabuğuna çekilerek ve ana-babadan sevgisini geri alarak bu sıkıntıya karşı kendini savunur.

Bu pratikte aileye karşı ilgisiz bir tavırla ortaya çıkar ya da sevgi yer değiştirerek başka insanlara karşı kendini gösterir; çocuk bir kenara çekilerek kendini yalıtma eğilimi gösterir; başkalarıyla iletişim güçlüğü çeker; kendi kendisiyle, giysileriyle ya da sağlığı ile aşırı bir şekilde ilgilenir.

Parmak emme ya da mastürbasyon gibi yalnız başına alınan zevklerin sevgi ilişkilerindeki eksikliği tamamladığı sık sık görülür. Böyle durumlarda en iyi ruhsal tedavi çocuğa gösterilecek sevgidir.

Bu özsevme katlanması, kendi kendini değerlendirmeyi içermesine karşın, olumlu birşeyi değil de, sevgi eksikliğini, içteki bir boşluğu belirtir; en basit yoldan çocuk sevgi arayarak bunu dengelemeye çalışır. Örneğin dokuz yaşındaki bir çocuk, çocuklar evinde kalmayı seve seve istiyor; ana-baba ise bunu kendilerine karşı bir ilgisizlik olarak yorumluyorlar. Bir akşam çocuk anasına telefon açıyor: «Evden ayrıldığımdan beri beni hiç düşündün mü?» olumlu yanıt alınca ekliyor: «Peki niçin bana mektup yazmadın?» sonra ekliyor, «Bana babamı ver» ve aynı iki soruyu pek isteksizce soruyor.

Bu içine kapanarak sevgiyi kendine yöneltme, göze çarpar bir kişilik bozukluğu göstermediğinden, pek dikkat çekmez. Ama çocuğun sevgisel yaşamında, çevresiyle sevgi ilişkilerinde, yani dış çevreye uyumunda üzücü sonuçlar doğurabilir.

Eğitimciler çocukta gördükleri belirtileri yanlış yorumlamamaya dikkat etmeli, gördüğümüz gibi sadece bir örtü olan bu sevgiye karşı ilgisizliği doğru olarak değerlendirmelidir.

Böylece, *çocuklara ilgisiz davranmayacaklar,* tam tersine, *kendi varlıklarıyla ve sevgileriyle ilgisizlik buzunu eritecekler, yitinen bağı yeniden kuracaklardır.*

Daha sonra göreceğimiz gibi geriye dönüş, ne pahasına olursa olsun güvenlik arama ve sevgisini kendine yöneltme marazi bir anlam taşıyabilir ve ruhsal bir sağaltımı gerektirir. Demek ki bu durumları birbirinden ayırmak ve hangisinin normal bir savunmaya ait olduğunu bilmek önemlidir. Belirtilerin süreleri ve şiddetleri bunları doğuran nedenlerle orantılı olduklarında normaldirler, nedenler ortadan kalktığında, belirtiler de yok olur ya da doğal gelişme yeniden yaşama gücünü bulur. Örneğin bir çocuk yeni bir kardeşin dünyaya gelmesiyle şoke olduğunda, kendi ruhsal evriminde geriye dönüş yaparak bu iç daraltıcı duruma karşı kendini savunur; bu savunma belirli bir süreyi geçmediği takdirde, olağandır. Eğer uzun sürer ve ileriye doğru gelişmeyi engellerse, marazidir.

Yer değiştirme. Bu savunma düzeneği önce anlatılanlara göre çok daha fazla gelişmiştir ve dirimsel yayılma gücünün büyük bir esneklik yeteneği üzerine kurulmuştur; buradan çıkan sonuca göre, çevre bir engel oluşturduğunda bu güç başka bir eğilime doğru, ya da bir nesneden başka bir nesneye yer değiştirebilir ve tepisel sürecin engellememesi gibi büyük bir yarar sağlar.

Eğilimin yer değiştirmesi'ne bir örnek olarak anal sadistlik anılabilir. Anal sadistlik kendini doğrudan doğruya açığa vurmazsa, onun yerini alacak başka bir zevk üretir; örneğin çocukların çoğu tozda ya da çamur içinde oynar, beyaz kağıtları karalar. Bu tür sapma eğitimde çocuklara balçık ya da hamur işleri yaptırarak, suyla birlikte bir kova kum vererek yararlı olabilir. Vahşice saldırganlığın başka bir yöne çevrilmesinin en iyi yollarından birisinin sportif yarışmalar olduğu ayrıca iyi bilinmektedir.

Bununla birlikte, bir eğilim gücünün ilk doğasını değiştirmediği ve nasılsa öyle kaldığı olur. Bunun üzerine Ben'in savunması, *içtepinin nesnesinin yerdeğiştirmesi*'yle işler; içtepiler baştaki nesneye göre daha az yasak olan bir nesneye yönelir. Diyelim ki bir çocuk kendi kız ve erkek kardeşlerini çok

kıskanıyor, ama şiddetli cezalanma yüzünden bunu açığa vuramıyor, bu durumda kızgınlık *yer değiştirme*'ye onlara ait eşyalara yönelecektir. 8 yaşındaki bir kız çocuğu birgün aniden kardeşler arası rekabeti bilinçsiz duymuş ve pencereye koşarak evdeki tüm bebekleri pencereden dışarı saldırgan bir tavırla fırlatmıştı. Benzer şekilde başka birgün bize 7 yaşında sapkınlıktan başka bir çocuk getirildi. Çocuk bir gazeteyi yakmış ve evin kedisini ateşe vermek istemişti. Tersine, sapkın değil, duygulu bir çocuktu, ama evde en çok sevilen kız kardeşiydi ve ona karşı doğrudan doğruya saldırgan bir harekette bulunması şiddetle yasaklanmıştı; yakmak istediği kedi ise kız kardeşinin gözde sevgilisiydi, çocuk saldırganlığını kız kardeşine yöneltemeyince, onun sevdiği hayvana yöneltmişti.

Buna karşılık aile içindeki duygusal ilişkilerinde kendini usanmış bulan bir çocuk, bu duygularını yine evde bulunan bir başka hayvanı örneğin bir kediye ya da bir köpeğe, tüylü bir oyuncak ayı yavrusuna yöneltebilir.

Biraz farklı bir olayda, 4 yaşındaki bir çocuk evde olduğu kadar okulda da herkesin önünde mastürbasyon yapıyordu. Baba sert ve kızgın bir adamdı ve çocuğun en küçük bir cinsel davranışını şiddetle cezalandırıyordu; bu durum karşısında çocuk evde bu davranışından vazgeçti ama okulda öğretmenler daha hoşgörülü olduğu için orada güzel güzel sürdürüyordu.

Çocukların en çok sevdikleri oyunların, yaşamlarındaki yoksunlukları dengelemeye yaradığına, ortamın engellediği eğilimlerin yerini alarak onlara doyum verdiğine dikkat etmek gerekir. Böylece *bebek oyunu* kız çocuklarına araya bir yasak konmadan analarının yerini almaya ve bebeklere sanki «kendi çocukları»ymış gibi davranmaya izin verir. *Savaş oyunu* çocuklara temsili kişilerle kendi saldırganlıklarını gidermeye yarar ve çocuklarda saldırgan eğilimlerin elenmesi umuduyla kurşun askerlerin satışını yasaklamak saçmalık olur. Çünkü zararlı olacak saldırganlığı engellemenin tek yolu onun yerini alacak oyuncaklarla doyuma varmaktır.

Yer değiştirme elbette bilinçdışında geçer ve birey ne yaptığının farkında olmaz. *Öyleyse iş eğitimcilere düşer:* birkaç örnekte gördüğümüz gibi, bir yandan, *tepisel amaçlarını daha*

kolay yöne saptıran çocuğa ters davranmamalı, kolaylık göstermelidir; öte yandan, *böyle bir yer değiştirmeyi çocuğun hangi gizli güdülenme ile yaptığını anlamak için olayların sürecini dikkatle izlemelidir; böylece bu bizi girişimci içtepiler bakımından büyük br hoşgörüye götürebilir.*

*
**

Oyun ve düş kurma. Büyük bir sıkıntıya yol açan bir duruma karşı en ilkel savunma düzeneğinin, bu durumu yadsımak olduğunu görmüştük. Yadsımada daha çok gelişmiş olan davranış, durumu yadsıma değil, onun yol açtığı korkuyu yadsımadır.

Çocukların doğrudan başlarına gelmemiş ama gerçekte olmuş korkulu durum üreten birçok *çocuk oyunları* bu savunma düzeneğiyle açıklanır. Çocuk oyuna hakim olmak için onu defalarca yineler ve başlayan sıkıntısını giderdiği ölçüde de bundan büyük zevk alır.

Örneğin doktorda muayene olurken büyük bir sıkıntı geçiren çocuk, eve girer girmez, kardeşleriyle ve bebekleriyle doktorluk oynar. Hayaletlerle korkutulan küçük bir kız, artık korkmamak için insanın kendisinin hayalet olması gerektiğini söylüyor ve başkalarını korkutmak için beyaz bir çarşafla nasıl kılık değiştirdiğini küçük kardeşine söylüyor.

Bir çocuğun kendini bir sıkıntıya karşı savunmak için, başkalarını gerçekten korkutabileceğini bu ikinci örnek bize gösteriyor. Korku çekenin, bu korkudan kurtulmasının bir yolu, kendisinin tehdit edici olmasıdır. Burada *saldırganın kişiliğine bürünme* süreci görülmektedir ki, ilki ilk objektal ilişkilerle başlar. Diyelim ki bir çocuk belli türden bir hayvandan çok korkuyor; kendisi bu hayvanın kimliğine bürünerek korkusunu bastırabilir ve daha sonra başkalarını korkutmak için bu yeni kimliğini kullanabilir.

Eğitimcinin kendisi bu savunma işlevini bilmeli ve gerektiğinde kullanmalıdır. Köpeklerden çor korkan bir küçük kızın ailesine, küçük bir köpek almalarını ve çocuklarına bunu birkaç haftalığına armağan etmelerini söyledik; bunu yapar-

ken de küçüğün seve seve bu köpeğin kimliğine bürüneceğini varsaymıştık. Sonunda bu varsayım doğrulandı ve küçük çocuk artık büyük köpeklerden korkmamaya başladı.

Edilgin olarak baştan geçenlerin etkin olarak yinelenmesine, gelecekte edilgin olarak başa gelebileceklere etkin önlemleri de katmak gerekir; bu da olası bir iç daralmasına karşı bir savunma biçimidir.

Başkalarının kimliğine bürünme işlevinin, objektal ilişkide geriye dönüşü temsil ettiği düşünülebilir.

Düş kurma süreci içinde olanlar, yine bir geriye dönüş olayıdır. Geriye dönüş yapan çocuklarda düşçülüğün oynadığı önemli rol bilinmektedir.

Uyanıkken görülen düş'te de bir ruhsal geriye dönüş vardır, buna ayrıca *fantasm* da denir, gece düşleri gibidir (bu da geriye dönüş halidir). Freud'ün bize öğrettiğine göre düşler, uyanıkken doyuma varamamış arzuların az çok kılık değiştirerek uyurken ortaya çıkmasıdır.

Düş kurma oyunda kendini gösteriyordu. Çocukların evcilik oynarken analarına, savaş oyunlarında kahramanlara benzemeleri, düş kurma yoluyla «güçlü» insan rolü almalarına, güçsüzlük duygularını dengelemeye ve bu güçsüzlüğün yol açtığı endişeyi azaltmaya yaradığı açıktır. Buna bir örnek vermek için *yuva oyunu* oynayan çocukları bir kez daha analım; aralarında geçmişe özlem duyan daha düşçü bir çocuk var; ne zaman saçma bişeyler anlatsa, büyüklerin eleştirisinden kaçmak için, içinde tüm arzularını karşılayacak kendine özgü bir dünya kuruyor. Durmadan yineliyor: *Benim ülkemde şu var, bu var... devler var, çikolatadan dağlar var...*» Çok geçmeden tüm kız ve erkek kardeşleri, büyüklerin dünyasında hoşlarına gitmeyen ne varsa, ondan kaçmak için bu yönteme başvuruyorlar. Biri anlatıyor: «*Benim ülkemde yalnız yeni şeyler var*», sonra gerekli açıklamaları ekliyor: «*Eğer uzun zamandan beri bir oyuncağım varsa, artık onu sevmiyorum, çünkü onu tanıyorum.*» Ülkesinde bir baba olup olmadığını sorduklarında, evet yanıtını veriyor. «*Hangi babayı daha çok seviyorsun?*» sorusuna «*Kendi ülkemin babasını daha çok seviyorum*» yanıtını

veriyor, «*çünkü yaşlı bir baba ve hiç kızmıyor*». İlkokula hazırlık sınıfına başladığında, ailenin rahat ortamından uzaklaştığı için üzülen aynı çocuk şöyle diyor: «*Benim ülkemde cümle içine kelimeler istenildiği gibi konuluyor; tahmin etmek gerekir, bir sayfayı okumak için kimi zaman yarım gün geçiyor. Kelimelerde bile harfler istenildiği gibi sıralanıyor*». Bununla birlikte kafası çalışan bir çocuk olduğundan, bir süre sonra ekliyor: «*Bunu değiştirmek ve normal yazmak için şimdi yasalar hazırlanıyor*». Ders aralarında arkadaşlarıyla oynayıp oynamadığı sorulduğunda şöyle diyor: «Hayır! *ülkemi düşünmeyi daha çok seviyorum*».

Küçük kızlardan birisi beş yaşına yaklaştığında bir akşam yemek masasında şöyle diyor: «*Ben babamla evleneceğim.*» Kardeşlerden biri «*böyle şey olmaz*» deyince, hemen düşlerine sığınıyor: «*Ah! buradaki babamla değil* (babasına bakarak): *seninle değil; sen, sen annemlesin; kendi ülkemdeki babamla.*»

Hiç kuşku yok bu çocukların yaşları ilerledikçe, «kendi ülkeleri»nden giderek daha az söz ediyorlar, ama yine de düşünüyorlar ve dolambaçlı sözlere başvuruyorlar. «Benim ülkem»in mucidi birgün durup dururken «*Küçük kardeşimin ülkesinde bir ton çilek iki liyara*» dedi. «*Senin ülkende niye birşey yok*» diye ters çıktı kız kardeşi. Bunun üzerine küçük: «*Benim ülkemde demedim ki, küçük kardeşimin ülkesinde dedim*» diyor.

Burada sorun, böyle hayali düşüncelerin çocuğun normal gelişimine uyup uymadığını bilmektir; acaba ana-baba bundan endişe duymalı mı, duymamalı mı? Cevap açıktı: ödün verici düş kurmalar çocukların zor geçitlerden geçmelerine yardım eder, öyleyse olgunlaşma süreci için çoğu zaman gereklidir. Yalnız şu koşulla ki bu düşler tümüyle gerçeğin yerini almamalıdır. Yukarda verdiğimiz örnekte çocukların kendi kendilerini düzelttiklerini ve gerekli olduğunda gerçekliğe yer verdiklerini gördük. *Anna Freud*'ün çok yerinde söylediği gibi, koltukta oturan ve kendini bir kral sanan çocuk, yemeğe çağrıldığında basit bir çocuk olduğunu anlamalı ve söyleneni dinlemelidir. Yok eğer çocuk söz dinlemiyor ve çevresindeki gerçekliğe aldırış etmeden büyüklük hayallerini sürdürüyorsa,

marazi bir durumda olabilir, ailesinin çocuğu psikolojik bir kontrolden geçirtmesi gereklidir.

Bu düşlere sığınma uyumsuz kimi çocuklarda okuldaki ders saatleri boyunca sürebilir ve bu çocuklar kendilerinden isteneni yerine getirmezler. Böyle çocuklar hep «dalgın ve meşgul»dürler. Aslında onları meşgul eden içlerinde kurdukları düşlerdir ve çevrelerine karşı dalgındırlar. Bunlara halk dilinde «ayda dolaşanlar» denir. Eğer bu durum yorgunluktan ya da can sıkıntısından arada bir ortaya çıkarsa, normaldir ve endişelenecek birşey yoktur. Yok eğer bu sürüp gider ve öğretmenin söylediklerine çocuk dikkat etmezse, bu durumu marazi kabul etmelidir.

Çocukların peri masallarına duydukları ilginin, kendilerinin düşler dünyasını yeniden ürettiğinden ileri geldiğini burada belirtmek yerinde olur. Bir yandan, sınırsız büyülü ve gerçekliğin yoksun bıraktığı ödünleyici arzularının dile gelmesini bulurlar: «*Karnım aç ve zengin bir sofranın düşünü kuruyorum; ve hemen büyünün gücüyle önüme dolu bir masa geliyor.*» Öte yandan, yasaklanmış içtepileri yer değiştirerek masallarda yaşayabilirler. Özellikle çocuklarda güçlü ve bir o kadar da sansüre uğramış sadist-oral sandırganlık, masallarda kötücül bir ayıya ya da deve yansır. Oyunlarda olduğu gibi masalların da zalimliği ya da sınırsız büyü arzusunu teşvik ettiği, bu yüzden de çocuklara dinletmemek gerektiği öne sürülebilir. Ama hayır, insan bunu söylerken bir kez daha yanılmış olur, çünkü masalların çocukların eğilimlerine iyi bir çıkış yolu sunduğu biliniyor, eğer çocuk bu eğilimleri zamanında yaşarsa, daha sonra bunlardan kurtulabilir.

b) *Ben'in içtepilere karşı savunması*

Ben, daha önce gördüğümüz gibi, birim öğelerden birisi ve uyum öğesidir. Oysa tepilerin yayılma gücü şiddetlerinden ya da ya hep, ya hiç vahşi niteliklerinden dolayı birimi (Ben'i), kişilik dengesini ya da dış ortamın isteklerine uyumu tehlikeye atabilir. Dış ortamın aile otoritesince temsil edilen payı da bu bu geri itme eylemiyle bitmiş olmaz; Ben'le Altben'in sınırlaistekler arasındadır ve bu otorite daha sonra Üstben'e yansır.

Buradan anlaşılacağı gibi iç sıkıntısı, Ben'in bu tehlike işareti, güdülerin yalnız aşırı şiddeti yüzünden ortaya çıkabilir. Örneğin küçük bir çocukta okşamadan ya da büyükler arasında gördüğü yakın bir ilişkiden doğan güçlü bir cinsel uyarı, ona doyum vermekten uzaksı, taşınamayacak bir sıkıntıya yol açabilir.

Bu durumda Ben'in savunması içtepileri azaltma yoluna ve *tümünü engellemeye* değin gidebilir. Normal olanla, marazi olanı birbirinden ayıran temel özellik burada anlaşılmaktadır. Gerçekte, kişilik dengesinin ve etkinliğinin korunması için, bilindiği gibi yaşamı sürdüren içtepilerin gücünün bütünüyle ortadan kalkmaması uygun düşer. Eğer bu güç ortadan kalkarsa, ister istemez marazi bir durum ortaya çıkar.

Bunun için bize burada *röfulman* ve *süblimasyon* adı verilen (*) birbirine ters yönde iki tane Ben savunma düzeneği gereklidir.

Güdüsel baskı, içtepilerin bilinçaltına geri gönderilmesiyle gerçekleşir ve bu süreç içtepisel gücü ortadan kaldırmaz, ama o an için işlemez kılar, davranış içinde ortaya çıkmasını engeller ve tüm (imge) temsillemesini bilinçten eler. Bir tepinin tümü geri itildiğinde, bu tepiye bağlı olan ne varsa —arzular, duygular, anılar, güdüsel eylemler— bilinçaltında yitinir, ama orada dinamik gücünü de korur; öyle ki, Ben'in işi rında silahlı bir barış durumunun gerçekleşmesine can atan güdüsel güçleri sürekli geri çevirir; bu sürekli gerilim, «röfule» halindeki «gergin» ve «sinirli» insanlarda kendini gösterir.

Ben, geri ittiği içtepiler üzerinde egemenliğini güvence altına almak için bilinçte, eğilimleri tümüyle ters yönde başka bir savunma düzeneği geliştirir : *tersine çevirme düzeneği.* Örneğin çocuklarda çıplak görünme eğilimi, daha sonra röfulman nesnesi olur ve bilinçte ters bir eğilimle yer alarak çıplak görünmekten utanırlar; yetişkinlerde bu eğilimin ne denli güçlü olduğu bilinmektedir.

(*) Refoulement içtepilerin sansüre uğrayıp geri bilinçaltına gönderilmesi, Sublimation içtepilerin kültürel ve toplumsal amaçla kullanılması (eğitim süreci). Refoulement süreci daha sonra défoulement süreci ile ters (olumlu) yönde işleyebilir. (ç.n.)

Bu karşı-tepisel eğilimlere, *Ben'in tepkisel oluşumları* adı verilir. Saldırganlık ve disiplinsizlik yerlerini yumuşaklığa ve uysallığa bırakır; pasaklılık yerini temizliğe; yüzsüzlük yerini utangaçlığa; kapris ise yerini dakik olmaya ve kuralları sıkı sıkıya uygulamaya bırakır.

Bu tepkisel oluşumların hangi yaşta ortaya çıkacağı bireyden bireye değişir. Genel olarak kız çocuklarında erkek çocuklara göre daha şiddetli ve daha erken ortaya çıktığı dikkati çeker; bunun da uysallık, temizlik, utangaçlık gibi kadın psikolojisinin kimi özelliklerini belirlediği bilinmektedir.

Bu tepkisel oluşumların okul çağındaki çocukların çevreye uyumunda, saatlere ve kurallara saygı göstermelerinde, defterlerini temiz tutmalarında ve yazı yazmasını öğrenmelerinde çok büyük rol oynadığı da bilinmektedir. Ama içtepileri yönlendirmek için kaçınılmaz olanlarla çocukların dirimsel içtenliğini boğmaya yönelik, çoğu zaman katı eğitimcilerin elinde kendi başına bir disiplin arasındaki sınır çizgisini çok iyi çizmek gerekir. Geleneksel okulun bu sınır çizgisinin yerini her zaman iyi belirleyemediği biliniyor. Kimi eğitimciler —bunlardan Fransa'daki Freinet— çocuklara daha çok yaratıcı özgürlük vermek için çalıştılar. *Bu alanda da, normal durum, esnek uyumdur; marazi durum, katılıktır.*

Güdüler üzerine bir ölçüdeki baskıların ve uygun tepkisel oluşumların, eğitimin etkisi altında kişiliğin normal evrimine katıldığına dikkat etmek gerekir. Bununla birlikte, bu normal evrimi belirleyen tepilerin tümden bilinçaltına geri gönderilmesi değildir; bunun sonucu olarak, bir kısım bastırılmayan güdüler etkinlikle varlığını sürdürebilirler. İşte *röfulman* ile *süblimasyon* arasındaki önemli ayrım buradan ileri gelmektedir. Süblimasyon ya da güdülerin uygarlaşması, herşeyden önce olağan süreçtir. İçtepilerin toptan bastırılmasında bir güdünün canlı gücünün etken olması tümden engellenirken, süblimasyonda bu canlı güç zarar görmeden korunur, ama artık ilkel vahşi nitelikte değildir: güdü toplumsallaşmıştır. Burada süblimasyon kavramını bir benzetmeyle açıklayalım. Kaba mineral tuz bir karnı içersinde buharlaştırılarak nasıl saf kristal tuz elde ediliyorsa, diğer bir deyişle süblime oluyorsa, benzer

şekilde sosyo-kültürel kurumların baskısı altında, vahşi içtepiler uygarlaşıyor, bu uygarlaşma, tepiler itici dinamizmini yitirmeden çevrenin istekleriyle uyum halindeki bir biçim altında gerçekleşiyor. Böylece cinsel güdü, karşısındaki eşini sadece basit bir nesne yerine koyarak ve doyumunu hiç hesaba katmadan köleleştirici güdünün kaba modeli altında ve bencil zevk arzusu içinde ortaya çıkacağı yerde sevgiye ve özverici aşka dönüşür; öte yandan sahibolma zevki, *bir nesne yerine konulmayan ve bir birey olarak kabul edilen* eşin kendi açısından duyduklarıdır.

Benzer şekilde, bir yarışta başta olmak amacıyla arkadaşını yere sermek ya da devirmek için onunla kavga eden vahşi çocuğun saldırganlığı, arkadaşını itmeden, ona çelme atmadan, oyunun hakkını vererek daha iyi koşan ve saldırganlığı eğitilmiş çocuğunki ile karşı karşıya konulabilir.

Öte yandan süblimasyonun tümel olabileceğine, örneğin cinsel aşkın platonik aşka tümüyle dönüşebileceğine inanmamak gerekir. Böyle bir yanılsama çok yaygındır ve birçok yanlış eğitimin kökeninde vardır. Süblimasyon süreci ancak ve ancak kısmen olabilir. Üç kısım içerir: güdünün doğrudan doğruya doyurulan payı, geri itilen pay ve gerçek süblimasyon payı, diğer bir deyişle, güdüsel enerjinin eğitsel amaçlara doğru yer değiştirmesi.

Buradan çok önemli eğitsel sonuçlar çıkar: *bir güdüye kısmi bir doyum verilerek, ona ne kadar az baskı yapılırsa, o kadar iyi eğitilebilir.* Örneğin bir çocuğun cinselliğini ve saldırganlığını bir gün süblime edecek, dinamik enerjisini toplumsal bakımdan kabul edilebilir amaçlara doğru aktaracak güce sahibolması isteniyorsa, bir kısım cinsel ve saldırgan tepilerinin doğrudan doğruya doyuma varmasına izin vermek çok önemlidir.

Bu süblimasyon süresi içinde, Ben'le Sen'in ilişkilerinde kökenci bir değişikliğin olduğunu burada belirtelim. Altben'in tepileri, daha önce gördüğümüz gibi, ilkel vahşilikleri ve ya hep, ya hiç istekleri içinde, çevrenin sınırlamalarından kaygılanmadan doyuma varıyorlar; yani insan ilişkileri açısından dile getirildiklerinde, Öteki'nin öz varlığından, öz arzularından

kaygılanmadan doyuma varıyorlar. Öteki sadece bir nesne, doyuma varmak için bir araç. Örneğin süt çocuğu ilk başta anasını süt veren bir musluk gibi sayar. Süblimasyonla, Öteki bir birey, eşitlik içinde bir arkadaş olur, kendimiz için saygı ve aşk ne ise, Öteki için de aynıdır.

Ben'in tüm savunma düzenekleri üzerine şimdiye değin söylenenlerden en yetkin olanın süblimasyon olduğu anlaşılıyor; normal uyumun isteklerine ve varolan çeşitli birimler arasındaki uzlaşmanın gereksinimine en uygun düşen odur.

Süblimasyon'un kısmi bir röfulman içermesine karşın, kimi zaman ileri sürüldüğü gibi, röfulmanın karşıtı olmadığı görülmektedir. İki süreç arasındaki önemli ayrılık, yaratıcı olanakların korunmasında yatmaktadır; röfulman'da, kişiliğin tüm kısımlarında bu olanaklar ortadan kaldırılmıştır; süblimasyon'da ise, içtepilerin dinamik gücü korunmuştur ve böylece yaratıcı gücünü saklar. Nevrozlar konusunda, «serbest bölüm» adını verdiğimiz kısmı işlerken, bundan yine söz edeceğiz.

Yansıtma. Daha önce gördüğümüz gibi tepilerin geri çevrilmesi, iç daralması her zaman susturmaya yetmiyor, çünkü yasaklanan tepiler bilinçaltındadırlar ve tüm güçleriyle bilincin kapısını zorlarlar. Tepkisel oluşumlar, tamamlayıcı ve yararlı bir düzenektir. Ama birçok föfule insanda anlaşılması güç bir suçluluk bilinci direniyor, belirsiz bir rahatsızlık doğuruyor ve kimi zaman araya başka savunma düzeneklerinin girmesine yol açacak kadar şiddetleniyor. Bu düzeneklerden birisi, tepinin dışa atılmasında, bireyin kendisinden *başka bir kişinin üzerine yansıtılmasında* bulunuyor. Tüm saldırganlığını geri ittikten sonra, üstelik bu saldırganlığı dışa da yansıtır ve o zaman başkalarına karşı tüm düşmanlıklardan kurtulduğuna inanır, buna karşılık dış dünyayı kendisine karşı düşmanlıkla yüklü ve kendine düşman hisseder. Örneğin babasıyla müthiş bir rekabet halinde olan, ama bu rekabeti geri iten bir çocuk, bu rekabetini buna konu olanın üzerine yansıtır; babasının kendisinden nefret ettiği ve kendisine çok kötü davrandığı izlenimine kapılır. Oysa bu yanlıştır, bunun başlıca sorumlusu çocuğun kendisidir.

Sevme yeteneği olmayan ve bu yeteneksizliğini dışa yansıtan birey, kimsenin kendisini sevmediği izlenimine kapılır. Yine bunun gibi, eşcinsel tepilerini geri iten ve bunun sonucunda kendisinde böyle bir eğilimin olmadığını sanan birisi, kendi cinsel eğilimine yatkın olanların her yerde kendisine uygun olmayan önerilerde bulunduklarını ileri sürer. Yine benzer şekilde, cinselliğini bastıran yaşlı kız, yansıtma yoluyla birçok erkekleri tehlikeli çapkın sanır ve namusuna saldıracaklarından korkar.

Bu, algıların ciddi olarak bozulmasına değin gidebilir. Böylece, *Pfister* tarafından gözlenen küçük bir çocuk, şeytanın pırıldayan gözlerini gördüğüne inanıyormuş. Çocuğun anasını ihbar ettiği için içinin rahat etmediğini bize yansıtma olayı açıklamaktadır.

Doğrusunu isterseniz, burada hastalıkbiliminin alanına girmiş oluyoruz. Çünkü bu denli güçlü yansıtmalar, gerçekliğin ve çevreye uyumun anlamına ciddi olarak zarar verir. Bu nedenle burada «paranoya» dan söz edeceğiz. Bu sözcüğün anlamı «yanlış yargılama»dır ve her zaman kendi suçsuzluğuna, başkalarının kötü olduğuna inanmış mağrur insanı niteler.

Ama bu hastalık alanına giren çok uçtaki durumların dışında yansıma normal insanlarda çok sık görülür. Her yaştaki insanlar arasında en ortak nokta, kendi yaptıkları hataları başkalarının üzerine atma eğilimidir. Suçüstü yakalanan çocuğun «ben yapmadım, o yaptı» demesi örneğine sık sık rastlanır. Bu çok öteye gidebilir: üç dört yaşlarında bir çocuk, duvara asılı saat ve tablo gibi eşyaların yerlerinden çıkıp üzerine düşebileceği kaygısına sık sık kapılıyordu ve hiçbir kanıt bu kaygısını gidermeye yetmiyordu; öyle anlaşılıyordu ki çocuk kendi saldırganlığını nesnelerin üzerine yansıtıyordu (klinik gözlemin ortaya çıkardığı gibi çocuk bastırdığı saldırganlık yüküyle doluydu) ve ayrıca sık sık görüldüğü gibi saldırganlığını kendine karşı da çeviriyordu.

Her ne kadar yansıtma bir dereceye değin olağan bir savunma düzeneği ise de, bununla birlikte iki önemli elverişsiz durum gösterir. Bir yandan, kendi arzu ve duygularımızı başkalarının üzerine taşırken, o bireyi olduğu gibi değil de, kendi

yansıtmamızla *yarattığımız gibi* görürüz ve bu yüzden onunla ilgili yanlış yargılamaya varmış oluruz. Öte yandan, kendi sorumluluğumuzu tanımamızı engellerken, kendimize bakışımızı kör ediyoruz.

Öyleyse bir çocuğun bu yansıtmayı çok kullanmaması arzu edilir. Eğitimciler bunu akla dayalı kanıtlarla asla iyileştiremezler. Yansımalar yasak tepilerin doğurduğu iç sıkıntısına doğrudan bağlı olduğuna göre, bunun ilacı elbette bu yasakların hiç değilse bir kısmının kaldırılmasına bağlıdır. Çocuğun tepilerinin doyumuna geniş ölçüde hoşgörüyle bakan, yani süblimasyon sürecini kolaylaştıran sağlıklı bir eğitim, yansımanın paranoyak sürecinin gelişmesinden çocuğu korumuş olur.

*
**

Geriye dönüş. Geriye dönüş, çoğu zaman röfulman'ı tamamlayan başka bir savunma düzeneğidir. Psikolojinin bulunduğu aşamadan daha gerideki bir evreye dönüş yapmasını bir savunma olarak daha önce incelemiştik. Tepiler, bireyin iç dünyasında da aynı şekilde işler; Ben'le tehlikeli tepiler arasındaki güncel kaygılı çatışmanın yerine, bu çatışmanın olmadığı geçmişte kalan bir durumu koyar. Bunun en basit, hem ayrıca en yaygın örneği, bir ara çocuğunu ihmal eden bir anaya karşı saldırganlıkla yüklenen ve öfkesini büsbütün bastıramayan bir çocuğun, bu durumu yaşamının geride kalan bir dönemine, besleyici bir anayla en sevecen günlerini yaşadığı bir döneme geri götürür. Ödip çatışmasını incelerken göreceğimiz gibi, ergenlik çağındaki kızlarda bu özellike sık sık görülür ve hastalık halini aldığında, kadınca olgunlaşmanın gerçekleşmesini engeller.

Çocuk geriye dönüş davranışı içinde bulunduğunda, bunun temelindeki nedeni, çocuğun ilerlemesini durduran dış engelin ve onu geriye götürenlerin neler olduğunu eğitimcilerin kendi kendilerine sorması gerektiğini daha önce söylemiştik. Sözkonusu engelin zorunlu olarak dışardan gelmediğini, bir çok durumlarda sıkıntıyı doğuran tepilerden dolayı engelin içte olduğunu burada eklemek gerekir. Burada röfulman'la geriye

dönüş etkileri üst üste geldiklerinden ve suç eğilimi bilinçaltının derinliklerine kaydığından, bu duruma açıklık kazandırmak kimi zaman çok güçtür.

*
**

Yalıtma. En aza indirgeme. Ussallaştırma. Geriye dönüş'ün tersine, bunlar daha evrimleşmiş savunma düzenekleridir. Bu savunmaların içinde Ben gerçeklikle ilişkilerini düzenleyerek onunla bağını sürdürmeyi başarır.

Yalıtma'da en önemli iki güdü olan *cinsellikle saldırganlığın* birbirleriyle içli dışlı ilişkiler içinde olmaları zorunludur. Bu ilişki yasaklandığında, en etkili savunma, aşk ya da öfke nesnesinden kendini yalıtarak ve ondan uzakta durarak ilişkiyi kesmekten ibarettir. Eğer insan çok yakını birisiyle korku ve sıkıntı içinde birlikte olacaksa, ondan uzak durarak kendini korur. Örneğin bir insan bir başkasına karşı çok büyük bir öfke duyuyorsa ve bunu bastıramıyorsa, düşmanın oturduğu sokaktan geçmemeye dikkat ederek kendini savunur. Benzer şekilde, eğer bir kadını kocasından başka bir erkek cinselliğiyle çok çekiyorsa, yasak arzusuna konu olan adamla karşılaşmamak için kadın bir gece eğlencesine gitmeyi reddedebilir. Yine başka bir örnek kardeşiyle büyük bir rekabet halinde olan ve onu dövmek için güçlü içtepilere sahip genç bir çocuk, bu içtepilerine karşı kendini savunmak için oyunu terk ediyor ve «*kafam bozuluyor, en iyisi eve dönmek*» diyerek bu durumunu doğruluyor.

Kitap II'de görüleceği gibi, çok belirgin biçimleri içinde bu yalıtma düzeneği saplantısal nevroz'un belirtisidir ve bu nevroz'un yasak ilişkilerden çekinme ile açıklanan kendine özgü *törensel* davranışları (ritüel) vardır.

*
**

En aza indirgeme ya da hafifletme, hoşa gitmeyen etkileri soğutmaya ve buradan ortaya çıkan sıkıntıları azaltmaya yöneliktir. Bir kabahat yaparken yakalanan çocuğun «bilerek

yapmadım» savunması, eylemin sorumluluğunu azaltmaya yöneliktir. Ya da «sadece eğleniyoruz anneciğim» açıklaması, kavgayı oyuna dönüştürerek eylemi en aza indirgemedir. Yetişkinlerin şoke edici bir olayın sıkıntısından, bu olayın önemli olmadığını, nerdeyse hiç olduğunu ya da sadece hiç olduğunu söyleyerek kaçmakta ne kadar usta oldukları bilinir.

*
* *

Ussallaştırma da duygusal sıkıntılara karşı bir savunmadır. Özellikle bu duygular bastırıldığı ve Ben'in kınamasına uğramadan yeniden ortaya çıkamadıkları zaman, akıl onları kendi hesabına alır, davranış formül ve ilkelerine haklı çıkacak şekilde uydurur. Daha sonra göreceğimiz gibi ana-babalar gerçek kökeni bilinçdışı duygusallıkta olan kimi eğitsel davranışları açıklamak için bu ussallaştırmayı ne denli sık kullanıyorlar. Okulda çok sert öğretmeninden nefret eden, ama korktuğu için de bu nefretini açığa vuramayan bir çocuğu örnek olarak vereceğiz. Eve döndüğünde öğretmeninin güzel olmadığını. saçlarını beğenmediğini, öğretmenin ayaklarının çok büyük olduğunu söylüyordu. Çocuk için öğretmenini mantıksal olarak değerden düşürme, kendi saldırganlığını açığa vurmanın tek yoluydu.

Başka bir örnek : dokunma yoluyla hastalıkların geçeceğinden korkan ve durmadan ellerini yıkayan saplantılı insanlar, bulaşıcı mikropların olası tehlikesine karşı bunu yaptıklarını söyleyerek davranışlarını haklı çıkarmaya çalışırlar.

c) *Üstben'e karşı Ben'in savunması*

İdealleri ve ana-babanın koyduğu yasakları çocuğun kişiliğinde içleştiren Üstben, olağan durumlarda Ben'le karışmış bulunur. Ben, Üstben'den aldığı destekle güdüleri bastırır ve eğitim yoluyla tepkisel oluşumları, onun yanında süblimasyon sürecini geliştirir.

Bununla birlikte kimi zaman öyle durumlar oluyor ki, Üstben, özel bir sertlikle kendi isteklerini benimsetmeye çalışıyor,

öylc ki, içtepilerin isteklerini dengede tutmaya çalışan Ben, onunla kavgaya tutuşmak zorunda kalıyor. Aslında, tüm tepisel doyumlar düşük olduğunda, Ben'de, çok sert Üstben'den gelen güçlü bir suçluluk sıkıntısı doğuyor.

Bu sıkıntıyı hafifletmek için çocuk çoğu zaman suçluluk duygusunu bastırıyor, bu duygular bilinçaltına gidiyor ama aynı zamanda tüm kişiliği de etkilemiş oluyor, öyle ki, çocuk artık hangi eyleme kalkışsa, suçlu olduğu izlenimine kapılıyor ve nedenini bilmiyor. Olağan durumda bu eğilim, her zaman kaygılı ve her fırsatta ödevini yerine getirmeye çalışan kuruntulu insan tipini belirler. Öyle ki bu bilinçsiz suçluluğun etkisi altında, büsbütün layık olmadığı ve «ödemek» gerektiği kanısı içinde mutlu rastlantıların tadını tümüyle çıkaramayanlar var.

Suçluluğun geri itilmesi, *tepkisel oluşumlarla* tamamlanabilir. Özellikle, bu durumda olan çocukların büsbütün kaygısızca hareket ettiklerine ve neme gerekçi olduklarına sık sık rastlanır; sözünü ettiğimiz kuruntulu insanların yüzeyden karşıtı gibi görünür, ama bunun derin bir suçluluk duygusuna karşı tepki olduğunu anlamak gerekir.

Araya *yansıtma* da girebilir: «onu yapan ben değilim ki, başka birisi». Hataları sürekli olarak başkalarının üzerine atma eğilimi, genellikle bilinçaltına itilen güçlü bir suçluluk duygusunu açıklar. Yansıtma kısmen olabilir ve suçluluk duygusu başkalarıyla paylaşıldığı zaman ne kadar azaldığı biliniyor, hele başkaları da sizinle aynı şeyi yaptığı zaman. Suçluluğun paylaşılması, grupların oluşmasında çok önemlidir.

Ben'in savunması başka bir süreçle ters yönde işleyebilir: bu süreç, Üstben'in yasakladığı içtepilerin *kendine karşı dönmesi*'dir. Tepisel oluşumların temeli olarak daha önce incelediğimiz tersine dönmeden ayırdedilmesi gereken bu savunma düzeneği, büyük iç daralmasının suçluluk duygusundan değil, Üstben'ce cezalandırılma korkusundan, onun verdiği değerden ve destekten yoksun kalmaktan ileri geldiğini belirtir; bunun anlamı, ciddi olarak ölümle tehdittir. Çocuk bu durumda suçluluk duygusundan kaçacağı yerde, suçlu olduğunu kabul eder, kınanması gereken yaptığı eylem için cezasını onaylar; oysa yapmamış, sadece niyet etmiştir. Saldırganlık tepileri sözko-

nusu olduğunda, olay özellikle açıktır; rakibi ortadan kaldıracak saldırganlık arzusu, kendi kendini ortadan kaldırmaya yönelik saldırganlık arzusuna dönüşür; başkalarını çekiştirecek eleştiriler, özeleştiriye dönüşür.

Böylece Üstben'in cezalandırmasını kabul ederken —Üstben kişiliğin bir parçası olduğuna göre— birey kendinde *ahlaksal mazoşizm* davranışı geliştirir: onuru kırılmaktan, küçülmekten hoşlanır, başarısızlığı başarıya, acıyı sevince yeğ tutar; bunu yapmasının nedeni, gördüğümüz gibi daha kötüsünden kaçmaktır: Üstben'in beğenisini yitirmek ve bunun sonucu reddedilmek.

Kolayca anlaşılacağı gibi bütün bunlar *küçük bir çöküntü*'nün zayıf biçimi altında az çok normal bir uyumla geniş ölçüde uyuşabilir. Çocuk içtepisinin kendine karşı çevrilmesine bağlı bilinçdışı suçluluk duygusunun yetişkinlerin çoğunda birkaç dereceyle varolduğunu, çok suçlandıkları zaman kuruntulu karakteri belirlediğini; bireye iyi bir ahlaksal düşünce ve mesleki bilinç verdiğini burada belirtmek gerekir.

Buna karşılık, *büyük çöküntü* durumlarındaki bu belirtilerin, aşırı biçimdeki hastalıklarda bulunduklarını ve yokedici olduklarını göreceğiz.

CİNSEL DÖNEM

Buraya değin çocukta iç daralmasının önemli rolünü, ruhsal yoksunlukları, çevreye uyumda Ben'in savunma düzeneklerinin ağır basan kısmını, olgunlaşmanın adım adım gelişimini incelemek için, çocuğun evrimini bir yana bıraktık.

Çocuğun yaşamının en önemli dönemlerinden birine yaklaşırken, bu evrimin tanımına geliyoruz burada : *cinsel dönem;* bu da kendi içinde birbirinden ayrı iki evreye ayrılır : *öz-cinsel (oto-erotik)* evre ve *salt cinsel evre.*

Freud'e göre cinsel zevk —onun görüşlerini tümüyle biz de paylaşıyoruz— cinsel organlara özgü olmadan çok önce, ta yaşamın başında kendini gösterir, tüm bedende yaygındır ve tüm bedeni ilgilendirir. Bir cinsellik ağız için, bir cinsellik anüs için, bir cinsellik deri için, bir cinsellik kaslar için. *Freud*'ü betimleme yapmaya götüren budur. Doğrusu cinsellik (erotizm) sözü fransız dilinde kötü bir etki bırakır, çünkü güncel yaşamda cinsel sefihlikle aynı anlama gelir (*). Benzer şekilde, *libido* sözünü de *Jung*'ün yaratıcı dirimsel güç anlamında kullandığı gibi kullanmak pek kolay olmayacak bizim için, çünkü bu sözcük insanın kafasında isten istemez bayağı anlamıyla şehvet sıfatını çağrıştırmaktadır. Çocukta cinselliğin uzun zaman neden yanlış tanındığının nedenlerine burada böylece değinmiş oluyoruz. Burada bir kötülük eğilimi, bir sapıklık görülüyor,

(*) **Yazarın Belçikalı olduğunu ve fransızca konuştuğunu okuyucuya anıtsatmak isteriz. (ç.n.)**

oysa «aşk-eros» sözcüğüne yaşam gücünün başlangıcındaki anlamı verilecek olursa, cinsellik-erotizm, tüm olağan gelişmeden ayrılamayan dirimselliğin onaylanması anlamına geliyor.

Dirimsel işlev, ilk isteklerini doyurduktan sonra geri kalan artı dirimselliğin *cinsellik* olduğu kavramına psikanalizle (özellikle *Alexander* ile) böylece birlikte varmış oluyoruz. Bir süt bebeği meme emdikten sonra, anasının meme ucunu gıdıklamaktan, diliyle yalanmaktan ya da parmağını emmekten hoşlanır; bunlar hiç yararı olmayan, ama cinsel zevk veren etkinliklerdir. Bir bebeğin tuvaletini yaparken ya da yaptıktan sonra okşanmaktan aldığı zevki kim yadsıyabilir? İşlevlerinin dışında kas hareketlerinin, örneğin dansın her yaştan, herkese özel cinsel zevk verdiğini kim yadsıyabilir? Aynı şekilde, duyu organlarımızın bilgi edinme işlevlerini yerine getirdikten sonra, renk ve ses ilişkilerinde bize zevk verdiklerini kim yadsıyabilir?

Bir çocuk dirimsellikte ne denli zenginse, acil yaşamsal gereksinmelerinin dışında kişiliğini zenginleştirecek o kadar çok bir dizi zevke sahiptir. Nerdeyse tüm dirimsel güçleri emen yaşamın ilk yıllarındaki büyüme yavaşladığı zaman, üst bulunan ve elbette bu yaşta gereksiz işlevi olan güç cinsel kökenlidir. Büyüme en son aşamasına vardığı ve büyük cinsel gelişmenin üremeye doğru yol aldığı ergenlik döneminde de benzer durum ortaya çıkar.

Demek ki eğitimciler çocukluğun gereksinimlerine tümden anlayışsız davranarak cinsel dışa vurmaları sansür eder ve yasaklama yollarını ararlar. Kimi zaman çocukları okşamamak, öpmemek, ne salındırmak, ne de parmaklarını emmeye izin vermemek gerektiğini söylerken çok fazla olmuyor muyuz? Daha sonra 3 ya da 4 yaşına doğru çocuğa zevk veren mastürbasyon hareketini şiddetle bastırılacak kötücül bir eğilim saymıyor muyuz bazen? Gelişmenin bu ilk cinsel gidişi içinde iki cinsten de çocukların teşhircilikten ve birbirlerine dokunmaktan çok zevk aldıklarını saptadığımız zaman —gerçekte bunların gelişmeye hiçbir zararı olmadığı halde— öfkelenmiyor muyuz?

Diğer alanlarda olduğu gibi burada da eğitimci kabaca bastırma yoluna gitmemeli, cinsellikte aşırılık olduğu zaman

bunları başka amaçlara doğru yönlendirmeyi araştırmalıdır. Eğer yaşamın başlangıcında öz-cinsellik ağır basıyorsa, bunu kabullenmek gerekir; buna karşılık çocuk büyüdükçe, kendi bedenine duyduğu cinsel ilgi yerini başkalarına karşı ilgiye bırakmalıdır; kız erkek çocukları arasındaki oyunları, yalnızlık içinde yapılan mastürbasyona kararsızlık geçirmeden yeğ tutmalıdır. Aslında öz-aşk, 3-4 yaşına doğru yerini cinselliğe bırakmalıdır, yani öteki cinsten bir kişiye olan özel ilgiye.

*
**

Freud'ün özgün kavramlarından birinin, Ödip'in eski çağ dramında —yazgısının kaçınılmazlığıyla babasını öldürür, anasıyla evlenir, sonra gerçek ortaya çıkınca kendi kendini cezalandırmak için kendi gözlerini oyar— tüm aile ilişkilerini gördüğünü biliyoruz. Çocuklarda cinsellik uyanır uyanmaz, erkek çocuk anaya, kız çocuk babaya aşık olur, ve rakiplerinin yerlerini almak için onları öldürmeyi arzularlar. *Freud*'ün bu duruma *Ödip kompleksi* adını verdiğini biliyoruz. Ona göre çoğu nevrozlardan sorumlu olan bu komplekstir; nevrozlar, Ben'in Ödip tepilerine çoğu zaman koyduğu sansüre karşı çıkan şiddetli çatışmaları dile getirirler.

Bununla birlikte bu durum bir dereceye değin normaldir ve hiçbir ayrıcalığı olmadan tüm çocukların kısmetinde vardır (*). Biz ise, normal bireyin ödipsel durumuna karşı olma yolunu tutacağız ve şimdi burada inceleyeceğiz; *Ödip kompleksi* nevrozu'nu ise, kitap II'de inceleyeceğiz.

1. *Ödipsel durum*

Cinsel yaşamın ve ödipsel duyguların erken ortaya çıktı-

(*) Antropolog Malinowski, Trobriand'lar arasındaki incelemesine dayanarak Ödip Kompleksi'nin evrensel olmadığını daha 1927'de yayınladığı kitapta göstermişti. Bakınız Sex and repression in savage Society, London. Ertesi yıl Margaret Mead, Coming of Age in Samoa adlı kitabında nevrozların yalnız uygar toplumlara özgü olduğunu söylüyordu. (ç.n.)

ğından kuşkulanacak olanlara, aileler içinde neler geçtiğine önyargısız olarak bakmaları salık verilebilir.

Küçük erkek çocuğunun anasına yalnız başına sahip olmak istediği günlük gözlemler arasındadır. Babanın varlığı buna engel olur; baba anaya sevgi gösterilerinde bulunduğunda, çocuk bunu kıskanır ve ikisinin arasına girer. Baba olmadığında ve anayla yalnız kalabildiğinde çocuk sevincini gizlemez. Çoğu zaman duygularını yüksek sesle açıklar ve anasına kendisiyle evlenmek istediğini söyler. Bu duyguların hangi cinsel eğilimi belirttiğini ekleyelim: küçük çocuk anasına yarı örtülü cinsel bir merakla bakar; yanyana birlikte uyumak için üsteler; tuvaletine yardımcı olmak ister; eteğini kaldırır ve ana kendisini öptüğü ya da okşadığı zaman görünür cinsel uyarı belirtileri gösterir. Buna karşılık küçük kız babasına aşkını açıklar, anasını aradan çıkarmak ister ve buna bir an önce varmak için baştan çıkarıcı yollara başvurur.

Verilecek örnekler boldur. Küçük bir çocuk açıklar: yakında büyüyeceğim; babam ölecek ve ben minik annemle evleneceğim. Anasına daha erken yaşlarda cinsel bir ilgi gösteren bir başka çocuk daha sonraları duygularını açıklıyor: niçin babam annemle uyuyor? Niçin ben uyumuyorum?

Altı yaşındaki bir kız çocuğunun yemek masasında konuşmaları: *seninle evlenmek istiyorum,* diyor babasına; ama beriki gereken yanıtı veriyor: *Olamaz! ben annenle evliyim. Ama insan iki kez evlenebilir,* diyor küçük kız. *Hayır,* diyor baba, *insan bir tek kadınla yaşar, benimki de annen.* Bunun üzerine kız: *annem öldü,* diyor. Adam eşine doğru bakıyor, kızına alaylı bir gülümseme gönderiyor. Kız ise sözlerini sürdürüyor: *bu kadın mı, o annem değil ki, başka bir kadın.*

Çocuklarda cinsel merak erken uyanır, çoğu zaman daha iki yaşından itibaren. Bu merak insan bedenine karşı kendini gösterir; bu da küçük çocuklarda *röntgencilik*'in ne denli sık görüldüğünü açıklar: ana-babayı çıplak görmek için tuvaletlerine yardımcı olma isteği; kız ve erkek çocukların nasıl farklı olduklarını öğrenme arzusu; bu yaşlarda bilmek dokunmak olduğuna göre, bu meraka karşılıklı dokunma da eşlik eder.

Röntgenciliğin gerekli karşıtı *teşhircilik*'tir; çocukların birbirlerine çıplak bedenlerini göstermeyi sevdiklerini herkes bilir.

Çocuk büyüdükçe, 3-4 yaşına doğru merakı insanın *kökeni sorununa* yönelir: insanın nereden geldiğini, nasıl oluştuğunu, ayrıca bedenin içinde neler olduğunu öğrenmeyi arzular. Tüm bu meraklar, bebeklerin dünyaya gelişine ve bir çocuk sahibi olmak için ana-babanın birlikte neler yaptığına ilişkin temel merakın yerini almaktadır. Çocuğun sorusunu durmadan yinelediği «*niçin*»ler çağıdır bu, çünkü çocuk temel soruna yaklaşmayı bir türlü göze alamaz ve sonuç olarak da doyurucu bir yanıt alamaz.

Çocuk ne kadar küçükse, ödipsel duygularını da o kadar özgürce açıklamaya, her şeye karşın çekinmeden başkalarının önünde soyunmaya heveslidir. Ama Ben'in savunmaları geliştiği ve içtepileri denetlediği ölçüde, bu denli saf ve doğrudan dışavurmaları giderek daha az beklemek gerekir. Ama eğitimcinin rolü de burada önemlidir, çünkü büyük ölçüdeki çocukların ödipsel duygularını geri bilinçaltına itecekleri ve artık dışa vurmayacakları ya da daha yukarıda açıkladığımız işleve göre *süblime* edecekleri öğretmenlere bağlıdır. Süblimasyon'da bir kısım güdülerin doğrudan doyuma vardığını, bir kısmının bastırıldığını ve bir kısmının da yer değiştirdiğini görmüştük. Burada doğrudan doyumla aşkın ve saldırganlığın *aynı zamanda sözle ve davranışla* dile gelmesi anlaşılmalıdır; diğer bir deyişle, çocuk için duygularını ana-babaya açıklama; hatta aile şiddetle karşı çıkmadan ödipsel arzularını sevgiyle ya da saldırganlıkla yeri geldikçe doyurmasına olasılıklar tanımalıdır. Duyguları bastırmanın ne olduğunu ana-baba çocuğa anlattığında, çocuk kendini tutarak bunun kısmen kendi kendine yapacaktır. Etkinliğin diğer bölümlerine doğru cinsel enerjinin yer değiştirmesi, bu cinsel enerjinin dirimsel bolluğunun taşmasından dolayı bir dereceye değin kolaydır; bu taşan enerji, dirimsel gücün özgün esnekliğinden dolayı istenilen her yöne doğru boşalabilir.

Böylece çok iyi bilindiği gibi, çocuğun ve yetişkinin cinselliği fiziksel etkinliklere doğru, örneğin sportif hareketler için yer değiştirebilir. Böyle bir yer değiştirmeyi kolaylaştırmak,

sağlıklı br eğitsel yöntemdir. Başka bir alanda cinsel enerjinin yer değiştirerek kültürel etkinlikleri beslediği biliniyor.

İçtepiler başka bir bireye doğru da yer değiştirebilir. Ana - babaya olan ödipsel arzunun kardeşler üzerine aktarıldığı sık sık görülür; örneğin bir kız, erkek kardeşine ya da erkek çocuk kız kardeşine aşık olabilir; özellikle aralarında büyük yaş farkı olduğunda, büyük çocuk ana ya da babanın yerini alabilir. Kız ve erkek kardeşler arasındaki «yasak» (çok sertlikle yasaklanması da yanlıştır) oyunların, çoğu zaman ödipsel cinselliğe çıkış yolu olduğu şüphe götürmez. Böyle bir yer değiştirme tek çocuklar için olası değildir ve bu çocuklarda ödipsel duygunun çok şiddetli olmasının nedenlerinden birisi de budur.

Ama gerçek bir süblimasyon, özellikle aşk arzularının saf sevgiye ve saldırgan kışkançlığın rakip ana-babaya benzemeyle yarışma anlayışına dönüşmesidir.

Bu ana-babanın kimliğini alma, çocukların olgunlaşmasında kesin bir etkendir. Aslında, kimlik alma yoluyla çocuk, değeri ve gücü için beğendiği ve hayran kaldığı, bu nedenle de kendisi için bir model oluşturan bunlara psikanalizciler Ben'in İdeali *ya da* Üstben diyorlar (*).

Normal evrim *Ödip'in geride bırakılmasını* gerektirir; bunun için ödipsel duygular Ben'in sansürüne uğramamalı, tam

---

(*) Burada altını çizdiğimiz ya da'nın yerine ve demek daha doğru olur. Çünkü Üstben'le Ben'in İdeali aynı kavramlar değildir «Babanın kimliğini almanın peşinden gelen «kötücül» imago Üstben'dir; babanın «iyicil» imagosu, ilk dönem narsizmin mirası ideal beni yeniden düzenler ve bu değişiklikten sonra Ben'in İdeali adını alır.» G. Mendel, **La Révolte Contre le Père**, s. 12, pbp, Paris.

Demek ki babanın kötü imajı (yasaklar) Üstben'i, babanın iyi imajı (idealler) Ben'in İdeali'ni oluşturur.

Türkiye'de eğitim yalnız zora ve yasaklara dayandığından, toplum hızlı yapısal değişiklikler geçirdiği halde yeni kültürel ve toplumsal değerler, idealler ve ideal kimlikler (devlet adamları örneğin) üretmediğinden, gençler daha ergenlik öncesinden başlayarak kimlik bunalımına giriyorlar. Louis Corman'ın burada söyledikleri daha çok derin değişiklik geçirmeyen ileri toplumlar için geçerli. (ç.n.)

tersine, kabul edilebilir kültürel bir biçim altında çocuğun kişiliği ile bütünleşmelidir.

Üstben. Görevini daha önce açıkladığımız Üstben, kişiliğin öğelerinden biridir ve ödipsel çözülme sırasında sağlamlaşır. Bu öğe, rakip ana-babanın kimliğine bürünme sonucu, yani temsil ettikleri *idealleri* ve *yasakları* içleştirdikten sonra gerçekleşir. Ödipsel çözülmeden önce ana-babanın otoritesi dıştan etkisini gösterir, oysa sonra, bu otorite çocuğun kişiliğini bütünleyen bir kısım olur; neyin iyi, neyin kötü olduğunu içten buyurur. Bunun doğurduğu sonuçlar çok önemlidir: ilk dönemde çocuğun yaptığı görüldüğü ve karşı çıkıldığı zaman çocuk sıkıntı duyar, oysa bu ikinci dönemde her hareketinde içeriden dayanılmaz bir suçluluk duygusu duyar.

Olağan durumda Üstben, gerçeklik ilkesi Ben'le yakından dayanışma halindedir ve biri diğerinden ayrılamaz. Bu bize güdülerin tüm dirimsel güce sahiboldukları halde, Ben'in gücünü nereden aldığını, güdüleri nasıl bastırdığını, nasıl süblimleşmeye zorladığını açıklıyor.

Üstben bir günde oluşmaz. Ödipsel çözülme sırasında rakip ana-baba imajının alınması ancak derece derece ilerler, yavaş yavaş tamamlanır ve aşağı yukarı 6 yaşına doğru, yani akıl çağı denilen, çocuğun yeterince özerklik edindiği ve ana-babanın yardımından vazgeçebildiği yaşta biter. Bu zamana değin kendine saygısı, tümüyle bağımlı olduğu ana-babanın kendine verdiği saygıya bağlıyken, artık bu andan itibaren Üstben'in isteklerini yerine getirmesine bağlı olarak davranışlarıyla ilgilidir. Bunun doğurduğu *eğitsel sonuç önemlidir Üstben kurulmadan önce hata yapıldığında ceza, istenilen davranış biçimlerini elde etmek için koşullandırmayı ve terbiye etmeyi amaçlarken, Üstben'le birlikte ceza, çocuğun edindiği davranış biçimlerine ve suçluluk duygusuna başvurur.* Örneğin çocuk tuvalet temizliğini anasına olan sevgisi yüzünden edinir, eğer ananın eksikliğini duyarsa, pasaklı olabilir. Buna karşılık Üstben bir kez kuruldu mu, içindeki kurala boyun eğerek kendi kendine temiz olacak ve altını kirli tutmaktan iğrenecektir.

2. *Ödip ikilemi*

OLUMLU ÖDİP VE TERSİNE ÖDİP

Ödipsel duyguların söylediğimiz kadar basit bir şema içinde geçtiğini ileri sürmek yanlış olur; yani ailede çocuğun karşıt cinse aşkı ve aynı cinse düşmanlığı. Gerçek durum çok daha değişiktir ve bu bizi çocuğun ana-babasına olan duygularının *ikilemi*'ni kabul etmeye götürür.

Böylece, erkek çocuğun her zaman ve sınırsızca babasına düşman anasına da aşık olduğu doğru değildir, çünkü aynı zamanda babasına hayranlık ve sevgi duyguları da besler ve duygular düşmanlığa karşı kavgaya tutuşur. Benzer şekilde, ananın yol açtığı yoksunluk sonucu, çocuğun bazen ona karşı saldırganlık duyguları geliştirmesi normaldir.

Öte yandan kız çocuğu de hep anaya düşman ve babaya aşık değildir. Süt bebekliğinden kalma sevgi duyguları taşır ve kendini benimsenmiş bulur. Öte yandan çoğu zaman baba tarafından yoksun bırakılabilir ve ona karşı uzaktan bir düşmanlık taşır.

Kimi zaman tümden bir tersine çevrilme olur; *tersine Ödip* gerçekleşerek ilk ödipsel duygular yerlerini kendi zıtlarına bırakırlar; bunun hastalık halindeki önemini sonra göreceğiz.

Ama olağan durumlarda çoğu zaman ikilem vardır, diğer bir deyişle *zıt duyguların birlikte varoluşu.* Biz yetişkinler bu ikilemi anlamakta biraz güçlük çekeriz, çünkü bizim Ben'imiz birimin özel gereksinimlerini edinmiştir ve insan yüreğinde aynı zamanda aşk ve kinin yerleşmesini kabul etmeyi reddeder. Ama çocuk dünyasında bu böyledir; bu ikilemin insan kişiliğine, olumlu Ödip'in kesin durumundan daha esnek bir çalışma getirdiğine dikkat etmeliyiz.

Birinci olarak, zıt duygular birbirlerini ılımlılaştırırlar, özellikle aşk düşmanlığı ılımlılaştırarak, bunun büyük bir şiddete varmasını engeller. Örneğin, babasına hayran olan ve onu seven bir çocuk, bu nedenle babaya karşı çok daha az ödipsel saldırganlığa sahiptir ve ortadan kalkmasını da bir o kadar istemez.

İkinci olarak, çocukta saldırganlık tepisi uyandıran önemli yoksunluk durumunda, eğer bu yoksunluk öteki cinsten ebeveynden geliyorsa, bu anda ona karşı çıkan düşmanlık, aynı cinsten ebeveyne karşı olan düşmanlıkla birleşerek, çocuğu hem anaya, hem babaya karşı nefret etmeye sürükleyeceğine göre, onda dayanılması güç bir öfke yaratabilir. Böyle bir durumda ikilem, çocuğun aynı cinsten ebeveyni için sevgisini arttırmasına izin verir, bu da onu dengeler. Diyelim ki bir kız çocuğu babasına beslediği sevgide ciddi olarak düş kırıklığına uğramış olsun; sonunda ondan nefret etmeye başlar; burada anasına olan eski sevgisi imdadına yetişir ve böylece sevme yeteneğini de sürdürür.

Böylece, bir çocuğun davranışı ana-babasına karşı onda klasik ödipsel durumun gerçekliğini olduğu gibi kuşkuya düşürme eğilimindeyse —bir erkek çocuğu babasına ve bir kız çocuğu anasına özellikle bağlıysa— buradan Freud'çü kavramın dayanıksız olduğu sonucuna varmak yerine, çocuğun karşıt cinsten ebeveyni tarafından hangi ciddi yoksunluğa uğratıldığını ve duygularını tersine çevirdiğini araştırmak yerinde olur.

Beni niteleyen ve çocuk büyüdüğü oranda kendini belli eden (Ben'le Üstben arasında ç.) birlik gereksinimi, yetişkinin cinsel gereksinimi ve Ben'in İdeali ile uyuşmayan ne varsa, duyguları bilinçaltına geri göndererek basite indirgeme eğilimi gösterir. Öyle ki, tersine Ödip'in özel durumunda olumlu Ödip'in ilkel duygularının ortadan kalkmadığını, içeri itildiğini, eğer bastırma durursa yeniden ortaya çıkabileceğini gözönüne almak gerekir. Örneğin bize getirilen hasta küçük bir kız babasına karşı son derece saldırganlık duygularıyla yüklüydü, çünkü baba tarafından yasaklar içinde tutulmuştu, ama ne zaman bir fırsat çıkıp baba ona iyi davranıyorsa, kız bastırılan sevgisini dışlaştırıyor, ilk günlerde olduğu gibi bir sevecen ilişki içine giriyordu.

Çocuklardaki bu duygu karmaşıklığına eğitimciler çok dikkat etmelidir. Birçok ailelerde kabul edilen ilkelere göre, ister kız, ister erkek olsun, çocuğun tüm davranışları kendi cinsiyetine uygun düşmeli, ama bu ikisinin karışımı olmamalı. Bu katı tutumun içinde çok yanlışlar vardır. Aslında *tüm insan-*

larda doğuştan gelen belli bir eşcinsellik olduğunu kabul etmek gerekir *her erkeğin kendisinde kadınsı bir bileşim, her kadında da erkeksi bir bileşim vardır.* Bununla birlikte, daha sonra eğitim, insanın yapısındaki öteki cinsten niteliği ikinci plana iter, ama tümüyle ortadan kaldırmaz. Buradan anlaşılacağı gibi kimi eğitsel koşullar, tersine Ödip davranışlarını ve duygularını öne çıkarabilir; bir kız çocuğu erkek, bir erkek çocuğu da kız gibi davranabilir. Çocukların aynı cinsten ebeveyne gösterdikleri duygusal eğilim, güçlü bir eşcinsellik eğilimidir. Birçok yetişkinlerde açık eşcinselliğin kökeninin burası olduğu kuşku götürmemektedr. Buradan zorunlu olarak bir hastalık durumu olduğu sonucuna varmamalıdır, çünkü tersine Ödip duygularının daha sonra yalnızca büyümenin evrimi içinde normalleştiğini deneyler göstermektedir. Demek bundan kaygılanmaya gerek yoktur, ama erkek çocuklarda erkekçe, kız çocuklarda kadınca davranışlar ağırlık vererek kişilik dengesini eğitsel etkilerle yeniden kurmaya çalışmalıdır; öyle ki, her iki cins de ergenliğin bu zor döneminde uygun bir yönelimle kendi cinslerinin özelliğini kazansın.

3. *Eğitimcilerin görevi*

Freud'den beri çocuklarda, sonra yeniyetmelerde cinsel uyanmanın doğal bir olgu olduğu kabul edilmektedir (çocukları önyargısız inceleyenler için bu her zaman böyle değil miydi?). Uyanma aynı zamanda bununla ilgili organların bu yeni işlevi üstlendiklerini ve dirimsel güçlerin aşırı bol olduğu dönemlerde, büyümenin bunları tümüyle emmediğini gösterir.

Öyleyse eğitimcilerin görevi, cinselliğin işlevinin ilk başta geldiğini kabul etmek ve çocuğun kişiliğinin gelişmesinde ona tam yerini vermektir. Ona tam yerini vermenin anlamı, tam bir ölçü içinde sürmesine yardım etmektir, ciddi sorunları olmadan kendini açığa vurmasıdır, ödipsel durumun çok engellere çarpmadan akıp gitmesi ve Ödip'in normal olarak geçmesidir. Bu amaçla, *cinselliği uyarmaktan olduğu kadar, engellemekten de kaçınmalıdır.*

Anormal bir uyarı, aslında başka yerlerde kullanılması ge-

reken güçleri, cinselliğe doğru çekmektedir; cinsel bakımdan çok uyarılan çocuğun örneğin gereğinden çok mastürbasyon yaptığı, başka görevler yapmaya hazır olmadığı ve özellikle okulda derslerine zarar verecek şekilde dalgın ve gürültücü olduğu bilinir.

Çocuğun ilkönce bedensel sağlığının iyi olmasına dikkat etmelidir: gereksiz bolluğa, fazla ete ve baharata kaçmadan, hiçbir yolla alkol vermeden sağlık kurallarına uygun bir besin; yeterli bir uyku, fazlaya kaçmadan ve özellikle uyandıktan sonra yataktan uzun süre kalmadan; yayılma güçlerinin bolluğunu başka bir yerde kullanmış olması için açık havada bedensel hareket; aşırı sevgi gösterisinden ve yumuşatıcı okşamalardan kaçınma.

İkinci olarak *ahlaksal sağlık* da önemlidir: çocuğun cinselliğini *yapay* olarak uyaracak ne varsa, ondan korumak; bu doğal işlevi kendi yolunda gelişmesine bırakmak; diğer bir deyişle çocuğu uyaracak yazı, resim, ya da gösteri gibi kendisinin henüz yaşamadığı ne varsa, ondan korumak; okşayarak ya da başka yolla tüm cinsel baştan çıkarmalardan kaçınmak için akıllıca davranmak; örneğin ana-babanın yatak odasındaki özel ilişkileri görmenin sonunda doğabilecek çok güçlü arzuların oluşmaması için ayrıca dikkat etmek; çocuğa cinsel zevk vermekten uzak, güçlü bir cinsel uyarının, tamamen tersine onda sıkıntıya, içtepilerle taşan Ben sıkıntısına yol açacağını ve artık ona egemen olamayacağını bu vesileyle bilmek gerekir.

Aynı yönde ödipsel duyguları da çok uyarmaktan kaçınmalıdır. Aşırı yoksun bırakmanın saldırganlığı artıracağını ve böyle bir gücün çocuğu ana-babaya karşı kin beslemeye götüreceğini, bu kinin normal süreç içinde artık dengelenemeyeceğini daha önce gördük. Buna karşılık ana-babanın aşırı sevgisi, çocuklarda gerekli ölçüde dengeleştirici saldırganlık duygusuna yer vermeden yalnızca aşkı geliştirme tehlikesi doğurur; gereğinden çok «şımartılan» çocuklarda durum böyledir ve bunlarda saldırganlık bir çeşit «iğdiş» edilmiştir; bu çocuklar bağımsızlıklarını kazanamazlar. Örneğin çok yumuşak huylu ve çocuğuyla çok sevecen bir baba, ödipsel rekabet yoluyla çocukta erkekliğin gelişmesini engeller.

Buna karşılık, *doğmakta olan cinsel işlevin engellenmesi* de gelişme için dokuncalıdır. Öyleyse çocuğun ilk cinsel dışa vurmalarını sertçe bastırmamak yerinde olur: ne kendi başına yaptığı mastürbasyonlu aşk oyunlarını, ne de kardeşleriyle ya da arkadaşlarıyla yaptığı karşılıklı cinsel oyunları. Marazi durumları incelerken göstereceğimiz gibi burada sistemli yasaklamalar kadar hiçbir şey tehlikeli değildir.

Yine benzer şekilde çocuğun cinsel şeyler bakımından *merakını* ve ödipsel duygularını açığa vurmasını bastırmaktan kaçınmalıdır. En büyük içtenlik ve en büyük hoşgörü burada zorunludur. Çünkü duygularını açığa vurması, çocuğu rahatlatır ve bunun sonucu daha kolay eğitilmesini sağlar. Daha önce sevgi ve saldırganlık eğilimlerinin gerekli olduğunu ve birbirlerini ılımlılaştırarak uygarlaştırdıklarını öğrendiğimize göre, sevgi gösterilerini yasaklamak kadar, saldırganlıkları da yasaklamak dokuncalıdır.

Daha sonraki bir bölümde ana-babanın eğitimdeki bilinçdışı rolünü inceleyeceğiz. Burada yalnız şunu diyelim ki, ana-babanın cinsellik uyumu doğru bir ölçü içinde olduğu zaman, çocuktaki cinsel uyanmayı utanmaya gerek kalmadan kabul edebilirler ve bunun sonucunda bu sorunla ilgili doğru eğitimci bir anlayışa sahibolabilirler.

4. *Ödip döneminin geride bırakılması ve gizli dönem*

Daha önce gördüğümüz gibi olağan durumda, süblimasyonun işleviyle çocuğun ödipsel arzulardan yoksun bırakılması, onu güdüsel yaşamda nerdeyse «cinsellik dışı» bırakıyor. Gerçekte, içtepilerinin fırtınaları, aynı zamanda Ben'in yetkisini derece derece güçlendirerek bir kez geçtikten sonra, psikanalizcilerin *gizil dönem* dedikleri yeni bir dönem 6 yaşından itibaren kurulur. Bu gizil dönem sonucu, cinsel ve saldırganlık içtepileri şiddetlerini azaltırlar ve eğitilebilirler. Ödip kompleksi de böylece çözülmüş olur: öteki cinsteki ebeveyne olan cinsel eğilim, tatlı sevecenliğe, aynı cinsten ebeveyne olan saldırganlık, kimlik kazanmak için yarışma anlayışına dönüşür. Süblimasyon sürecinin özel niteliği, güdülerin canlı gücünden dolayı ko-

runmuş olur ve yer değiştirmeyle başka alanlara, özellikle kültürel ve sportif etkinliklere aktarılır. Az önce «ödipsel arzuların yoksun bırakılması»dan söz etmiştik. Bu elbette Ben'in gücünü, özellikle yoksunluğa katlanma derecesini işin içine katar; bu yoksunluğa katlanma sütten kesme, temizlik eğitimi ve genel olarak tüm eğitsel gereksinmelerle karşılaşıldığı dönemlerde kendini gösterir. Çocuklarda belirli bir yoksunluğa izin verilmediğinden, Ödip döneminin geride bırakılması, doğrusunu isterseniz, gereği gibi gerçekleşemez.

Bu gizil evre —buna daha önceleri neden akıl çağı dendiği anlaşılıyor— 6 ile 11 yaşları arasında geçer. Bunun peşinden yerini ön-ergenlik evrelerine bırakır.

5. *Ergenlik*

Cinsel psiko-fizyolojinin önemli son gelişme evresi *ergenlik*'tir. Bu olaydan dolayı bedenin büyümesi yavaşlar ve bu cinsellik belli bir ölçüde kullanılmadığı için, dirimsel güç giderek daha çok elde kalır. Gizil evre döneminde uykuya dalan cinsel organlar, birkaç yıl içinde yetişkinlik yapısına sahip olurlar; buna koşut olarak cinsel güdü olgunluğa erişir; bu, erkek cinste spermlerin üretimiyle, kadın cinsinde ilk yumurtalıkların çağdaşı ilk adet görmelerle kendini belli eder.

Aynı zamanda bedenin yapısı da dönüşüme uğrar. Her iki cinste boy uzamasının yanı sıra, cinsel nitelikler değişikliğe uğrar, bedensel biçimler birbirinden iyice ayrılır. Genç kızlarda gövde, özellikle kalça ve karnın genişlemesiyle, kol ve bacaklardan daha fazla gelişir. Genç erkeklerde gövde göğüs kısmında genişler ve kolla bacaklar, daha güçlü kaslarla bağıntılı olarak daha üstün bir gelişme edinirler. Gerçi bu söylediklerimiz biraz özet, çünkü genç erkeklerde olduğu kadar, genç kızlarda da öteki cinsin yapı öğesi çoğu zaman az çok geçici olarak araya girerek, erkek çocukta kadınsı, genç kızda da erkeksi bazı özellikler kendini belli eder ve bu daha sonra yaşamın ileri doğru gidişiyle her bireyde kendi cinsinin özelliğinin ağır bastığı güne değin sürer.

Yapısal-fizyolojik ergenlik, psikolojik ergenliğe eşlik eder

ve her şeyden önce sevisel eğilimlerin yeniden canlanmasında bulunur. Eğer buraya değin evrim olağan geçmişse ve bunun sonucunda Ödip kompleksi geride kalmışsa, sevisel eğilimler, ödipsel içtepilerin yasak yolunu yeniden tutmazlar ama arzuların aile ortamına yabancı kişiler üzerine yer değiştirmesiyle yeni yollar izlerler; ancak böyle bir sonuçla yeni yollara izin vardır ve cinsel işlevlerde daha sonra hiçbir rahatsızlık ortaya çıkmaz.

Bu söylediklerimiz elbette çok özet. Daha önce gördüğümüz gibi süblimasyon süreci bütünüyle asla gerçekleşmez ve gerçekleşmeye can atan içtepilerle, ona savunma düzenekleriyle karşı koyan Ben arasında çatışma kaçınılmaz olur.

Güdüsüne sahibolmak için izin verilmeyen tüm dışa vurmaları engelleyen ve Ben'i yeterince güçlü yetişkin bir kişinin durumunun normal olduğuna inanmak isteyebilirsiniz. Ama bu vesileyle daha önce söylediklerimizi anımsayalım : başlıca normal bir durum, esnek bir dengede bulunur ve çeşitli işlevlerde az çok bir «oyun»a yer bırakır. Güdüsel etkinliklere tümüyle ket vurmak için yeterince güçlü bir yetişkinin Ben'i, *katı bir Ben*'dir ve o zaman tüm kendiliğinden yaratıcı dirimselliği felce uğratma tehlikesi vardır. Üstünlüklerini sırayla kabul ettiren Ben'le, güdüsel yaşam arasındaki çatışma daha yararlıdır. Örneğin yetişkinler arasında sık sık rastlanan çok belirgin süblimasyon sürecini içeren düşüncel (idealist) ya da ussal tavır almayla, güdülerini kabaca kapıp koyuverme arasında garip bir zıtlık var, ama bir kez daha belirtelim ki, böyle bir zıtlık oluşum halindeki bir yeni yetmenin hareketli dinamiği için gereklidir. Aynı şekilde, yeniyetme ile aile çevresi arasında ortaya çıkan çatışma, normal bir evrim için hiç çatışma çıkmamasından daha uygundur, çünkü bu çatışmalar karşı koymayla özgürlüğünü onaylatan güçlü bir kişiliği nitelerler. Daha sonra bu karşı koymanın geçeceği düşünülebilir, oysa bunu doğuran Ben'in gücü, sağlıklı bir kişiliğin daha güvenceli kurucusu olarak kalacaktır.

ÇATIŞMA VE NEVROZ

1. *Çocuk ruhunun çatışmaları*

Çatışma olmadan, ideal bir dengeyle ve kişiliğin çeşitli öğelerini asla tartışma konusu yapmadan, yaşadığı ortamla kusursuz bir uyum içindeki bireyin durumunu normal diye niteleyebilenlerin yanıldıklarını daha önce açıklamıştık.

Çatışma, canlı varlığın dinamiğine aittir, çatışma olmadan ileri atılım, ilerleme ve yaratma olmaz.

«Melek gibi uslu» çocuk imgesi, ancak düşler ülkesinde olabilir. Dahası, evde olduğu kadar okulda da geçerlikteki kurallara eksiksizce uygun bu «ideal» çocuk tipini, bir tek kelimeyle hiç «sorunu» olmayan çocuk yetiştirenlerle karşılaştığınızda, tüm dış görünüşlerine karşın, bunlara anormal gözle bakmakta kararsızlık geçirmemelisiniz. Daha sonra bu çocukların diğerlerinden daha çok sinirsel rahatsızlıklar geçirecekleri-nden insan endişe etmelidir.

Daha önce söylemiştik, bir kez daha yineleyelim. *Normal insanı belirleyen çatışmasız durum değildir; tersine, kendi çatışmalarına öne doğru ilerlemede bir çözüm yolu bulabilendir; oysa nevrotiklerde çatışma bir kilitlenmeyle son bulur ve tüm evrimleşme durur.*

Çocuklardaki çatışmalar kendini iki şekilde gösterir: biri iç çatışmalar, ötekiler dış çatışmalar.

Dış çatışmalar çocuğu kendi çevresiyle ve başlıca kendi aile çevresiyle karşı karşıya getirir. Bu çatışmalar etkin yayıl-

ma döneminde, daha doğrusu çocuk bağımsızlık arzuladığı ölçüde, onu kendi bağımlılığı altında tutan ana-babanın istemlerine çarptığı ölçüde ortaya çıkar: buradan da çocuk, daha ilk dönemlerde karşı koymayı ve «hayır» demeyi öğrenir. Eğitimci hoşgörülü olduğu ve çocuğun bağımsızlığını benimsediği ölçüde, çatışma çok keskinleşmez ve kilitlenmeden karşılıklı bir uzlaşma içinde çözüme bağlanabilir.

Kimi çocuklar, kendilerine yaptırılmak istenen herşeye, özellikle karşı çıkarlar; bunlara inatçı, zor çocuklar, sorunlu çocuklar denir. Böyle bir durumda çatışmayı daha ağırlaştırmamak ve katı bir tutumla sorunu çözümsüz kılmamak eğitimin işidir.

Kimi insanlar da bunun tersini yaparlar; çocuğun her istediğine izin vererek ve onu «şımartarak» böyle çatışmalardan kurtulacaklarını sanırlar. Bu insanlar aldanmış olmasınlar; böyle bir tutum çocuğun bağımlılığını artırarak ciddi sakıncalar ortaya çıkarır ve bağımsızlığının gerektirdiği gelişmeyi engeller Ve buradan, çocuğu şımartmak, yoksun bırakmaktır, gibi dikkat çekici bir sonuca varmış oluyoruz.

İç çatışmalar çocuğun kendisine, diğer bir deyişle, çocuğun Ben'i, Altben'in tepilerine karşı çıkar. Kimi çocuklar kendi içtepilerine tümüyle karşı çıktıklarından, çatışma içinde değildirler : bunlar bilinçsizce tepki gösteren dengesizlerdir ve eylemleri tehlikeli olabilir. Bunların karşıtı çocuklarda Ben, içtepilere tümüyle egemen olduğundan, bunlar da çatışma içinde değildirler : bu «çok akıllı» çocuklardan daha önce söz etmiştik.

Bu iki uç arasında Ben'lerinin ve yaşama güdülerinin karşı çıktığı çatışmaların lehine dengelerini yavaş yavaş fetheden büyük çoğunluktaki çocuklar yer alır.

Aile otoritesinin Üstben'i kurarak çocuğun kişiliğine mal edildiği ölçüde, dış çatışmaların iç çatışmalar olabileceğini görmüştük. Ayrıca tuvalet temizliği eğitiminin de çoğu zaman çatışma kaynağı olduğunu göstermiştik : önce ana ile bebek arasında, daha sonra, analığa karşı tepkisel oluşum yerleştiğinde çocuğun içinde. İşte sık rastlanan bir çocuğun durumu : ilk başta karşı koymalarını panikle açığa vuruyor; 4 yaşına doğru ananın isteğini içe yansıttıktan sonra adeta erdemli görünmek

için kendi kendine tuvalete gidiyor ve şöyle diyor: «Kakamı yapmalıyım; kakamı yapmalıyım».

Ödip kompleksi de dış çatışmalarla, özellikle aynı cinsten ebeveyne karşı çocuğun gösterdiği saldırganlıkla başlar, öç alma korkusuna yol açarak şok edici bir durum yaratır. Ödipsel duyguların ikilemi çocuğu kendi kendisiyle savaştırdığı ölçüde çatışma içte, daha sonra aile otoritesinin içe yansımasıyla Üstben'le olduğunu da ayrıca görmüştük.

Sık sık görülen kardeşler arası rekabet çatışmasından da söz etmemiz gerekiyor.

Bu elbette bir dış çatışmadır. Ana-babaya sahibolma yarışında çocuk kardeşini kıskandığı için onu yok etmek, ya da en azından yerini almak için reddetme yolunu arar. Yüz yüze rekabetle, reddetme rekabeti arasındaki karşıtlığa biz özel bir önem verdik (*).

Reddetme rekabeti, rakibin varlığını bilmeyerek ya da bilmezlikten gelerek tümüyle ilgisizlikle kendini gösterir. Buna karşılık yüz yüze rekabet açık kavgayla kendini belli eder; bu, eğitimcilerce birinciye göre çok daha fazla engellenir; sert vuruların yaralanmalara yol açacağından korkulur, çocuklar birbirlerinden ayrılır ve kavgacılar cezalandırılır. Bize göre bu yanlıştır, çünkü yüz yüze rekabet, rakiple duygusal bir değinmeyi dile getirir ve bu daha sonraki ilişkileri için ilgisizlikle reddetmeye göre çok daha az zararlıdır. Bazı koşullarda çocukların saldırganlığını teşvik eden eğitimcilerin yanlış tutumlarının dışında, kavganın ciddi sorunlara çok seyrek olarak yol açtığını söylemek gerekir. Kavganın zararsız geçmesi için bir sürü neden vardır: önce çocuk zayıftır, çok şiddetle vurmaz; çocuk tehlikeli silah taşımaz (ailenin dikkatsizliğinin dışında); kavga sırasında büyükler yerinde bir hareketle araya girer; iyi karşılanmadığını bildiği bir harekette suçluluk duygusu etkeni; bir de sevgi güdüsü, her zamanki oyun arkadaşı rakibini bağışlatır («ne çekişmeleri bitiyor, ne birbirlerinden vazgeçiyorlar»). İç çatışmanın burada iki kez araya girdiğini görüyoruz: saldır-

(*) Louis Corman, **Psychopathologie de la rivaliteé fraternelle**. Dessart, Bruxelle.

ganlık çatışması ve Üstben (suçluluk duygusu); Ödip çatışmasında olduğu gibi birbirini yatıştıran saldırganlık ve aşk tepileri.

Kardeşler arasındaki rekabet, kişiliğin oluşması için çatışmaların yararlığını gösteren en iyi bir örnektir.

Her zaman az çok süblime bir saldırganlığı kullanan toplumsal yarışmalardaki teknik, çocuklukta kalabalık bir aile içinde kardeşler arası ilişkiden, red ve kabul arasında geçen oyunlardan, egemenlik kurma ve boyun eğmeden, karşılıklı anlaşmayla değiş tokuştan edinilir; birden bire topluma uyuma geçişe izin verir; bu uyuma az yatkın tek çocuklar bunu daha sonraları ve çoğu zaman kendi aleyhlerine edinirler.

Sonuçta demek ki, kardeşler arasında açıkça ortaya çıkan rekabet çatışmalarını olağan görmek gerekir. Ödip çatışmasında olduğu gibi burada da sevgi ve saldırkanlık güdüleri birbirlerini yatıştırır; süblimasyonun işleviyle toplumsal bakımdan kabul edilir bir uzlaşmayla son bolurlar. Aileler bu sürecin üçlü doğasını göz önüne alarak çocuklar arası kardeşlik rekabetinin doyurulmasına izin vermelidir; ilişkilerde kardeşlik sevgisi olduğu ve çok sertleştiklerinde araya eğitimciler gireceği için rekabetin bir kısmını çocuğun kendisi bastırır; üçüncü kısım ise toplumsal bakımdan kabul edilir amaçlara doğru yönelir ve çoğu zaman saldırganca rekabet, rakibin kimliğini edinmeye dönüşür; böylece kavga etmeden onun ayrıcalıkları elde edilir. Küçük kardeş, rakibi büyük kardeşin yerini bilinçsizce almaya öykünürken, giderek onun kimliğine bürünür; bu ileriye doğru kimlik kazanmadır. Bir çocuk, kendinden küçük kardeşinin ayrıcalıklı durumundan yararlanmak için onunla rekabete girerse, geriye dönük bir kimlik edinir. Böyle bir kişilik edinme, çocuğun kendi kişiliğinin gelişmesini engellemediği ve yalnızca ona eklendiği ölçüde, kardeşler arası rekabetin çatışmaları içinde normal bir çözüm getirir. Ama böyle bir durumda kimlik edinme, kişiliğin gerçek yerini bulmasına engel olursa, tersine, marazi durumlara yol açar. Örneğin, bir çocuk tümüyle ve sürekli olarak küçük bir bebeğin koşullarına dönüş yaptığı, onun ayrıcalıklarını edindiği ve kendi kendininkini tümüyle terkettiği zaman.

Burada yine, *kardeşler arası rekabeti körüklemek kadar, engel olmaktan kaçınmanın* kuralını eğitimci vermelidir.

Rekabeti körüklemek; bu ya çocuklardan birisini açıkça dışlayarak, ötekini severek, ya da birisinin yaptıklarını beğenerek, ötekininkini beğenmeyerek rakipler arasındaki saldırganlığı muhtemelen tehlikeli kılmaktır. Ana-babalar «ateşe körükle gidercesine» yanlış bir eğitim uyguladıkları ölçüde, kardeşler arası rekabetin tehlikeli olaylara yol açtığı burada vurgulanabilir. Burada söz konusu, Ödip'le aynıdır; şöyle ki, saldırganlığın anormal artması, ödünleyici sevgiyi engeller.

Rekabeti engellemek; saldırgan çocuk ya şiddetle cezalandırılarak, ya da onda belirgin suçluluk duygusu uyandırılarak, rekabet duygusunun açığa vurulması yasaklanır. Ailelerin çoğu, çocuklar arasındaki kavgadan nefret eder (bunun nedenini daha sonra inceleyeceğiz) ve rakip kardeşlerin birbirlerini yumruklamalarını kabul edemezler. Gördüğümüz gibi bu yanlıştır, çünkü saldırganlıklar doğrudan doğruya ve belli bir ölçüde doyuruldukları zaman, yarışma anlayışı içinde toplumsallaşabilir ve eğitilebilir.

Buna karşılık, bu doğal tepiler, eğitimci sansürlerle engellendiğinde, içe itilerek yer altının yolunu tutarlar ve marazi durumlar oluşturarak *örtülü biçimde* kendilerini gösterirler.

2. *Küçüklerde nevrotik durumlar*

Ben'in bastırdığı tepiler bilinçaltının yolunu tuttukları ölçüde, tüm iç çatışmalar birer nevroz olasılığının tohumunu taşır; bunlar açıkça değil de, ilk bakışta tanımayı engelleyen bir örtü altında ve *nevrotik belirtilerle* dile gelirler. Güçlü bir Ben, içtepileri eğitebilir ve onların toplumsal amaçlarla kullanılmasını sağlar; buna karşılık, eğer Ben zayıfsa, içtepileri şiddetle bastırır ve nevrotik koşulları hazırlar.

Büyüme sırasında Ben yavaş yavaş güçlendiği ve ayrıca ya bedensel (sağlık durumlarına göre), ya da ruhsal bir sürü etki altında gücü arada bir değiştiği için, *tüm normal küçük çocuklarda çatışmaların nevrotik belirtilerle dile geldiği anlar* olur.

Örneğin sürekli endişeyle kendini belli eden ve anlaşılır

hiçbir nedenle açıklanmayan iç sıkıntısı nevrozu çocuklarda sık sık görülür; psikanalizin gösterdiği gibi bu, iç tepilerle savaş durumundaki Ben'in sürekli tehlike çanları çalmasına bağlıdır. Yakınlarından birine karşı saldırganlık tepileriyle çok yüklü ve Ben'inin umutsuzca bastırdığı bu tepilerin baskısına boyun eğeceğinden korkan bir çocuk, kendi bilincinde saldırganlık arzusu değil de (saldırganlık bilinçaltına gönderildiğine göre) sıkıntı duyar; hem de tehlike hiçbir zaman geçmediğinden inatçı bir sıkıntı.

Başka bir örnek: Ben'in tepkisel oluşumları, tümüyle zıt bir eğilim göstererek, röfule eğilimleri alır, bilince yerleştirir, ama bu ikinciler, birincileri denetirler (birinciler bilinçaltında etkinliklerini terketmezler); bu denetimi başarabilmek için de sürekli bir karşı-baskı kurmaları gerekir. Bu nevrozlar aynı hareketlerin durmadan yinelenmesiyle kendilerini belli ederler ve bunlara *ayinsel* denir; birey hareketlerinin bilincindedir, ama bunun ne anlama geldiğini bilmez, bu nedenle de bunlarla savaşamaz.

Çocukların bağlandıkları ve aslında nevrotik belirtiler oluşturan birçok küçük «manya»lar vardır; bunlar akla uygun düşmezler. Örneğin çok güçlü saldırganlık duygularına maruz kalan bir çocuk, büyük bir suçluluk duygusu taşıyor ve bunu bastırıyordu; bu kötü tepilerini önlemek için durmadan haç çıkarıyordu, ama çevresinde çok dikkat çektiği için bunu terkedip saplantılı bir hareketle sadece göğsüne dokunmaya başladı. Küçük bir kız, bir tası götürürken durmadan «aman tanrım! aman tanrım!» diye bağırıyordu; bu ünlem, anasına karşı saldırganlık duygusunun yerine geçen bilinçsizce tası kırma arzusunu dengeliyordu.

Kuşku ve kuruntu saplantıları eğilimi gösterenler de nevrotiktirler. *Kuşku,* zıt eğilimler arasında hiçbir uzlaşma olasılığı olmadığı ve bunlar sırasıyla kendi kendilerini kabul ettirdikleri zaman, her şeyden önce çatışmalı bir belirti olarak kendini gösterir; her durumda birey, bir şeyi yapmakla, yapmamak arasında kararsızlık geçirir. *Kuruntu,* törel düzeyde kuşkudur; yerine getirilen işin değeri konusunda kuşku hiç bitmez

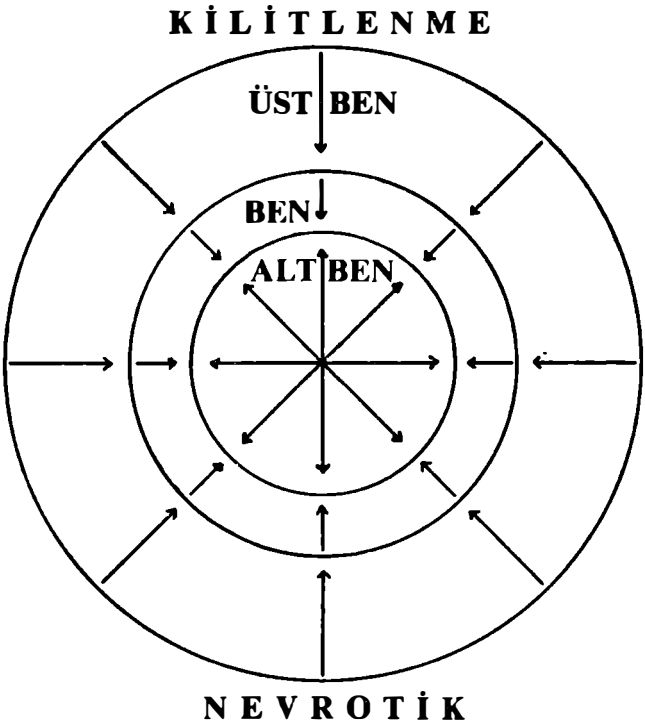
ve bir başkasıyla bunun giderileceğine inanılır ki bu da aynı sorunları çıkaracaktır.

Nevrozlar arasında çok yaygın bulunan *psiko-somatik bozukluklar*'ı da saymak gerekir. Bir çocuğun ya başı ağrıyordur, ya yemek yemez, ya kusar, ya iyi görmüyordur, ya da yürüyemiyordur... Çok iyi bir tıbbi muayene hiçbir organik neden bulamaz. Böyle bir durumda bedensel rahatsızlıkla, bilinçaltına itilen ruhsal rahatsızlık üst üste gelmiştir; bedensel rahatsızlık bilinçli olduğu halde, öteki bilinçli değildir. Böyle bir durum karşısında —kimi doktorların ya da ana-babaların yaptığı gibi— çocuğun hiçbir şeyi olmadığını, kapris yaptığını ya da yalandan hastalandığını söylemek yanlıştır. Biraz anlayışlı davranarak ve çocuğa güven veren bir konuşma yaparak rahatsızlığın nedeni bulunabilir ve bu rahatsızlığın ortadan kalkmasına insan yardım edebilir. Örneğin bir çocuk hafta sonunu evde geçirdikten sonra, başının ağrıdığını ileri sürerek yataktan çıkıp yatılı okula dönmeyi reddediyor. Ana endişeleniyor, en kötü bir olasılık, menenjit gibi ciddi bir hastalık aklına geliyor. Oysa doktor yaptığı muayene sonucunda önemli hiçbir belirti bulamıyor, sonra çocukla başbaşa konuşuyor, çocuğun okul müdüründen korktuğunu, derdini iyice anlatamadığını ve psiko-somatik rahatsızlığının buradan geldiğini buluyor. Başka bir çocukta benzer bir durum görüş bozukluğu ile kendini gösteriyor. Bir ara tatilinden sonra, çocuk yatılı okula döneceği zaman, gözlerinin iyi görmediğini söylüyor. Bunun nedeni, evi terketme düşüncesinden ileri gelen gizli sıkıntıydı, ama yapılan doktor muayenesinde gözlerinin miyop olduğu ortaya çıkıyor; meğer çocuk psiko-somatik rahatsızlığını, o zamana değin rahatsızlığını bilmediği gözlerinin üzerinde yoğunlaştırmış. Rahatsızlığın derin olmadığı, kısmen basit bu iki durumu örnek olarak verdik, elbette daha derin bir muayene isteyen çok daha karmaşık durumlar var.

Nevrozlarla, psiko-somatik rahatsızlıkların alanı, elbette hastalık bilimlerine aittir. Ama —bir kez daha söyleyelim ki— normal durumlarla, hastalıklar temelde birbirinden ayırdedilmezler. Büyük nevrozlar, burada incelediğimiz küçük nevrotik rahatsızlıkların ilerlemiş durumlarıdır. Ayrıca bir çocukta böyle

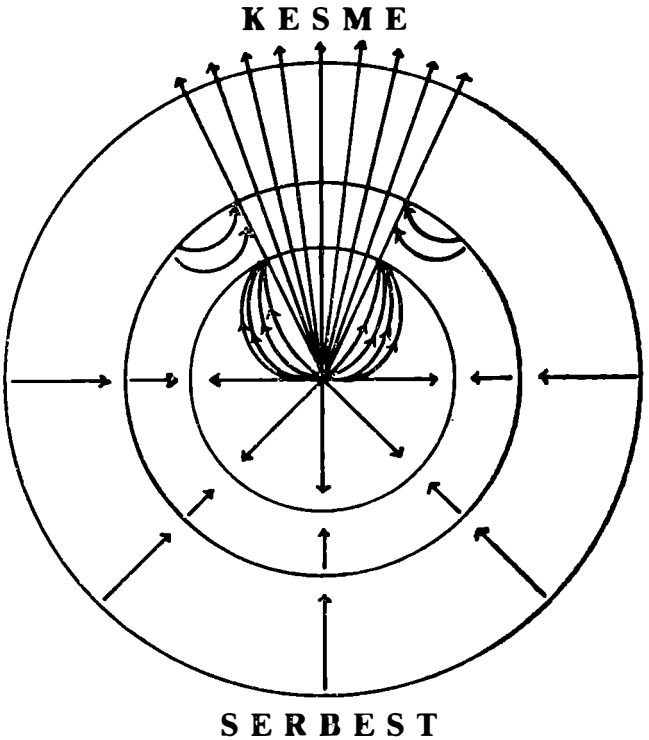
az şiddette ve geçici bir durum saptandığında, bir hastalık gelişmesinden korkup telaşlanmamalıdır, çünkü birçok durumlarda rahatsızlığın geçmesi için yaşamın ileriye dönük hareketi yeterlidir. Kitap II'de göreceğimiz gibi, eğer hastalık şiddetliyse ve direniyorsa, diğer bir deyişle, çocuğun gelişmesini engelliyorsa, kaygılanmak gerekir.

Bu iki durumu birbirinden ayırdedebilmek bizce son derece önemlidir. Birinci şekilde (Şekil 5) kolayca görüleceği gibi

Şekil 5

bu ayrım *serbest kesim* kavramı üzerine kuruludur. Çeşitli bölümler iç içe çemberlerle temsil edilmiştir: içtepiler alanı Altben, içteki en geniş alandır ve devinimi dışa dönüktür (oklar yönünde); Altben'in üstünde daha dar bir alana yayılı Ben çemberi bulunur, bunun da içtepilere karşı savunma etkinliklerini merkezcil oklarla gösteriyoruz. Bunun da üstünde bastırıcı gücü Ben'le aynı yönde olan Üstben bulunur; öyle ki, Ben'le Üstben'in çabalarının birleşmesiyle, içte kapalı bir evrede bulunan

Şekil 6

Altben'e karşı güç dengesi kurulur. Bu birinci şekil, nevrotik röfulmanın kilitlenme durumunu temsil etmektedir; burada güdüsel güçler için hiçbir çıkış yolu görülmemektedir.

İkinci şekil (Şekil 6) ise, küçük nevrozların çevreye uyumla bağdaşabilirliğini temsil etmektedir. Burada görüldüğü gibi, sansür tarafından basitçe denetlenen (Üstben süzgeci) ve az çok süblime olmuş tepisel güçlerin çıkabileceği *serbest kesit* var. Ben'in yukarıya doğru bükülen oklarının tepilere karşı koymaktan uzak olduğunu, serbest bölgede tepileri desteklediğini gösteriyor. Demek burada birey nevrotik olmasına karşın, biraz şanslı olarak tepisel güçlerini kullanma olasılığını bulacaktır.

Ayrıca bu çıkış yolunda geçit dar olduğu için, bastırılmış tepisel güçlerin önemli bir kısmının artan bir şiddetle hücuma geçebilecekleri düşünülebilir, yani, gerçekleştirme alanı sınırlı olduğu için etkinlik artar. Bu basit olaydan anlaşılabileceği gibi, serbest kesim engelleyici olmadığında —bir çok büyük insanda görüldüğü gibi— nevroz devinsel bir eyleme sahibolur.

Bölüm V

ÇOCUKLUĞUNU DOYASIYA YAŞAMAK

Önceki tüm açıklamalar, çocuğun kişilik dengesinin, güdüsel eğilimlerle Ben'in savunması arasında sürekli oynanan bir oyunla *dinamik bir denge* kurulması gerektiğini gösteriyor.

Eğilimlerle savunmaların, kişinin evriminde aynı zamanda ortaya çıktıklarını, ve kişiliğin olgunlaşmasında eşit önem taşıdıklarını hiçbir zaman unutmamak gerekir. Kitabın başlarında iki tane yaşam gücü olduğunu söylemiştik : yayılma güdüsüyle korunma güdüsü; bunlar daha yaşamın ilk anlarında birbirlerini dengeye getirirler.

Bu kural, kişiliğin tüm canlı güçleri için geçerlidir ve eğitimci, bu karşıtlıkların esnek oyununu sürdürmek için kendine düşeni yapmalıdır.

Buradan anlaşılacağı gibi, yalnız tepileri serbest bırakıp egemenlik kurmalarını sağlamak doğru olmaz, çünkü bu durum er ya da geç aileyle ve çevreyle ciddi çatışmalar yaratır ve iyi bir uyumun kurulmasında engeller çıkarır. Buna karşılık, Ben'i de kendi yasaklarını tümüyle kabul ettirmesi için serbest bırakmak doğru değildir, çünkü o zaman görünüşte bir uyum gerçekleşir, ama bilinçaltına itilen yaşam güçleri orada sürekli bir rahatsızlığı besleyip dururlar.

Buradan çıkan sonuca göre, *eğitim, özgürlükle kural arasındaki ölçüyü doğru tutturmalı,* ne birinin, ne ötekinin yalnız başına üstünlük kurmasına asla izin vermemelidir.

Başka türlü söylersek, belirli sınırlar içinde *çocuk kişiliğinin tüm eğilimleri kendi sesini duyurabilmelidir.* Her eğilimin

karşılığında bir rol vardır ve eğilimlerin çeşitliliğiyle rollerin çeşitliliği birbirine denk düşer. *Çocuğun doyasıya yaşamasına izin verecek koşulları yerine getirmek, eğitimin kaçınılmaz görevidir;* diğer bir deyişle, *çocuk kendine düşen her rolü oynamalıdır.*

Çocuk kendi yaşamını tümüyle yaşayabilmelidir, acı deneyler pahasına da olsa, kendi yaşamını kurallara ve düzene bağlamasını bilmelidir.

Çocuk yaşına uygun düşecek biçimler altında sadist-anal gereksinimlerini giderebilmelidir; bunu yaparken de, bu gereksinimlerinin yerini alacak başka olasılıklar kazanmalıdır: tozda, çamurda, suda oynama ve çok hoşlandıkları kâğıt karalama. Parmaklarını boyaya batırarak geniş kağıtlar üzerine resim yapma, yine buna benzer hamura ve çamura şekil verme eşi bulunmaz bir süblimasyondur.

Çocuk yabanıl bir biçim altında kendi saldırganlığını yaşayabilmelidir; baş çekmek için aralarında tartıştıkları kısmen süblime küme ve sportif oyunlarına katılmalıdır.

Çocuk, yabanıl bir biçimde kardeşler arası rekabeti yaşayabilmeli, böylece kavga etmesini öğrenmeli, kendi ayrıcalığını ya da eşyasını savunmak için savaşım vermeli, ileriye doğru yürüyüşüne karşı koyan engelleri aşabilmeli ya da en güçlü olmadığı durumlarda yerinde bir dönüşle işin içinden sıyrılmasını bilmelidir.

Benzer şekilde, çocuk kardeşçe birlik gereksinimini yaşayabilmeli, başkalarıyla bir araya gelebilmeli, küçük kümeler kurabilmeli, oyunlar düzenlemeli, karşı koyma oyunlarına girebilmeli, düşmanlıkla dostluk gereksinimine uzlaşma bulabilmelidir.

Çocuklar arasında çoğu zaman çok duygulu ve kendiliğinden ortaya çıkan ilk çocuk aşklarını yaşayabilmelidir. Bu arada cinsel nitelikte bedensel dokunmalar da olsa, sonuçları çok ciddiye almamalıyız.

Çocuk daha sonraları süblimasyon gereksinmelerini gerçekleştirmek için ödipsel duygularını, aşkını ve saldırganlığını özgür ve güvenli bir aile havası içinde yaşayabilmelidir.

Okulda resim, serbest çalışma ve serbest yazı yazmayla kendi öz yeteneğini geliştirebilmelidir.

En yüksek bir kendiliğindenlikle oyunlara katılabilmeli ve kendi duygularını açıklayabilmelidir. Benzer şekilde, başka türlü yaşayamadıklarını kendi düş gücüyle dile getirebilmelidir.

Ayrıca kendini istediği gibi savunabilmelidir. Buna bağlı olarak akşam uykusu geldiğinde, yorgun ya da hasta olduğunda daha küçük bir çocuk rolü oynarsa, kızmamalı, alay etmemeli, geriye dönüş gereksinimini yaşayabilmesine izin vermelidir. Kendini düş kırıklığına uğratan dünyadan ayrılıp yalnızlığa çekildiği zaman, yalnız başına düş kurma gereksinimini giderebilmelidir. Okulda ya da evde tepilerini yapıcı devinim yönünde düzene sokarken akıllı çocuk rolü oynayabilmelidir; burada ana-babanın ya da öğretmenlerin etkileri, tepileri engellemede önden gider, ama çocuk kendisine kabul ettirilen yoksunluklardan kurtulup sevince boğulmak için kendini zorlar; bu da süblimasyon sürecini çok kolaylaştırır.

Burada önemli olan, çevreye uyum gerektirdiği zaman bir rolden diğerine geçişi korumuş olmaktır; öyleyse, katı bir tutum içinde kilitlenme olmamalıdır.

Eğer bir çocuk okulda yorgun düştüğü zaman ya da sıkıldığı bir ders sırasında dalgınsa ve kendi kendine meşgul oluyorsa, herşey olağandır; yok eğer bu hep sürüp gidiyorsa, dıştan hiçbir şey ilgisini çekmiyorsa ve düşlerinden ayırmıyorsa, olağan değildir; çocuğun içinde tüm dikkatini tekeline alan derin bir çatışma vardır.

Çocuk arkadaşlarıyla anlaşamadığında ya da kendisine ait bir nesneyi aldıkları için kavga ediyorsa, bu durum olağandır, ama en küçük bir kışkırtmadan dolayı sert tepki gösteriyor, şiddete baş vuruyorsa ve çevresinde dayanılmaz bir hava yaratıyorsa, bu durum olağan değildir.

Öğretmen ders anlatırken çocuk «melek gibi uslu duruyorsa», bu olağandır, ama okulda ders aralarındayken ya da eve girer girmez aynı durum devam ediyorsa ve hiç oynamadan hep ders çalışıyorsa, bu durum olağan değildir.

Çocuk düş kırıklığına uğradığında ya da yorgunken bir bebek gibi davranıyorsa ve kendisine öyle davranılmasını isti-

yorsa, örneğin bu durum yeni bir kardeşin doğumunu izleyen günlere rastlıyorsa, bu sağlıklı bir tepkidir, ama bu geriye gidiş giderek artıyorsa ve çok uzun sürüyorsa, telaşlanmaya hakkımız vardır.

Eğitimin altın kurallarından birisi, disiplinle özgürlüğü daha iyi bağdaştırmak gereğidir. Bu da çocuğun kişiliğinin her yönde en iyi şekilde gelişmesi için gerekli koşulları hazırlamakla olur.

Bunun iki yararı vardır. Çocuğun özgürce serpilmesi için onun derin ruhsal yaşamını öğretmenin tanımasına izin verir, zaten eğitimci çocuğun ruhunu başka türlü tanıyamaz.

Çocuk için yararı ise, kişiliğinin olgunlaşması ve tam gelişmesi için kendiliğinden açığa çıkan duygu ve düşüncelerini hiçbir yasağın felce uğratmaması gereğinin anlaşılmasıdır. İyi bir uyum için çocuk elinden geldiğince eğilimlerinden birini bastırmak zorunda kalacak, başka bir yönde ise, derin gereksinimlerinden birini doyuracaktır.

İKİNCİ KİTAP

ANORMAL GELİŞME VE UYUMSUZLUK

ÇATIŞMALAR VE MARAZİ YOKSUNLUKLAR

Kitap 1'de gördüğümüz gibi *olağan gelişmenin* ölçütü, çocuğun doğuştan gelen yeteneklerini en iyi geliştirme olasılığıdır. Böylece çocuk yaşadığı ortama tam uyum sağlar ve olgunlaşmanın gelişimine göre bu olasılık her yaş dönemine uygun düşer. Demek burada çift bir ölçüt vardır: *normal bir çocuk aynı zamanda iyi bir uyum sağlar ve kişisel üretici yeteneği kazanır.*

Burada *devinimsel bir süreç* söz konusu olduğu ve yaşamın her evresinde her zaman kararlı bir denge bulunmadığı için, bu çatışmasız olmaz, ilerleme ve gerileme birbirleriyle yer değiştirerek ve kişiliğin ayrı ayrı öğeleri arasındaki uzlaşmalarla durmadan kıpırdar. Bu çatışmaların hiçbir zaman tıkanma ile son bulmaması ve gelişmeyi engellemekten uzak olması, olağan durumun temel niteliğidir; çatışmaların çoğu zaman gelişme üzerine uyarıcı bir etkisi vardır.

Bunun tersine, kişiliğin farklı öğeleri (Altben, Ben, Üstben) denge kuramadıkları zaman, *gelişme anormaldir;* bu da tek yönlü bir çatışma doğurur ve bir tıkanma ile sonuçlanır.

Demek ki *normal durum esneklikle, marazi (patolojik) durum katılıkla nitelenir;* buradan kişilik bozukluğunun katılığım ve nevrotik katılığı özellikle belirteceğiz.

Burada çatışmaların ne bakımdan marazi olduklarını belirtmek için iç ve dış çatışmaları (daha önce Kitap 1, bölüm 4'te verdiğimiz) yeniden betimleyeceğiz. Kesin öğenin *Ben'in gücü*

olduğunu görmüştük; bu da düzenleyeci öğe (Ben)'in iyi bir uyumu sağlama yolunda yayılmanın dirimsel güçlerini yönlendirip yönlendirememe yeteneğini gösterdiği ölçüde gerçekleşir.

Böylece *dış çatışmalarda* Ben'in anormal zayıflığı şu sonuçları doğurur: bir yandan, güdüsel tepiler, kendilerini eğiten bir özümlemenin nesnesi olamazken tümden vahşilik içinde ortaya çıkarlar ve ortamın eğitici gereklerine ister istemez şiddetle çarparlar; öte yandan, tepilerin olgunlaşmaması, çocuğun kişiliğini, gelişmenin ilk evrelerini saptama eğilimi gösterir ya da bir sonraki evre aşılamamışsa bir geriye dönüş hareketiyle aynı evreye döner ki, bu da aynı yola çıkar; o zaman bireyin kişiliği çocuksu kalır; diğer bir deyişle yaşından bekleneni yerine getiremez.

İç çatışmalarda Ben daha önemli bir rol oynar, çünkü rahatsızlıkların kökeninde Ben'in güdüsel tepilere karşı koyması yatar. Ama buna güçlü bir Ben denemez; tersine, şiddet kullanma zayıflığın belirtisidir: daha iyi bir uyum için dirimsel güçleri düzenleyemez, onları kabaca bilinçaltına iter ve felç edici bir durum yaratır.

1. *Belirtiler*

Bu çatışmalarda marazi olan, her şeyden önce bunların olağan duruma göre çok fazla *şiddetli* olmalarıdır; ikincisi, katılıkları kişilikte bir tıkanma yaratır; üçüncüsü, bunlar bilincin öngörüsünden tümüyle kaçarlar, yani *bilinçsizdirler.*

Bu son nitelik, marazi davranışın açık ve mantıksal nedenlerle güdülenmediğini, ama akıldışı ve ilk yaklaşımda açıklanmayan nedenlerden ileri geldiğini gösterir. Başka türlü söylersek, anlamı bireyin kendisine olduğu kadar gözlemci için de gizli kalan belirtiler ortaya çıkar, bunlara tıp dilinde *semptomlar* denir.

Örneğin normal olarak «hayır» deme çağında bulunan 2-3 yaşındaki bir çocuk ana-babasının kendisine yaptırmak istediği her şeye *düzenli olarak karşı koyarsa* ve azıcık zorlamaya şiddetle karşı çıkarsa, (dış çevreyle çatışma), bu olağan değildir.

Yine benzer şekilde, 6-7 yaşında bir çocuk, 2 yaşında bir

bebek gibi hiç temizlik bilmiyorsa, ona temizlik alışkanlığı kazandırılamıyorsa (geriye dönüş yaparak dış çevreyle çatışma), bu durum olağan değildir.

İç çatışmalar, iki ayrı semptom yoluyla kendini gösterir. Bir kısmı Ben'in zorlayıcı etkinliklerine bağlıdır. *Ellerin durmadan yıkanması* buna bir örnektir; ortada bir neden yokken çocuk gün boyunca bu yıkama işini yineler durur, ayrıca ellerinin kirli olduğunu ileri sürer. Psikanalizin bize öğrettiğine göre, cinsel organlara dokunma arzusu, durmadan yinelenen arındırma hareketiyle bastırılmıştır; Ben, buna karşı kendini savunuyordur.

Diğer semptomlar, bilinçaltına itilmiş, ama yayılımcı devinimi ortadan kalkmamış ve bunun sonucunda Ben'in savunmasına karşın ortaya çıkmak için can atan, ama bu savunma karşısında kılık değiştirmek zorunda tepilerin fışkırması sonucu oluşur. Bilinçaltına itilen (röfule) tüm tepilerin kolaylıkla insana tebelleş olduğu ve *saplantılar* denilen idelerle kendini gösterdiği iyi bilinmektedir; bu ideleri Ben kendine mal etmez (bilinçaltından geldiğine ve üstelik kılık değiştirdiğne göre), ama tüm gücüyle savaşım verir. Örneğin genç bir çocuk öleceği saplantısına kapılmıştır; doktorun verdiği güven bile onun sıkıntısını yatıştırmaz; gerçekte çocuk tam bir ödipsel dönem yaşamaktadır, güçlü bir suçluluk sıkıntısının ve şiddetli bir öçalma duygusunun yaratıcısı babanın ortadan kalkmasını arzulamaktadır, ama bütün bunlar, özellikle suçlu saldırganlık duygusu bilinçaltına itilmiştir; bilinçaltından ise saplantı semptomu biçimi altında ortaya çıkan yalnız ölmek korkusudur; bunun kaynağı usdışı bir süreç içinde olduğundan, bu saplantıyı hiçbir mantıksal kanıt ortadan kaldıramaz.

2. *Önemli çatışmalar ve nedenleri*

Yukarıda, uyumu ciddi olarak rahatsız eden önemli çatışmalar içindeki Ben'in özel zayıflığından söz etmiş bulunuyoruz. Nereden geliyor bu zayıflık?

Bunu öğrenmek için, Ben'in gücünün bir çok etkenlerin bir sonucu olduğunu düşünmek gerekir.

Birincisi, bizim için tanımlaması çok zor, ama kendi etkileriyle ortaya çıkan nedenler bütününün sonucu olarak çocuğun doğal mizacına bağlı *doğuştan gelen etken.*

İkincisi, *ilk gelişme etkeni,* kaynağı çocuğun ilk yıllarındaki «beslenmesi»nde ve yine ilk yıllarda (Kitap 1'de gördüğümüz gibi) yayılma güçleriyle, korunma güçleri arasında az çok mutlu bir denge sağlayan eğitimde bulunur.

Üçüncüsü, *olayların etkeni,* özellikle yaşamın kaçınılmaz olarak uğradığı doğal yoksunlukları içeren ve çocuğun gelişimi sırasında tüm uğradıklarının bir birleşimi. Çocuk bu yoksunluklara dayanabilirse, Ben'in gücü artar, dayanamazsa, onu zayıflatır.

Bir kutupta, Ben'in zayıflığı yüzünden normal gelişme koşullarında karşı koyma gücünü gösteremediği ve özellikle en yaygın yoksunluklara bile katlanamadığı için yol açtığı rahatsızlıklar.

Öteki kutupta, ciddi olarak sarsıcı yaşam koşullarının Ben'i güçlü bir çocukta yol açtığı rahatsızlıklar; örneğin bu yaşta hiçbir çocuğun kaldıramayacağı ağır yoksunluklar.

Marazi durumlarda çok yaygın yoksunluklardan birisini örnek olarak alalım: *bebeğin anasından ayrı kalması,* Beni zayıf küçük çocukların, çok kısa da olsa, hiçbir ayrılığa dayanamadıklarını ve korkuya kapıldıklarını saptıyoruz. Ama öteki uçta bulunan Ben'i güçlü çocuklar, analarından uzun süre ayrılırlarsa ve analarının yerini alacak kimse bulunmazsa, duygusal bakımdan ve kalıcı olarak yaralanma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.

Çoğu durum, elbette bu ikisinin arasında bulunur ve her durumda, Ben'in güç derecesiyle, ortamın az çok elverişli doğası arasında bulunan ilişkiyi anlamaya çalışmalıdır.

3. *Önemli yoksunluklar*

Çocuk, baştaki koruyucu ortamı ilelebet sürdüremez. Gelişen büyüme aslında, çocuğun evrim geçirdiği canlı ortamı yavaş yavaş genişletmesini ve yine aynı nedenden büyüyen bir bağımsızlığa doğru geçmesini gerektirir. Bu anlamda, yaşam ka-

çınılmaz yoksunluklar sunar, *dayanılır olduklarında,* bunların olgunlaştırıcı bir etkisi vardır. Bu yoksunlukları nesnel olarak önceden kestiremeyeceğimizi daha önceden belirtmiştik, çünkü bu yoksunlukları her çocuğun kendisi öznel olarak kendi yapısına göre, özellikle Ben'inin gücüne göre hisseder.

Buraya yeniden dönmek uygun olur, çünkü eğitimcilerin yaptığı çok yaygın bir yanlışa göre, kendilerini yoksun kalan çocuğun yerine koyacaklarına, çocukları büyüklerin ölçülerine göre değerlendiriyorlar.

Örneğin haklı bir nedenden dolayı bir ana bebeğini bir başkasına bırakabilir ve kendisi evden gidebilir; çocuk için eksik bir ananın kötü bir ana olduğunu bir başkası anlamakta güçlük çeker; başka türlü dendiğinde, çocuk için ayrılmak, terkedilmek anlamına gelir; çocuk anasını yeniden bulduğunda, ona karşı muhtemelen saldırgan tepkilerin nedeni budur.

Başka bir örnek: bir ana doğum yaptıktan dört ay sonra birden bire sütünün kesildiğini görüyor ve o andan itibaren bebe kendisine biberonla verilen her türlü besini reddediyor. Daha sonra, anaya karşı tepki olarak yöneldiğini bildiğimiz iştahsızlıkla birlikte güç günler başlıyor; ana ondan *isteyerek* sütünü esirgemiş gibi, bebek anasını kendine karşı saldırganca yoksun bıraktırıcı hissediyor.

Başka bir örnek: yeni bir kardeşin doğmasıyla çocuk kendini bir süre için ananın varlığından yoksun bırakılmış bulur, onu yeniden bulduğunda bebekle birlikte paylaşmak zorunda kalır. Kimi zaman öyle olur ki, gerçekten ana tarafından reddedilmiş gibi çocuk bu paylaşmaya dayanamaz ve bunun sonucunda büyük çocukta saldırganca çöküntü tepkileri doğmaya başlar. Ben'in doğuştan zayıf olduğu durumda yoksunluklara özellikle dayanamadığını görmüştük; bunun sonucunda ne önlem alınırsa alınsın, gelişme düzenli olmayacaktır. Sütten kesilme, yürümeye başlama, temizliğe alışma, anayla ilk ayrılıklar gibi aşamaları çocuk sıkıntıyla hisseder ve güç sorunlar çıkarır. Gerçi bunlar yinelenmeyen durumlardır ve aklı başında bir eğitimci, Ben'in gücüne göre yoksunlukları iyi ayarlayarak çocuğu sarsıcı durumlardan korur. Başka türlü söyleyecek olursak: birincisi, yoksunluklar ne birden bire, ne şiddetli olacak

şekilde çözüme bağlanmalıdır; ikincisi, yaşamın güç bir anında, çocuğun özellikle yoksunluklara geçici bir süre için katlanamayacağı duyarlı bir anında, onu yoksunluğa zorlamaktan kaçınmalıdır; üçüncüsü, önüne geçemediğimiz yoksunlukları, kısmen de olsa gidermeye bakmalıyız.

Bir çocuğa her yaşına göre, belirli yoksunluklara dayanma gücünü nesnel ve bilimsel olarak değerlendiremeyeceğimiz için, esnek davranmalı ve deneylerden sonuç çıkarmalıyız. Çocuğun belirli bir aşama çağına geldiğine inandığımız zaman onu dayanabileceği yoksunluklarla karşı karşıya getirmeliyiz, ama buna dayanamayacak bir olgunluk göstermediğini saptadığımız zaman, daha sonra yeniden denemek üzere geriye dönmeyi göz önünde tutmalıyız. Örneğin çocuk temizliğe alıştıktan sonra, geriye dönüş yaparak yeniden üstünü başını kirletiyorsa, özellikle katı ve sert tepkiler göstermemeliyiz, çünkü bu ilerlemegerileme arasında gidiş gelişler, olağan tepkiler çerçevesi içine girer.

Bunları anlattıktan sonra, hangi durumlarda yoksunlukların marazi ve hangi durumlarda olgunlaştırıcı olacağı yerde, tersine, olgunlaşmayı engelliklerini anlamak kolaydır.

Bunlar ya çok şiddetli yoksunluklardır, ya çok sertçe ya da çocuğun yaşamının çok zor bir anında kabul ettirilmişlerdir; birikmiş ya da sevgiyle dengeye getirilmemiş yoksunluklar.

Bu kuralları, küçük bir çocuğun karşı karşıya kalabileceği büyük yoksunluklara, anayla ayrılmaya uygulayalım.

Çocuğa anasının yerini alacak bir kimse bakmadan tam ve uzun süren bir ayrılık.

Çocuğu hazırlıksız yakalayan ani bir ayrılık (yolculuğa çıkışı ya da aniden ölümü).

Zor bir andaki ayrılık; çocuğun yorgun olduğu ya da hastalanmaya yakın ya da bir iç çatışma yüzünden kolay kırılabileceği bir andaki ayrılık.

Tek ama yoksunlukları biriktiren bir ayrılık (*).

(*) Bir tek ayrılma sırasında, yoksunlukların üst üste gelmesiyle kimi zaman ciddi ruhsal bir sarsıntının ortaya çıkabileceğini aşağıdaki örnek bize göstermektedir.

Ananın ilgisizliğiyle ya da dönüşünde çocuğa sevgisini esirgemesi yüzünden ağırlaşan yoksunluk; çocuk saldırganlaştığında ya da üzüntülü olduğunda çevrenin olumsuz tepkisi yüzünden ağırlaşan yoksunluk.

Çocuğun dayanamadığı en önemli yoksunlukların sonuçlarından birisi de çocuğun saldırganlığını sorumlu kişiye karşı uyarıp arttırmaktır. Kimi kez bu saldırganlık düşmanca hareketlerle ya da sert sözlerle açığa çıkar; eğer aile çocuğun şiddetine şiddetle karşı koyarsa ya da yoksunluğu azaltacak yerde arttırırsa, zincirleme tepkilere yol açabilir. Bir ayrılıktan sonra örneğin, çocuğun şiddetle tepki gösterdiğine sık sık tanık oluruz; kötü huyu yüzünden çocuğu bir kez daha ailesinden ayıralım, bu onu daha da azdırır. Bir çocukta zor ve saldırgan bir karekter saptadığımız zaman, yoksunluğun bu etkenini araştırmak her zaman uygun düşer (*).

İki yaşındaki bir kız çocuğu, küçük kardeşinin dünyaya gelişiyle bir aylığına bir çocuk evine yerleştirilir; bu onun için anayla ilk ayrılığıdır. Bu evde, olası bulaşıcı hastalıklardan sakınmak için küçük kız bir haftalığına ayrı bir odada karantinaya alınır; oyun arkadaşı olmadığı için canı sıkılır; ayrıca bit yüzünden güzel saçları dipten kesilir. Bir ay sonra eve döndüğü zaman, ana-babanın yatak odasındaki yerinin yeni doğan kardeşi tarafından alındığını görür. Olay burada da bitmez, ananın yükünü hafifletmek için tutup kendisini bir çocuk yuvasına gönderirler ve çocuk kendini kovulmuş gibi hisseder. Bu biriken yoksunlukların çocukta aynı zamanda iç sıkıntısını, sevgi isteğini ve saldırgan tepkileri belirlemiş olması şaşırtıcı değildir.

(*) Bize kişilik bozukluğu için getirilen —6 yaşındayken babasına karşı özellikle şiddetli saldırganlıklar göstermiş— 15 yaşındaki bir kızın durumu. Bu bozukluklar ilk kez, verem hastalığı yüzünden 8 ay geçirdiği bir dağ evinden dönüşte ortaya çıkmış. Daha önce yapılan araştırmalara göre çocuğu bu eve sanıldığı gibi anası değil, bir hemşire götürmüş, üstelik bu 8 ay süresince hiç kimse ziyaretine gitmemiş. Ananın bu davranışının nedeni, ayrılırken göz yaşlarına boğulma korkusuymuş. Ama dikkatli bir analizin gösterdiğine göre, kadının kendi endişeliydi, kendi nevrotik sorununa çok bencilce yönelmişti ve kendi kendisi için korkuyordu. Buna çocuğun evlenmeden önce doğduğunu da eklemek gerekiyor; çocuk pek istenmemişti ve doğar doğmaz büyük anababaya terkedilmiş ve pek ilgi görmemişti. Demek ki çocuk bu

Kimi kez de bu saldırganlık çocuğun yüreğinde öçalma korkusuyla birlikte büyük bir sıkıntı doğurur; bunun üzerine Ben, ya geriye dönüş yaparak, ya da saldırganlığı kendine çevirerek savunmasını yapar, bu da çöküntüsel bir duruma yol açar.

«Ayrılık»la yoksun kalma kavramını tamamlamak için bir noktaya daha değinelim: çocuk evi terketmediği halde, «analık hizmeti» yetersiz ya da hiç denilecek kadar az olduğunda, çocuk kendi evindeyken bile «ayrılık» olabilir. Ananın kızarak çocuğu tümden yüz üstü bıraktığı aşırı durumlardan söz etmeksizin, daha az yoksun bıraktırıcı olmamakla birlikte, daha az göze çarpan bir durumu açıklayalım. Örneğin bir kadın evinin giriş katında bir mağaza işletiyordur; bebek ise yukarıda beşiğinde yalnızdır; biberon saati gelince ana bir an için mağazadan ayrılır, çarçabuk çocuğa içeceğini verir, ayrıca hiç ilgilenmez, beklemeden aşağıdaki müşterilerine döner. Böyle bir durumda bebek ağlayabilir —anasının ya da başka birisinin—, onu kollarına alması, sallaması ya da gezdirmesi gerekir. Ama çocuk uyuşuk bir mizaçta ise, beşiğinde usul usul durur ve her şeyin iyi gittiğine inanılır, oysa gerçekte çocuğun yaşamı zayıflıyordur ve bu onda kalıcı bir kusur bırakacaktır. Daha önce Kitap 1'de açıkladığımız ortamın zenginliği kavramını burada yeniden anımsayalım.

4. *Marazi takılma ve geriye dönüş*

Dirimsel yayılmanın doğuştan gelen zayıflığı sonucunda ya da olgunlaşmayı engelleyen önemli yoksunluk yüzünden, büyümenin belirli bir evresinde evrim durursa, bu evrede ***marazi takılma (fixation)*** var denir.

---

ayrılığı bir terkedilme gibi hissetmişti ve kabul etmek gerekir ki, bunda da haklıydı, çünkü ana-babanın çocuklarına olan bilinçdışı duyguları, gerçekten de bir reddetme duygusuydu. Bütün bu olanlaran sonra, çocuğun onlara kızmasında ve saldırganca duygulara bürünmesinde şaşılacak bir yan yoktu. Daha önce de belirtttiğimiz gibi, çocukların bilinçdışının, ana-babaların bilinçdışını doğrudan doğruya algılayabilmeleri çok dikkate değer, bilinçdışı kendini açıkça davranışlarda belli etmese bile.

Marazi takılma, ruhsal gelişmenin bir durağına rastlayarak tüm ya da kısmen olabilir; bu son durumda, çocuğun olağan bir gelişme izlediği sanılır; ama dayanıksız bir ilerlemedir bu, ilk engele çarptığında birey marazi takılma evresine geri döner. Kişiliğin geriye dönüş yapma tehlikesi, ilerleme payından daha fazladır.

Demek ki marazi takılma kavramı, geriye dönüş kavramından ayrılamaz. Kitap 1'de söylediğimiz gibi, tüm insanlar, geçici de olsa, *geriye dönüşe* açıktırlar. Bununla birlikte, aynı zamanda şiddetli ve kalıcı olan marazi geriye dönüşler, genellikle önceden bir marazi takılma varsa, ortaya çıkarlar; çünkü bunlar geriye dönüş süreci için bir çağırma noktası oluştururlar.

Kısmî marazi takılmalar arasında, Ben'i bağışık tutarak yalnızca güdüsel-sevgi yaşamı üzerine yönelenleri belirtmek özellikle önemlidir, çünkü çatışmaların çok önemli bir kaynağı oradadır. Gerçekte, ana-babanın koyduğu kuralların ve gerçeklik ilkesinin sözcüsü olan Ben, kendisini bir evre geriye götüren sarsıcı çocuksu duruma karşı ayaklanmadan edemez ve tüm savunmalarını ona karşı seferber eder. Örneğin güdülerince sadist-anal döneme takılan bir çocuğun Ben'i, güzelduyu ve törcsel değerler edindiğinden, içtepilere karşı ayaklanır, onları —bilinçdışına— geri iter ve temizlikle ilgili tepkisel oluşumlar geliştirir. Burada her zaman Ben'le iç tepiler arasında ortaya çıkan *nevrozlar*'ın, yani nevrotik çatışmaların alışılagelen kaynağını buluruz. Bunları daha sonra inceleyeceğiz.

Ama ilkönce biz burada aynı zamanda hem tepilere, hem Ben'e dokunan ve *tümden olgunlaşmamışlık* durumlarını belirleyen marazi takılma-geriye dönüş'leri gözden geçireceğiz. Böyle durumlarda elbette iç çatışma yoktur, ama çocuğun yaşına uymayan davranışları yüzünden çevrenin kınamalarını üzerine çektiği için dış çatışmalar olabilir hem çoğu zaman olur da.

Bu marazi takılmalar-geriye dönüşler'de özgün evreler vardır: bunlardan başlıca üç tanesini betimleyeceğiz: oral evre; sadist-anal evre, ödipsel evre. Bunların her biri *karakter tipler*'ini tanımlayan psikolojik özelliklerin bütününe denk düşer.

Oral evreye marazi takılma, bu evrenin gereksinmelerine alışılmışın dışında bir direnmeyle kendini gösterir: yiyeceğe

karşı büyük açgözlülük, oburluk, ama çiğnemek gibi bir çaba istemeyen ve «boğazdan akıp giden» yiyeceklerin seçilmesi (örneğin süt, alkol ve genel olarak süt çocuğu besinleri); ananın ya da onun yerini alacak kimsenin koruyuculuğuna bağımlılık; ne pahasına olursa olsun sürekli bir güvenlik arama; edilgenlik ve alıcılık (receptivity); çaba harcamaktan kaçınma; okulda, ne çalışmak, ne düşünmek için çaba harcamadan dersleri öğrenmede büyük kolaylık. Burada egemen olan, gerçeklik ilkesini reddeden zevk ilkesidir, hemen ve tümüyle doyuma varmak isteyen kaprisli arzudur, «yalnız ben» bencilliğidir, arzunun ve düşüncenin sınırsız gücüne inanmadır. Yoksunluğa katlanmazlık elbette en son kertesindedir; en küçük bir düş kırıklığı koruyucu bir ortamı ve güven içinde olmayı aratır, düşçü edilgenliğe ya da uykuya sığınılır.

Anal evreye marazi takılma, bu evrenin gereksinmelerine alışılmışın dışında bir direnmeyle kendini gösterir. Dışkının ve pis olan ne varsa değerli tutulması, yıkanmayı reddetme, yırtık ve kirli giysilerden hoşlanma. Yıkıcı devinimsel bir düzensizliğe kendini bırakma eğilimi. En küçük bir yoksunlukta zincirden boşalmışcasına saldırganlık. Kendi arzusuna karşı koyabilecek ne varsa, şiddetle karşı çıkma. Kaba saba sözler. Okulda düzensizlik, kuralları kabullenmeyi reddetme, düzensiz çalışma, düzensiz defter tutma, yırtma ve parçalama.

Ödipsel döneme marazi takılma, Ödip döneminin aşılmamış olmasıyla kendini gösterir. Duygusal yaşam, aşkta olduğu kadar öfkede de aşırı karakterleriyle ve ilk bağlılıkların sürmesiyle belirgindir; her şeye boyun eğme ya da hiçbir şeye boyun eğmeme eğilimi vardır; duygular nüanslı değildir, örneğin küçük bir düşkırıklığı çocuğun sevgisini birden bire öfkeye dönüştürebilir.

Çocuk kendini bağlılığın tekeline bıraktığı için ya tiranca davranır, ya kölece. Kendi gereksinmelerini düşündüğü ölçüde tirandır ve başkalarının gereksinmelerini düşünmez. Bir başkasına tümüyle bağımlı olduğu ölçüde köledir ve eğer bu dayanağını yitirirse, Ben'i yıkılır.

Baba ve anayla yakın duygusal ilişkiler ağır bastığından çocuk başkalarıyla gerekli ilişkiler kuramaz. Çok az arkadaş-

lık kurar, ya ailesine bağlandığı gibi yalnız bir tek arkadaşa bağlıdır, ya da aşılmamış Ödip döneminden kalma küçük kıskançlık dramlarının geçtiği bir çok arkadaşı olur.

Düşüncesi, duygusallığın ve büyüsel inançların izlerini fazlasıyla taşır. Hâlâ Noel Baba'ya ve «her şeyi bilen serçe parmak»a inanır. Gerçekliği tesadüfen doğru olarak algıladığı zaman, bu onun için bir düşkırıklığı olur. Kendi arzusunun egemen olduğu gerçek dışı düşler dünyasına sığınma eğilimi gösterir; bu da okula uyumsuzluk için bir etkendir.

MARAZİ DURUMDA BEN'İN SAVUNMA DÜZENEKLERİ

Süblimasyonun dışında, Ben'in tüm savunma düzeneklerini marazi durumlarda olduğu kadar, normal durumlarda da kullanabileceğini görmüştük.

Bu savunmaları marazi nitelikte yapanlar, bir yandan, onların *büyük şiddette* olmalarıdır; Ben, çok güçlü ve çatışmalı bir sıkıntıya karşılık vermek için ancak tüm kaynaklarına baş vurarak onunla karşı karşıya gelebilir. Öte yandan, iç sıkıntısı ve ona bağlı olarak kendi savunma eylemi yüzünden Ben *gergin*'dir, değişen durumlara esnekçe karşılık vermek için artık özgür değildir, belirli bir savunma seçerek orada inatla tutunur.

Bundan sonraki bölümde, marazi durumda başlıca savunma düzeneklerini ve en önemlisi röfulman yoluyla baskıyı inceleyeceğiz.

1. *Röfulman*

Daha önce kitap 1'de *süblimasyon*'la *röfulman* arasındaki temel karşıtlığı belirtmiştik. Bu karşıtlık marazi olanı, normal olandan ayırdetmekle belirginleşir: *süblimanyonda savunma düzeneği esnektir,* kişiliğin tüm devinimini korur; oysa *röfulmanda savunma düzeneği katıdır* ve bireyin derinliğinde dirimsel güçlerin büyük bir bölümünü hareketten alıkoyar.

Röfulmanın yol açtığı zararları burada ısrarla belirteceğiz. Birincisi, güdülerin temsil ettiği canlı güçler Ben'in sansü-

rünce engellenince, bunun sonucunda kişi tüm devinimsel gücünden yoksun kalır. Üstelik röfulmanı sürdürmek için Ben buna en iyi güçlerini ayırır ve bu güç artık diğer işlevler için kullanılmaz. Bunun sonucunda kişilik için dirimsel devinim kaybı çift yanlı olur ve bu da hemen hemen tüm nevrozların ortak yanı olan *asteni* (*) ile açıklanır. Bir karşılaştırmayla bunu daha iyi anlayacağız. Diyelim ki tutukevine kapatılmış haydutlar var, bekçiler de onları gece gündüz beklemek zorunda. Burada haydutlar, tehlikeli olduklarını bildiğimiz iç tepilerdir; bekçiler, Ben'in savunmalarıdır. Haydutlar da, bekçiler de çalışmadıklarına göre, bunların hiç birinin kasabaya yararlı olmadığı açıkça bilinmektedir. Bununla birlikte bu kötücül insanlar eğitilebilir ve onlara yapıcı işler sağlanabilirse, hizmetleri dokunabilir; öte yandan, gözleme işinden kurtulan bekçiler de, başka işlerde çalışabilirler. Benzer şekilde, bir psikanilizci, röfule tepileri yeniden kişilikle bütünleştirmeyi başardığı zaman, bir bireydeki güçlerin çifte rolünü serbest bırakmış olur; iç tepilerin güçleri ve Ben'in güçleri; böylece birey, yitirdiği yaşama sevincini yeniden bulmanın dışında, hem tüm dinamizmini, hem de tüm yaratıcı gücünü yeniden kazanır.

İkincisi, bilinç sürecinden kaçarak bilinçdışına itilen bu tepiler yalnız eğitimin etkisi altında olgunlaşabilirlerdi. Buradan anlaşılacağı gibi, adı geçen bu bilinçaltındaki tepiler, orada ilk yabani durumda oldukları gibi kalırlar, uygarlaşmazlar, eğer bir rastlantıyla bilinç alanına çıkacak olurlarsa, orada sadece rahatsızlık yaratırlar. Örneğin sadist-anal tepilerin röfulmanı sonucu oluşan saplantısal nevroz durumunda göreceğimiz gibi, bireyin bilinçdışından gelen ve durmadan onu rahatsız eden düşünler (ideler) çoğunluk çok kabadırlar ve Beni öfkelendirirler.

Üçüncüsü, röfulman süreci nüans bilmediğinden ve kaba olduğundan itilmiş tepinin tüm dışa vurmalarına zarar verir ve bu tepinin amacına göre bir ayrım yapmaz. Ödip kompleksinden konuşurken bunun çok dikkate değer bir örneğini göreceğiz: aile içi zinada, karşıt cinsten ebeveyne duyulan cinsel

(*) Asthenie nöropsişik nedenden dolayı çöküntü durumundaki güçsüzlük.

duygunun bastırılması «yağ lekesi» gibi tüm cinsel alanı kaplar ve ergenlik çağında cinsel çekicilik aile içinden değil de, dışardan bir yabancıdan geldiği ve yasağa uğramadığı halde, önceden bastırılmış olan bu duygu, tümden bir yasağa yol açabilir.

Dördüncüsü, röfule tepiler kişiliğin içinde bir çeşit «yabancı kimse» olurlar ve birey onların kendisine ait olduklarını bilmez. Öyleyse bu eğilimlerin kendisinde olduğunu yadsımaya yatkındır. Üstelik, röfulmanı belirleyen korkulu rahatsızlık, röfulman gerçekleştiği zaman, büsbütün ortadan kalkmaz ve çoğunluk tümleyici bir düzenekle yatıştırılmayı gerektirir: *yansıma.* Demek ki bir birey, güdüsel yaşamının bir kısmını böylece bilinçdışına gönderdiği ve (oradan) dış dünyaya yansıttığı zaman, iç ruhsal gerçekliğinin tüm alanını yok etmiş olur ve bu da onun kendisiyle ilgili tanıklığına ciddi olarak zarar verebilir. Böylece, cinsel tepilerini içe itip bastıran ve dışa yansıtan bir kimse, aşkın kendisi için hiçbir şey ifade etmediğini ve bu duygunun yaşamında hiçbir rol oynamadığını söyleyecektir. Benzer şekilde, saldırganlık duygularını içe iten ve dışa yansıtan (başkalarında gören - ç.) bir kimse, tüm düşmanca duygulardan arındığına inanacaktır; buna karşılık, yansıtma yoluyla, başkalarının kendisine kızdığına ve rahatsız ettiğine inanacaktır. Bu örneklerden anlaşılacağı üzre, bozulan yalnızca iç ruhsal gerçeklik değildir, ayrıca dış gerçeklik de bozulur, çünkü dış gerçekliği olduğu gibi değil de, kendisi dışa nasıl yansıtmışsa, öyle görecektir.

Ayrıca eklemek gerekir ki, dirimsel yayılmanın eşlik ettiği doğal yaşama sevinci röfulmanla söner, güdülerini fazlaca bastıran insanlar bu yüzden hırçın, hatta üzüntülüdürler.

2. *Marazi tepkisel oluşumlar*

Kitap 1'de gördüğümüz gibi, sansüre uğramış tepilerin röfulmanını daha iyi sağlamak için Ben, bilinçte tam eğilimler geliştirir, bunlara *Ben'in tepkisel oluşumları* denir. Bu tepkisel oluşumlar da, röfulmanın kendisine benzer. Ilımlı olduklarında, süblimasyon süreciyle bütünleşirler ve ne kişiliğin dengesine zarar verirler, ne de onun etkinliğine. Ama katı ve şiddetli olduklarında, birer nevroz ve uyumsuzluk etkenidirler.

Bunlar çok özel olarak, *nevrotik kişilik*'in çok yaygın bir biçiminin kökeninde bulunur. Burada söz konusu kişiler, güdüsel yaşamlarının kendiliğinden coşkusuyla hiçbir zaman hareket etmezler, ama tümüyle rastlantısal olarak kendi tepkisel oluşumlarıyla yöneltilirler. Bunlar gençliklerinde çok akıllı, «fazla akıllı» çocuklardır, geçerlikteki kurallara uymaktan bir an için vazgeçmezler: gereği gibi söz dinlerler, dakiktirler, düzenli ve temizdirler, kibardırlar ve bu yüzden bunlar, iyice belirtelim ki, çoğu zaman örnek diye gösterilirler. Tepkisel oluşumların okul eğitiminde çocukları düzene sokarak, onlara dikkat yeteneği kazandırarak, temiz defter tutmalarını ve özenli yazı yazmalarını sağlayarak, arkadaşlarıyla iyi ilişkiler kurmak için tepileri ılımlaştırarak oynadığı rolleri Kitap 1'de görmüştük. Bu örnek kişilik derece derece ilerleyici olmalı ve çocuğun kişiliğine yönelik bir zorlama olmamalıdır. Okulda çoğu zaman eğitimin katılığı yüzünden çocuğun kendiliğinden doğallığı silinir, yerini «dış görünüş» diyebileceğimiz bir çeşit yapaylığa bırakır ve birçyi derinden değiştirmez. Daha 1908'de, psikanalitik bir anlayışın olmadığı bir dönemde, Léon Frapié'nin *Anaokulu* adlı o güzel kitabında bunu çok iyi anlaması oldukça dikkate değer. Aslında yazdıkları bu *Anaokulu*'ndaki üç çocuk üzerineydi «Doğduklarının ertesi günü yuvaya konmuşlardı. 6 yaşına değin, altı yıl boyunca kapalı yerde sıkıdüzen! Yüzlerinde özel bir ifade, tekbiçim bir fizyonomi var. Tam bir yıkım *bu çocukların doğallıkla ilgileri kalmamış*, ama bu durumda bile *içlerindeki tepileri eğitilmemiş!* Geriye kalan sapıklık yayılırken ve daha sonra ortaya çıkmak için gizlenirken, yararlı şeyler taşımaya elverişli açık hava tohumları boğulmuş. *Şimdi dışarıdan baktığımızda temizliğin arkasına sığınmış Virginie ile Marie'nin pislikten zevk almalarını haydi düzeltiniz bakalım!*». Bundan daha güzeli söylenemez: bastırılan güdüler, bilincin olgunlaşmasına yatkın olmuyor ve eğitsel etkilere el vermiyor; ortaya çıkmak ve yapay olarak sağlanan «kurulu düzeni» tersine çevirmek için fırsat bekliyor.

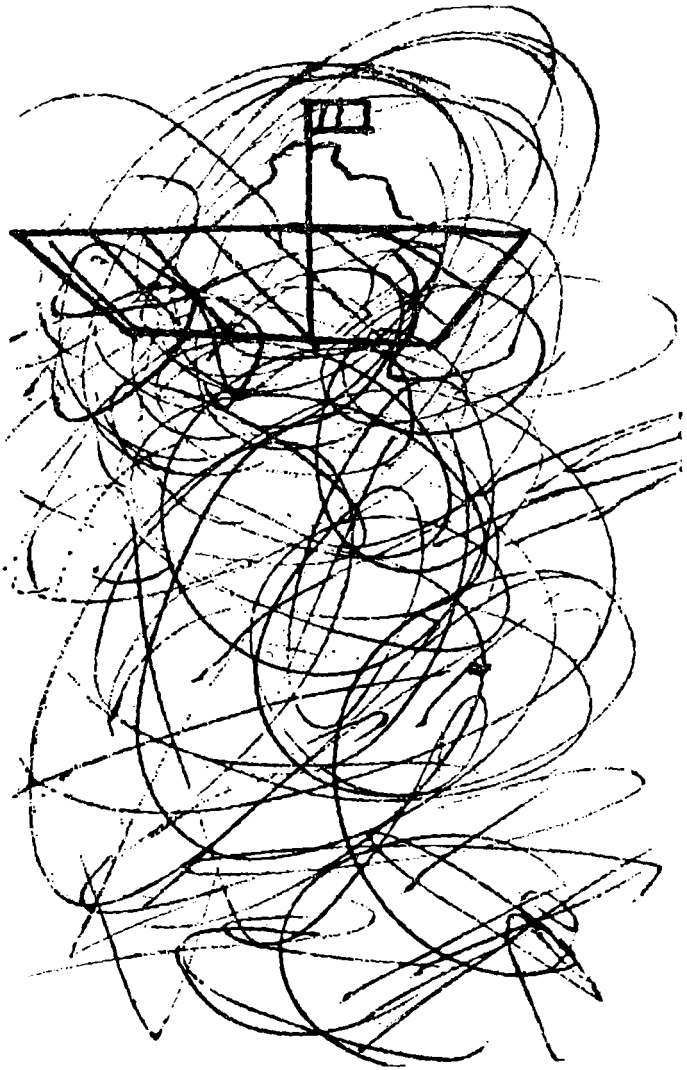
Katı eğitim yöntemlerinin çocuğun yeteneklerini söndürmekten özellikle sorumlu olduğu iyi bilinmektedir, hele hele resim alanında. Desenlerin kurallara göre çizilmesine ve renkle-

rin hiçbirinin fazla kaçmamasına ancak izin verilir; kuralın dışına çıkan bir çizgi oldu mu, hemen silgiye el atılır! *Çiziktirme* (*) üzerine incelememizde, ket vurucu eğitsel zorlamanın, çocuğun resim karalamasını olduğu kadar, kendiliğinden özgür dışa vurmalarını da etkilemeye değin ileri gittiğini göstermiştik. Bir gün tatildeyken, 6 yaşındaki terbiyeli bir çocuğu sıkıdüzen seven anası ve sert yüzlü dadısıyla birlikte gördük (bu ayrıntılar belirtilmeye değer). Çocuğu bir resim çizmeye çağırdık, çocuk bir cetvel istedi; cetvel olmadığı için bir kâğıdı sekize katlayarak kendine bir tane yaptı. Sonra bu aracı kullanarak (Şekil 7), gördüğümüz gemi resmini çizdi. Ayrıca dalgalar da eklemesini isteyince, çekine çekine geminin altına birkaç dalgalanma karaladı. Biz bununla yetinmedik; çocuğu uyararak, teşvik ederek rüzgarın estiğini ve gemiyi salladığını telkin ettik. Çocuk kendini oyuna kaptırdı ve şekilde görüleceği gibi geminin üzerinden geçen fırtınanın estirdiği dalgaları delice çiziştirmeye başladı. Birkaç adım ötede duran anayla dadı anormal bir şeylerin geçtiğini hissederek çocuğa sert sert baktılar. Bu çiziştirme, içe itilen (burada boşalan) güdüsel doğallığın uzlaşmasız çatışmasını ve yapay tepkisel oluşumları bize gösteriyor.

Başka bir örnek : 11 yaşındaki bir erkek çocuğu, dost bilinen ahlak ve disiplin düşkünü bir aileye pansiyoner olarak bırakılıyor. Çocuk birkaç ay içinde göze çarpacak şekilde temizlik ve sıkıdüzene alışıyor. Sonra tatil geliyor : çocuk evine dönüyor, birkaç gün sonra yüzü kömür karasına bulanmış ve baştan ayağa toz içine iyice yuvarlanmış sevinçten uçarken görülüyor. Öç alma kuşkusuz, kuralların zorlanması, tepilerin gerçek eğitsel dönüşümlerini değil de, dıştan bir yama olduğunu gösteriyor bize.

Marazi tepkisel oluşumların başlıca sakıncası, daha önce de söylediğimiz gibi, bunların katı olmaları, yani, uyum esnekliği yeteneği göstermemeleridir. Bunlar çocuğu iyi uyumlu bir düzene ve temizliğe alıştırmaz, ama düzen ve temizlik *manyağı* yapar. Bir çocuğun elleri kirliyken onları yıkamasını öğrenmesi olağandır, örneğin yemeğe başlamadan önce, ama bir oyunun

(*) **Gribouillis. Un test de personnalité profonde (P.U.F.), Paris.**

Şekil 7. «Resim çiziktirme. Derin kişilik testi» adlı kitaptan alınma.

ya da çalışmanın ortasında durup ellerini yıkamaya gitmesi ya da elleri ve üstü başı tertemiz olmadığı zaman kendini rahatsız hissetmesi olağan değildir. Bir çocuğun eşyalarını düzenlemesi olağandır, ama tüm serbest zamanını eşyalarını düzenlemek için geçirmesi olağan değildir. Okulun koyduğu kurallara ve çalışma düzenine bir çocuğun uysallık göstermesi olağandır, ama tüm serbest zamanını matematik çalışmaya ya da sayfalarda yazı yazmaya ayırıyorsa, bu olağan değildir; 6 yaşındaki nevrozlu çocuk örneğini daha önce görmüştük.

Temizlik ve düzenlilik konusunda kız çocuklarının erkek çocuklara göre daha erken duyarlık kazandıklarını ve daha erken yaşta kaygılandıklarını Kitap 1'de görmüştük. Başarılı bir süblimasyon koşulunun, çocuklukta bir kısım güdülerin serbest bırakılması olduğuna göre, daha sonra kadınlarda çok sık görülen nevrozların kaynağının eğitsel zorlamalara kız çocuklarının daha erken yaşta boyun eğmelerinden midir, diye insanın kendi kendine sorası geliyor.

Elbette her şey yaş sınırlarına da bağlı; tepkisel oluşumlar doğal olarak 6-11 yaş arasındaki gizil dönemde özellikle kendini gösteriyor. Öyle ki, kurallara boyun eğme, 6 yaşındaki bir çocuk için olağan sayılırken, aynı şeyi 3-4 yaşındaki bir çocukta sıkı sıkıya uygulanırken görmek marazi bir niteliktir. Nedeni anlaşılıyor: böyle bir durumda, çok sert eğitsel istekler yüzünden güdüsel yaşamla toplumsal yaşam arasında gerçek bir ayrılık doğuyor; bunun sonucunda toplumsal yaşam, dirimsel doğallığın derin kaynaklarından gücünü alamıyor ve hiçbir yaratıcı güç edinemiyor.

Birden bire ortaya çıkan tepkisel oluşumlar. Adlarını saydığımız niteliklerin dışında, olağan tepkisel oluşumları, marazi olanlardan ayıran önemli başka bir özellik daha vardır: *derece derece ortaya çıkış.*

Süblimasyon sürecinde de, güdüsel doyumla baskının eşit payları bu benzer sonucu doğuruyor, tepkisel oluşumlar çok yavaşça gelişerek kuruluyor ve çok az tepisel etkinliği engelliyor.

Buna karşılık, marazi durumda topluca röfulman olduğu ve tepisel oluşumlar tümüyle güdüsel doğallığın yerini aldığı zaman, tıkanma kesindir. Olağan durumda bir çocuğun karak-

teri yavaş yavaş değişirken ve toplumsal nitelik kazanırken, burada bir kaç hafta ya da bir kaç ay içinde birden ve tümden değişir; insanı şaşırtır. Buna konu olan çocuk, çoğu zaman bu değişme anına değin güçlü bir güdüsel yaşam sergilemiştir, ya son derece saldırgandır, ya da duyumsal zevklere düşkündür ve bu yüzden de eğitimci çevresi içinde şiddetli çatışmaya girmiştir. Öyle zaman gelir ki, daha sert yasaklarla karşılaşır, eğitimcilerin şiddetli tehditleri onda suçluluk duygusu sıkıntısına yol açar ve birden bire durum tersine döner. Bu durum her yaşta ortaya çıkabilir, ama 6-11 yaş arasındaki gizil dönemde özellikle sık sık görülür, çünkü bu yaşlarla çocuğun akıllanması, disipline uyması beklenir; çocuk kendisinden beklenileni yapmazsa, ana-baba endişelenir, komşuların ya da okulda öğretmenlerin yakınmalarına kulak kabartır ve bu durumun değişmesi için her yola baş vurmaya karar verir.

İşte size çok çekingenliği ve kendi kendinden bile utanması yüzünden bize muayeneye getirilen 11 yaşındaki bir kızın öyküsü kızdaki tutukluk, derslerinde olduğu kadar oyun oynarken de kendini gösteriyordu. Oysa 9 yaşına değin taşkın tavırlı, arsız, hiç sıkılmadan gürültü yapan bir kızmış. Bu yüzden de okuldan çıkarılmış. Bunun üzerine ana-baba onu yola getirmek için kuralların çok sıkı olduğu bir yatılı okula yerleştirmeye karar vermişler. İstenilen orada fazlasıyla elde edilmiş, çünkü uygulanan katı disiplin onu tümden tutuk bir kız yapmış, hem derslerine de çalışamaz olmuş. Çocuğun 10 yaşına doğru babasının önüne çıplak olarak çıktığını ve ona «şu güzel küçük memelerime bak» dediğini bu değişmeye örnek olarak verelim. Oysa bu olaydan bir yıl sonra göğüslerini sıkıca bağlayıp bastırıyor ve onların büyüdüğünü görmekten utandığını söylüyor. Bu durum özellikle saldırganlığın bastırılması niteliğini taşıyor.

Cinselliğin şiddetli bir tepkisel oluşuma konu olduğu başka bir örnek. Bir kız çocuğu 5-6 yaşına doğru bu yaşlarda pek görülmeyen cinsel duygu dışa vuruyor; cinsel kriz geçirerek yerde yuvarlanıyor ve anasından karnını okşamasını istiyor. Oysa 7 yaşına doğru, bir kaç ay içinde düzen ve temizlik alışkanlığı geliştiriyor, ellerini sık sık yıkıyor ve bir düzen manyağı kesiliyor; daha önceki pis ve dağınık tavırlarına özellikle zıt düşüyor. Üs-

telik çok aşırı bir utangaçlık duygusu kazanıyor ve şöyle diyor: «Artık kaka yapmak istemiyorum, çünkü bu pis; onu yaparken hiç görmek istemiyorum.» Ayrıca ekliyor: «Göbeğimle dizim arasında kalan bedenimin bu kısmının yok olmasını istiyorum, çünkü yalnız pis şeylere hizmet ediyor.» Kendisinin küçüğü kız, iç donunu giymeyi unuttuğu zaman onu ayıplıyor ve büyük bir günah işlediğini söylüyor. Bu cinsel yaşamın tutuk olması, bu kız çocuğunun hep kendi düşüncelerine takılması ve okulda her zaman dalgın olmasıyla gerçekten kanıtlanmış oluyor; çok zeki olmasına karşın, derslerinden oldukça geri kalmasına yol açıyor. Utangaçlık, ilk yaşların ayıp bilmezliğine, röntgencilik ve teşhircilik eğilimlerine yer bırakmalıdır; bu doğaldır. Ama önceki örnekte verdiğimiz gibi aşırı belirtiler görülürse, elbette bu marazidir. Şimdi de biraz farklı bir örneğe bakalım: anaya tam bağlı 13 yaşındaki evin tek erkek çocuğu, zekâsında hiçbir kusur olmadığı halde, derslerinde çektiği güçlükler yüzünden tedaviye getirildi. Burada da tepilerin aşırı tutukluğu, okuldaki gecikmenin sorumlusu olarak ortaya çıktı. Bu çocuk 7 yaşına değin çok sevimli, sokulgan ve yumuşakmış; anasının yanında uyur, dizlerinin dibinden ayrılmak istemezmiş. Sonra birden bire değişmiş, ana ile tüm bedensel değinmeleri reddetmeye başlamış, onu öpmeyi olduğu kadar, tuvaletine yardım etmesini istemiyormuş. Aşkı «saf bir düşün değiş tokuşu» diye tanımlayarak ussallaştırıyormuş. Anasıyla birlikte olmayı ve onunla bilimsel sorunları tartışmayı seviyormuş. Ödipsel duygu bağları hiç azalmamış, tersine, çocuk hiç evlenmeyeceğini, hep anasıyla birlikte kalacağını söyleyecek kadar ileri gidiyor, çünkü diye ekliyor «annem yetkin bir kadın, başka bir kadınla ben bu denli iyi bir birlik içinde hiçbir zaman olamam.»

Böyle bir durumda marazi olan, tüm bedensel sevginin ve —elbette gerçek bir süblimasyondan çok uzaklaşan aşırı bir ussallaşmayla— Ödip kompleksine karşı savunma sürecinin sönüp gitmesidir.

3. *Geriye dönüş*

İleriye doğru gelişmeyi güvence altına alan yayılma güç-

lerinin yetersiz olduğu her durumda, sık sık geriye dönüşlerin ortaya çıktığını görmüştük.

Gerçi bu doğal bir işlevdir, Ben onu çatışkılı iç sıkıntısına karşı bir savunma aracı olarak da kullanır.

Kimi kez, büyüme sırasında karşılaşılan çatışmalı güçlükler —pek önemli olmasa bile— bunları karşılamaya hazır olmayan bir çocukta geriye dönüşe yol açar. çünkü bilinçaltında geçmişe özlem yattığı için marazi takılma noktaları saklamıştır ve en küçük bir engelle karşılaştığında geriye dönüş yapar.

Kimi kez, ciddi güçlükler şiddetli sıkıntılara yol açar, Ben güçlü olmasına karşın, geriye dönüş işlevini kullanmak zorunda kalır.

Demek ki birinci durumda söz konusu olan Ben'in zayıflığıdır, oysa ikinci durumda çatışmaların olağandışı şiddetidir.

Birinci durumda geriye dönüş, karakterin doğal bir eğilimini temsil eder adeta ve tüm yaşama damgasını vurma tehlikesi vardır. Buna karşılık ikinci durumda, güçlükler dönemi bir kez aşıldı mı, ilerici güçler yeniden ağır basabilir.

Ben'in güç derecesi yine burada gelecceği kestirmek için kesin bir öğedir. Güdüsel eğilimler geriye dönüş sürecine girdiklerinde, gerçekliğin temsilcisi durumundaki Ben onlara eşlik etmediği zaman, onlarla kavgaya tutuşur, bu çatışma *nevroz*'a yol açar.

Buna karşılık, Ben geriye dönüş yaptığında, o da, gerçekle ilişkiyi yitirir, *psikoz*'a değin varabilen çok ciddi rahatsızlıkların oluştuğu görülür.

4. *Yalıtma*

Kitap 1'de gördüğümüz gibi, bir kimse için Ben'in yasakladığı aşk ya da saldırganlık duygularımız olduğunda, ondan uzak durmadır bu. Burada yasak duyguların şiddet derecesine göre uzaklık ayarlanabildiği için, bu düzenek oldukça esnektir.

Marazi durumlarda, birey, yasağa konu olan kişilere karşı aşk ya da saldırganlık duyguları duyar duymaz ve bir de yer değiştirme düzeneği gereğince, duygusal bağlarla bağlı olduğu insanlarla yalıtım yüzünden tüm ilişkilerini kesebilir.

Yalıtımın özellikle Ödip kompleksinde bir çocuğun ana-babasıyla tüm ilişkilerini koparabileceğini göreceğiz. Belli bir dönemde çocuk öpmeyi ve öpülmeyi, hatta konuşmayı bile reddeder. Benzer şekilde, kardeşler arası rekabet de kimi zaman birbirlerinden uzaklaşmayla bir çözüme bağlanabilir, iki taraf da bilmeden aralarındaki tüm ilişkilere son verebilir.

Yalıtımın en şiddetli biçimlerinden birisi, özellikle saplantılı Nevroz'la belirgin olanıdır; bunun en dikkate değer semptomlarından birisine *dokunma taşkınlığı* denir, ama burada hiçbir taşkınlık söz konusu olmadığına göre deyim yerinde değildir; nevrozlu elleriyle (ya da bedeniyle) insanlara ya da şeylere dokunmaktan büyük korkuya yapılır. Bundan tümüyle sakınma olasılığı olmadığından hasta bunu sürekli arınma alışkanlığına dönüştürür; bunun en sık görüleni, *durmadan elleri yıkamadır.* Bu korkunun hedef aldığı başlıca nesne, çoğu zaman bunun kökenini bize açıklamaktadır. Örneğin küçük bir kız çocuğu 5-6 yaşına doğru çok suçlanan ödipsel aşk eğilimleri göstermiş, bir yıl sonra da çok güçlü tepkisel oluşumlar geliştirmişti; tam bir engellenme tablosu içinde, artık kimseye elini vermeme semptomu sunuyordu, özellikle erkeklere; elbette bu o zamana değin ağır basan arzunun tersiydi özellikle babanın karnını okşama ve onun tarafından okşanma arzusunun düşlerini kurmuştu. Daha sonra göreceğimiz gibi bu kız başka saplantılı nevroz belirtileri de gösteriyordu.

Cinsel ya da saldırganca dokunma korkusunun, hangi biçim altında olursa olsun, dokunmayla ilgili tüm ilişkilere yayıldığı sık sık görülür; durmadan *yinelenen dengeleyici hareketler* buradan gelir. Örneğin demin sözünü ettiğimiz kız çocuğu, yere bıraktığı terlikleri birbirine dokunursa uyuyamıyordu, çünkü onun bilinçaltında bunlar eril ve dişil kişileri temsil ediyordu. Benzer şekilde, yastığının yatağının başucuna değmemesi gerekiyordu. Okulda yazı yazamıyordu, çünkü mürekkeple kâğıdın birbirine dokunması aynı yasağa uğramıştı. Kendisinin başkalarına, ya da başkalarının kendisine dokunması saplantısına sürekli kapılan ve dokunmalardan kaçınmak için tüm gücünü kullanan, buna varamazsa, sürekli temizlenmeyi adet

haline getiren bireyin karşı karşıya kaldığı korkunun, onun tüm yaşamını felç edebileceği kolayca anlaşılıyor.

Yalıtma genelleştiğinde, çocuğun kendine dönük olmasıyla gerçek bir *özsever* (kendi üstüne) *katlanma*'yı belirleyebilir; eğer bu durumda kilitlenme de varsa, çevreyle tüm ilişkiler kopar; buradan duygusal olduğu kadar, zihinsel ciddi sonuçlar doğabilir.

5. *Kendine karşı olma*

Bu düzenek özellikle saldırgan tepilere karşı kullanılır. Araya özellikle sert bir Üstben'in girmesiyle, öç alma sonunda kendine karşı çevrilir.

Saldırganlık, bireyin kendisine yönelirken *çöküntüye* yol açar ve üzüntü, suçluluk duygusu, yeteneksizlik ve moral mazoşizm oluşturan bir çeşit çarpık sevgiyle kendini belli eder. Hastalık durumunda bu çöküntü Ben'in gerçekten hiçe indirgenmesi, tüm dinamizmin yitirilmesi, utangaçlık, çekingenlik ve başarısızlık aramayla kendini gösterir, çünkü bu noktada tüm başarılar, bilinçdışına yasak saldırganlığın ortaya çıkışı gibi görünür.

MARAZİ ÇATIŞMALAR

Daha önce de dediğimiz gibi, insan varlığının doğası özünde çatışmalıdır, *çatışmaların varlığı değil, yokluğu anormaldir;* bu durumda önemli sorun, hangi çatışmaların olağan düzeyde olduğu ve hangilerinin marazi sayılmaları gerektiğidir.

Çözüm bulmayan çatışmalar marazidir, bu yüzden kişinin dinanizmini durdurarak tıkanmaya yol açar. Eğer bir çocukta tutukluk ve doğal davranış hareketsizliği varsa, egitimciler çatışmalı belirtilerden dolayı endişelenmelidirler. Ama çoğu zaman bu böyle olmaz; daha çok güdüsel yaşam cinsellik ve saldırganlıkla kendini açık olarak gösterdiğinde, bunlar bastırılmaya çalışılır. Buna karşılık, daha sonra göreceğimiz gibi, korkulması gereken aşırı bastırmayla sonuçlanan tehlikelere karşı çok daha az dikkat ediliyor genellikle.

Beceriksizce yapılan bir temizlik eğitiminin sonucunu, anal dönemdeki çatışmaya örnek olarak bu vesileyle betimleyelim. Bize tedaviye getirilen söz konusu çocuk 6 yaşındaydı, her gece altına kaçırıyordu, sert tepkiler gösteriyor ve anasının kendisine yaptırmak istediği her şeye karşı çıkıyordu. Ayrıca çok canlı ve çok iyi duygusal ilişkileri olan bir çocuktu. Bu karakter bozuklukları çok erken, daha ilk yaşın başlarında başlamıştı; zeki ama temizlik delisi bir kadın olan ananın tutumuyla bu durum açıklığa kavuşuyordu: kadın çocuklarının dışkısından iğreniyordu ve iki çocuğunun da daha ilk aydan başlayarak oturağa oturmaları için elinden gelen her şeyi yapmıştı; böylece çocuklara çiş yaptırmak için geceleri üç kez kalkmış, uykusunu yiti-

recek dereceye gelmişti. Bu yanlış tutumun sonuçları iki çocukta ayrı ayrı ortaya çıkmıştı. Biraz kız tavırlı birinci çocuk, ananın baskısını kabullenmiş, uysal ve boyun eğer olmuş, o da çok erken yaşta küçük bir temizlik delisi kesilmişti, ama (sadist - anal gereksinme yüzünden bilinçaltına sığınarak) geceleri yatağını ıslatır olmuştu. Buna karşılık, küçük daha ilk baştan karşı çıkmaya başlamıştı ve tedavisi istenen de yalnız oydu. Daha sonra bir kaç eğitsel önlemle bu ikinci çocuğun durumu normale döndü, oysa ilk bakışta daha az sorun çıkarmışa benzeyen birinci çocuk sevgi açısından olgunlaşamadı ve ergenliğini kanıtlayamadı.

Başka bir örnek de dişil cinste oldukça sık rastlanan *nevrotik kabızlık*'tır. Bu nevroz, daha küçük çocukluktayken başlar ve oturağa zorla oturtmaya karşı çıkmayı temsil eder. Açıkça karşı koyma belirtisi altına kaçırmaya göre kendini daha az belli eder ve daha zararsız görünür, ama gelecekte hep yinelenme tehlikesi gösteren çok daha derin bir rahatsızlıktır.

Bir çocuğun ilerde daha iyi gelişmesi için, güdüsel yaşamının aile çevresiyle şiddetli de olsa, çatışmaya girmesi, tüm yasakları ve «çok uslu» çocuk davranışlarını benimsemesinden daha iyidir.

Çocuk yaşamının en önemli iki çatışmasını incelerken bu kuralın uygulanmasını göreceğiz *ödipsel çatışma ve kardeşler arası rekabet çatışması.* Bunları daha önce Kitap 1'de olağan durumları ölçüsünde gerçi gördük. Bundan sonra hangi durumlarda marazi olduklarını göreceğiz.

1. *Ödip kompleksi*

Daha önce Kitap 1'de gördüğümüz gibi tüm çocuklar, hiç ayrıcalağı olmadan, Ödip kompleksini yaşar ve bunun sonucunda zina eğilimi evresinden geçer. Ana-babalarıyla olan *bağlarından kurtulmaları* ve olgunlaşabilmeleri için çocukların bu evreyi aşmaları gerekir.

Daha önce gördüğümüz gibi, bu Ödip kompleksinin aşılması, ana-babaya duyulan aşk ve saldırganlık duygularının süblimasyonuyla gerçekleşir; yalnız bu süblimasyonun tepisel dinamiz-

me, yani çocuğu ileriye götürecek canlı atılıma zarar vermemesi koşuluyla.

Ödip kompleksinin aşılması gerçekleşmezse, öteki cinsten ebeveyne karşı aile içi zina duyguları ve aynı cinsten ebeveyne karşı dünmanca rekabet duyguları sürerse, çevreye uyumsuzluk ve ilerlemenin tıkanması gibi marazi durumlar ortaya çıkar.

Ödip'in ilkçağ trajedisinde dram gerçekleşmiştir: Ödip, önüne geçilmez bir yazgıyla babasını öldürmüş, anasıyla evlenmiştir. Böyle bir dramın olağan koşullar içinde gerçekleşmesi için, aynı zamanda güçlü iç tepilerin ve bunlara karşı koyma yeteneği olmayan zayıf bir Ben'in olması gereklidir. *Diderot, Rameau'nun Yeğeni* adlı romanı yazarken, bu durumu bir önbilimle sergilemiştir: *Eğer küçük vahşi kendi başına terkedilseydi, tüm budalalıklarını korusaydı, beşikteki çocuğun o azıcık aklıyla 30 yaşındaki insanın tutkun şiddetini birleştirseydi, babasının boynunu büker, anasıyla yatardı.*»

Elbette bu çok seyrek bir olasılık; insan varlığının çatışmalı doğasını gösteren psikanalizde bunun açıklaması var. *Freud*'den önce de her ne kadar genelde varlığından kuşku duyulmayan ödipsel dram, eğer günlük yaşamda yer almıyorsa, bu, Ben'in savunmasının araya girmesi ve yasak ödipsel tepileri cezalandırıp onları bilinçdışına itmesi yüzündendir. İşte bunun üzerine *Ödip Kompleksi*'nin marazi durumu gerçekleşmiş olur.

a) *Ödip kompleksinin nedenleri*

Aşılması gereken Ödip Kompleksinin hangi nedenlerden dolayı aşılmadığını öğrenmek, eğitimciler için son derece önemlidir, çünkü bu bilgi, eğitsel davranış kurallarını etkileyebilir.

Aşılamayan Ödip kompleksi, dirimsel yayılmanın bir kusurundan yararlandığı zaman, çocuğun *doğal yapısına* egemen olabilir, çocuğu ergenlik öncesi evrelere yöneltir, bunun sonucunda, en aza indirgenmiş bir canlılıkla cinsel evreye varır ve en küçük bir engele çarptığında geriye dönüş yapar.

Benzer şekilde, ergenlik öncesi evrelerden sadist bileşke nin çok belirgin olduğu durumlar vardır ve bu yüzden yasaklayıcı geriye dönüş sarsıntısı doğuracak derecede ödipsel saldırganlığı ağırlaştırabilir.

Elbetteki eğitimciler doğuştan gelen bu etkilere karşı bir şey yapamazlar. Ama bunların varlığını tanımakla, belli bir ölçüde etkilerini hafifletmek için eğitsel bir tavır takınılabilir.

Bir çocuğun *yaşamının özel koşulları,* ödipsel tepilere bağlı sıkıntıyı şiddetlendirebilir ve bunun sonucunda Ben'in savunmasını seferber edebilir.

Birinci olarak, *yoğun cinsel uyarıya* yol açan özel ayrıntıların yerini saptamak gerekir. Aşırı okşama, fazla bedensel yakınlık ve ailede ana-babadan gelen baştan çıkarıcı davranışlar çocuğa zevk vermek bir yana, onu sarsar ve istenmeyen sinirsel gerilime yol açar. Buna örnek olarak 14 yaşında bir erkek çocuğu tanıdık. 12 yaşına değin ana-babanın yatak odasında, üstelik ikisinin arasında yatmıştı. Artık orada uyumak istemediğini, yalnız başına daha iyi uyuyabileceğini söyleyen de yine çocuk olmuştu. Ananın sık sık içki içip çocuğuna cinsel bir tavırla yaklaştığını burada eklemek gerekir. Öyle ki. biz çocuğu gördüğümüzde bundan usanmış bir hali vardı ve evi terketmekten söz ediyordu.

Doğrusunu isterseniz, ana babanın *yatak odası* sorun yaratıyor. Çocuğun iki yaşını geçtikten sonra kendini ana-babanın cinsel yakınlığı içinde bulması, onda sarsıcı cinsel uyarılara yol açabilir. Bir başka örnek : 12 yaşında bir kız çocuğu, son bir yıldır evlerini değiştirmeleri sonucu, ana-baba ile aynı odada uyuyor, oysa daha önce kendi odası varmış. Yine son bir yıl içinde okuldaki derslerinde büyük bir gerileme başlamış, bir kaç ay içinde en iyiler arasından çıkıp, en başarısızlar arasına katılmış. Derslerdeki bu başarısızlığı, ödipsel duygunun kargaşalığına bağlamak bizim için olasıydı; hem kişilik testinin de gösterdiği gibi, tam ergenlik döneminin başında bulunan bu kız çocuğu derinden rahatsız olmuştu.

İkinci olarak, Çoğu zaman korkudan olduğu kadar, *suçluluk duygusu* yüzünden de anormal cinsel uyarının iki katına çıktığını belirtmek yerinde olur.

Cinsel organları görmekten korkma. Kız çocukları teşhirci birisiyle karşılaştıklarında çoğu zaman şok geçiriyorlar ve sürekli bir erkek korkusu taşıyorlar, özellikle teşhirci ayrıca şiddete baş vurmaya kalkışmışsa.

Buna karşılık, anasında ya da başka bir kızda kamış bulunmadığını birden bire keşfeden bir çocuk, mastürbasyonun olası sonuçlarından endişelenerek bunu iğdiş edilme diye yorumlar; öyle ki, mastürbasyonun verdiği zevke iç sıkıntısı fazlasıyla karışır.

Sadistçe saldırı korkusu. Özellikle eşler arasında sık sık kavganın çıktığı alkolik ailelerde bu çok görülür; çocuklar, cinsel bedensel yaklaşmayla, kavgayı birbirine karıştırabilirler. Özellikle kız çocukları bu yüzden cinsel birleşmeyi sadistçe bir eylem olarak algılarlar ve bu da onları arzuladıkları şeyden korkmaya götürür.

Ayrıca cinsel uygulamalar yüzünden *cezalanma* korkusu. Bu yüzden erkek çocuklarını iğdiş etmekle korkutmanın tehlikesi biliniyor («eğer yine oynarsan, tutup keserim onu»), kız çocuklarını da artık sevmeme tehditi («uslu durmazsan, anne artık seni sevmeyecek»). Olur olmaz yerde söylenen ve biraz çok hafife kaçan bu sözlerin, içinde suçluluk duygusu sıkıntısı taşıyan duyarlı bir çocukta aslında çok yıkıcı olabileceğini bilmek gerekir.

Çocuk günün birinde ana ya da babaya, arzusunun sınırsız gücünün inancına uygun olarak, az çok bilinçlice düşmanlık duyguları beslemiştir, bir gün onlardan birisi öldüğü zaman, kendini bundan sorumlu tutarak, gerçekte *suçluluk duygusunu* arttırır.

Son olarak da, *şok edici bir etki* suçluluk duygusunu uyarabilir. Örneğin küçük bir kardeş dünyaya geldiği zaman, bu doğumla yeniden yaşanan cinsel merak, karşıt cinsten ebeveynden bir çocuk sahibi olma arzusuyla ve aynı cinsten şanslı ebeveyne duyulan kıskançlık öfkesinin artmasıyla birleşir.

Çoğu zaman yardımcı etkenlere bağlı yukarıda sözü edilen yaşam koşullarının bozucu eyleminin, bir birikiminin etkisiyle, cinsel uyarıyı ve korkuyu arttırabildiğini belirtmek gerekir. Örneğin, kimi ameliyatlar, özellikle cinsel organlar üzerinde yapılanlar olduğu kadar, herhangi bir organın alınması da, bunu bir ceza olarak yorumlayan çocuk için iğdiş edilme anlamına gelebilir ve bu da onun duygularını engelleyici bir sıkıntıya yol açabilir. Bununla birlikte, ameliyatın sarsıcı etkisi, çocuğun bu-

nu geçirdiği anın ruhsal koşuluna özden bağlıdır; eğer çocuğun sinirsel dengesi yerindeyse, önemli değildir; buna karşılık, eğer çocuk alt üst olmuş bir durumdaysa, örneğin yoğun bir mastürbasyon dönemi yaşıyor ve bu yüzden cezalandırılmaktan korkuyorsa, bu çok önemlidir.

Şimdiye değin söylediklerimizden çıkacak sonuca göre, eğitimciler *çocuklarda çok güçlü bir cinsel uyarıya yol açmamak için* çok dikkatli olmalı, bununla birlikte onlarda *korkuya ve hareketten alıkoyucu bir sıkıntıya yol açmamak için* de dikkatli olmalıdırlar. Demek ki, çocuğun kendi içinde verdiği kavgayı anlamaya çalışmalı, sözleri, davranışları ve sevecen varlıklarıyla bunu hafifletmelidir.

Yukarıda gördüğümüz gibi, *geçici* sarsıcı koşullar bir Ödip kompleksini belirleyebilirler; *sarsıcı bir aile ortamının* yol açtığı sürekli etkiler ise çok daha önemlidir.

Ana-babaların bilinçdışından konuşacağımız Kitap III'de göreceğimiz gibi, çocuğun Ödip kompleksinden kurtulmasının en güvenilir yolu, ana-babanın iyi bir cinsel denge içinde bulunmasıyla olasıdır.

Buna karşılık, kendi Ödip'lerini doğru dürüst bir çözüme bağlayamamış kadın ve erkekler, cinsel uyum içinde mutlu bir çift olma yeteneğinden uzaktırlar, bu yüzden de doyuma varmamış tepilerini çocuklarına yöneltirler ve eşlerinin vermediği aşkı çocuklarından beklerler.

Ödipsel duygular gerçekte karşılıklıdır. Eğer erkek çocuk anasına bağlıysa, ana da onun kadar oğluna zina duygularıyla bağlıdır; aynı şey kızla baba için de geçerlidir. Ana-baba çocuklarına ne kadar çok bağlıysa, çocuklar da Ödip duygularını aşmak için o kadar çok güçlük çekerler. Peki ama ne anlamalıdır bu «çok» bağlı sözünden? Bu, kendi Ödip'lerini çözmemiş ana-babanın çocuklarına bağlılığıdır; bu ana-babalar çocuğun bağımsız olması için yaptığı girişimleri ve ailenin dışında kurmak istediği ilişkileri daha ilk başta engeller, sevdikleri çocukta yalnız ona sahibolmayı görürler ve bundan yalnızca yararlanmak isterler.

Kitap III'te bundan bir kaç örnek verme fırsatı bulacağız; kimi anormal eğitsel davranışların Ödip'in aşılmasını engelle-

yebileceğini, öyleyse bunlardan kaçınmak gerektiğini göstereceğiz.

Bir ailede tek çocuklar özellikle böyle bir durumla karşı karşıya kalıyorlar, çünkü bir yandan, kız ve erkek kardeşlerin dengeleyici varlığı olmadan, yaşamları ana-babayla çok yakın bir ilişki içinde geçiyor, öte yandan, kimi kez görüldüğü gibi, ikinci çocuk istemeyen eşler, yalnız kendilerine dönük sevgilerini bilincinde olmadan sürdürmek için bir aile kurmak istemiyorlar.

Kimi başka koşullar da buna benzer durumlar yaratır. Ayrılmayla ya da eşlerden birinin ölümüyle tek kalan ana ya da baba, sevgisini çocuğuna zorbaca yönelterek onu tekeline alır. Buna karşılık, yalnızca ana ya da babayla sevgi ilişkileri içinde yaşayan çocuğun duyguları, bu duyguları dengeye getirici başka bir yakını olmadığından, aşırı biçimde artar.

b) *Röfulman ve tepkisel oluşumlar*

Ödipsel duygular büyük bir yoğunluk içinde bulundukları ve Ben'in o sıradaki gücü bu duyguları süblime etmeye yetmediği zaman, başlıca savunma bu duyguları yadsımaktan, diğer bir deyişle bilinçten çıkarıp bilinçaltına göndermekten geçer. Bunun üzerine ödipsel aşk ve düşmanlık duyguları ortadan kalkar, görünüşte yok olur, ama bunun sonucunda, kolayca anlaşılacağı gibi, duygusal yaşam çok büyük zarara uğrar.

Röfulman'ın, ruhsal yaşamın ayrıntılarını bilmeyen, güdüsel tepileri ve ruhsal yaşama bağlı duyguları hep birlikte bastıran, bunun sonucunda sıkıntı ve suçluluk duygusu doğuran, çocukluğun ödipsel yaşamındaki olaylara damgasını vuran anılara değin uzanan topluca bir süreç olduğunu gördük. Bu röfulman'ın tümüne, *Freud* çok yerinde olarak *kompleks* adını vermiştir; bireyin kendine ait olduğunu yadsıma eğilimi gösterdiği bir çeşit *ruh içinde yabancı beden*'dir bu, yoğun bir dinamizmle yüklüdür, bilinçaltının derinliğinde çalışarak bilinçli yaşamı rahatsız eder. Röfulman'dan önce ortaya çıkan ödipsel yaşamı, bilinç bellekten kovar ve bu anılarda, çocukluğun bir dönemini unutkanlığa gömmeye değin giden boşluklar yaratır.

Öte yandan, bilinçaltına gönderilen bu kompleks, çocuğun

dikkatinin önemli bir kısmını ele geçirmeye, içeriye doğru yöneltmeye bakar, bu andan sonra çocuk dış dünya ile ilgilenme yeteneğini yitirir. Öyle ki, örneğin Ödip kompleksine sahip bir çocuk okulda dalgındır, bu dikkat eksikliği yüzünden derslerinde başarılı olamaz. Az önce yukarıda örneğini gördüğümüz 12 yaşındaki kız çocuğu da, tam ergenlik öncesinde ana-babayla aynı yatak odasında yatmış, bu yüzden ruhsal yaşamı karışmış ve okulda çalışamaz olmuştu.

Başlangıçta aile içi zina ilişkilerini ilgilendiren ve normal olarak yalnız bununla sınırlanması gereken cinsel yasak, röfulman'ın toptan olması yüzünden kötüye kullanılarak ailenin dışında birisiyle yakınlık kurabilen bireyleri bile kapsar ve tüm cinsel ilişkilere yayılır. Öyle ki, ergenlikte ödipsel duygularını aşan genç, ailesine yabancı olanlarla ilişkilerinde kendi güdüsel yaşamının özgürlüğü içinde bulunurken, bunu bilinçaltına bastıran ve ilk yılların ödipsel bağlarından kendini koparma yeteneğinde olmayanlar, anasına ya da babasına benzeyen bir başkasında bunu bularak, aynı derecede yasağa karşın, ödipsel döneme yeniden düşerler. Örneğin Ödip kompleksi durumunda bulunan bir genç, tüm kadınlara, anasının yerini alacak kadınlar gözüyle bakar ve zina yasağı yüzünden cinsel güçsüzlük gösterir. Benzer şekilde, aynı durumda bulunan bir kız için tüm erkekler babasını temsil edeceklerinden, kendisi için mutlu bir cinsel birleşme olanaksızdır.

Ben'in tepkisel oluşumlarının, çoğu zaman bilinçte tamamen onların tersine bir eğilimle, yasaklanmış tepisel röfulman'ı tümlediğini, katı bir tutum aldıkları zaman bu sürecin marazi olduğunu daha önce görmüştük. Demek böylece, yasakların aşırı utangaçlığına olağan utangaçlıkla ve ilk yılların teşhirciliğine karşı gösterilen tepkiyle karşı çıkmalıdır. Babasının önüne kendi isteğiyle çıplak çıkarak memelerini gösteren ve «bak ne güzel küçük ve güzel göğüslerim var diyen kızın durumunu anlatmıştık. Aynı kız bir yıl sonra marazi röfulman yüzünden, büyüyen göğüslerinden utanmış, onları bastırıp bağlamıştı. Ayrıca, yine sözünü ettiğimiz 7 yaşındaki küçük kız güçlü cinsel ve sadist-anal eğilimler gösterdikten bir kaç ay sonra temizlik ve düzen delisi olmuş ve özellikle : «Bedenimin göbeğimle ba-

caklarım arasında kalan kısmının yok olmasını istiyorum, yalnızca kirli işlere yarıyorlar çünkü» diyecek kadar bu yaşta seyrek rastlanır bir utangaçlık sergilemişti.

Yine aynı kız, anası kendisine cinsel yaşam üzerine bilgiler vermek isterken, elleriyle kulaklarını kapatıyor ve söylenenleri duymak istemiyordu. Bu *bilgi edinmeyi red,* röfulman'a bağlı yasağın en açık işaretidir. Bu durumdaki çocuklar, cinsel gerçekliği rastlantıyla öğrendikleri zaman, edindikleri yasaklar, bu bilgileri belleklerinden siliyor. Buna benzer bir durumu *Jones* (*) anlatıyor: geriye dönüş belirtileri içinde bulunan genç 15 yaşındaydı, uğradığı cinsel yasak yüzünden yaşamında henüz cinsellikle ilgili hiçbir şey bilmediği döneme bilinçsizce geri dönmek istiyordu.

Çocuklarda Ödip kompleksinin ortaya çıkışını belirleyen karakterlerin birden bire değişmesine karşı eğitimcilerin her zaman çok dikkatli olmaları gerekiyor; çünkü, tepkisel oluşumların sonucu utangaçlıkla, bunun önünden giden cinsel dışa vurmaların yoğunluğu arasında çoğu zaman çarpıcı bir zıtlık vardır.

c) *Tersine Ödip*

Zıt tepkisel oluşumlarla tümlenen ödipsel tepilerin röfulman'ı, *tersine Ödip*'le sonuçlanabilir.

Ödipsel duyguların ikileminin, olağan durumda sabit bir olgu olduğunu görmüştük; olumlu Ödip'le tersine Ödip'in ikili durumu her zaman bir arada bulunur, hem ayrıca bu, duygusal kişiliğin esnek dengesini sağlar.

Bununla birlikte, kompleks durumunda, diğer bir deyişle olumlu Ödip duygularının tümü bilinçaltına gönderildiğinde, tersine Ödip'in tepkisel oluşumları tüm bilinç alanını işgal ederler.

Bunun üzerine gerçekten tersine dönmüş bir cinsellik orta-

(*) Ernest JONES (1879 - 1958), **Freud**'ün öğrencisi, sonra çalışma arkadaşı, otuz yıl kadar Uluslararası Psikanaliz Derneği'nin başkanı, özellikle **Freud'ün Yaşamı ve Yapıtı** adlı iki ciltlik kitabı ünlüdür. (ç.n.)

ya çıkar, erkek çocukları kız, kız çocukları erkek gibi davranırlar.

Tersine dönüşün ne ölçüde marazi olduğunu ve çocuğu kendi cinsiyetine uymayan bir yönde geliştirerek kişiliğin geleceğini ciddi olarak nasıl alt üst edebileceğini yargılamak için çok sakınımlı olmak gerekir. İlk önce *doğuştan gelen yatkınlığa* bakmalıdır. Bir erkek çocukta dişil yapı öğesi (composant) ve bir kızda eril yapı öğesi daha doğuştan çok güçlüyse, daha sonra ne zaman ödipsel bir güçlükle karşılaşırlarsa, tersine bir eğilim gösterirler. Bu yapıda ve genel davranışta kendini gösterir. Kimi kızların oğlansı, kimi erkek çocukların da kadınsı davranışları gözümüzden kaçmış olamaz. Kimi kızlar erkek çocuklarının çevresini ve onların oynadıkları oyunları ararlar, erkek çocuklar kızların çevresini arar ve onların ilgilendikleriyle ilgilenirler.

Sonra, tersine Ödip'e yol açan etkenlerin önemini iyi değerlendirmek gerekir. Erkek çocuklarda ödipsel suçluluk duygusuna ve ayrıca ananın ya da babanın olası davranışlarına bağlı iğdiş edilme korkusu, çoğu zaman bu tersine çevirmede kesin rol oynar. Erkek çocuk babasına olan saldırganlığını ve anasına olan zina duygusunu bastırır; babası gibi bir erkeklik organına sahibolma savından böylece vazgeçer, işlevsel iğdiş edilmeyi kabullenir (gerçekten başına gelmemesi için), babayla rekabet etmek ve onun kimliğini almak için onunla erkekçe ve etkin olarak karşı karşıya gelmek yerine, uysal ve edilgen bir kızın davranışlarını benimser. Kimi zaman iğdiş edici baba değil, zayıf bir kocaya baskın çıkan ana olabilir ve aynı sonuca çıkarak çocuk babadan erkekçe karakter edineceği yerde, kadınca bir kimliğe bürünür.

Kız çocuklarda iğdiş edilme korkusunun yerini, ananın sevgisini yitirme korkusu, ve bu sevgiyle birlikte, saldırganlık duygularının cezalandırılması gibi güvenliği yitirme korkusu alır. Ayrıca ekleyelim ki, babayla cinsel birleşme arzusu bir engele çarpmadan olmaz, çünkü çocuk bunu çoğu zaman cinsel birleşmeyi sadistçe algılayarak edinir, hem arzuladığı oranda korkarak. Demek ki burada erkek çocuğu kimliğine bürünme, kadınlık koşulunu reddetmektir.

Böyle bir durumda eğitimciler ivedi davranarak cinselliğin

kesin olarak tersine çevrildiği sonucuna varmaktan kaçınmalıdırlar. Çocuk büyüdükçe durum normale dönebilir. Eğer çocuk ergenlik öncesi eşcinsel eğilim gösteriyorsa, ergenlik döneminde de karşıt hiçbir şekilde ilgi duymuyorsa, bu durumdan endişe etmek gerekir. Böylece bir kızın yalnız erkek çocuklardan hoşlanması, ergenlikle birlikte davranışlarının değişmesi ve karşıt cinsten erkekleri baştan çıkartarak kadınlığının serpilmesi beklenir. Eğer bir genç kız erkek çocuklarla boy ölçüşmeye kalkarsa, başka kızları egemenliği altına almak ve onları ayartmak isterse, gelişme anormaldir.

d) *Geriye dönüş*

Daha önce Kitap I'de açıkladığımız geriye dönüş düzeneğinin geneldeki önemini burada yeniden anlatmayacağız, ama Ödip kompleksinde geriye dönüşün özel rolünü göstereceğiz. Ödipsel çatışma, çocuğun Ben'inin kaldıramayacığ sıkıntıya ve suçluluk duygusuna neden olduğu zaman, sansüre uğrayan iç tepiler bilinçdışına itilir. Bununla birlikte, bu röfulman çatışmayı yatıştırmaya yetmeyebilir ve çatışma hep taze kalır. Böyle bir durumda çocuk, ergenlik öncesi döneme, yeni yaşamında henüz ödipsel çatışmanın ortaya çıkmadığı bir döneme geri dönme eğilimi gösterir. Daha önce de dediğimiz gibi, kişilik ne kadar olgunlaşmamışsa, ilk yıllar içinde takılma noktaları da o kadar çok korunmuştur ve döneme dönüş de o kadar kolay olur. Bunlar arasında önemli olmaları bakımından iki zayıf evre vardır: *oral evre, anal evre.*

Oral evre'ye geriye dönüş olduğunda, ödipsel ilişkiler kendini ağızla ilgili terimlerle dışa vurur. Ana-baba arasındaki yakın ilişkiyi çocuk bir yemek ilişkisi gibi algılar, söz gelimi birinin diğerine yiyecek sunduğunu sanabilir, hatta özel yaklaşım ilişkisi içinde babanın anayı emdiğini ya da ananın, babanın kamışını yediğini sanabilir. Aynı şekilde çocuk, gebe kalmanın ağız yoluyla olduğunu, bedenin de anüsten çıktığını sanabilir. Bu evrede tüm bedensel birleşmelerin ötekiyle iç içe geçme diye algılandığını bilmek gerekir; yutulmuş olma düşü özellikle bilinçdışı için, örneğin küçük bir kız için babasına cinsel bakımdan sahibolma anlamına gelebilir; bu da koşullara göre ço-

cuğa ya cinsel doyum verir, ya da çocuk ondan korkar. Bunun üzerine, Ödip'e ilişkin suçluluk duygusu yutmanın cezalandırılması ya da zehirlenerek ölüm biçimi altında oral alanla yer değiştirir. Daha ilerde göreceğimiz gibi yutarak ölme korkusu, endişeye bağlı kimi yutma güçlüğünün önemli belirtisidir ve genç kızlarda ergenlik döneminin başında Ödip röfulmanıyla doğrudan doğruya ilgilidir.

Eğer Ben, ödipsel tepilerle aynı zamanda geriye dönüş yapmamışsa, geriye kalan tek şey, cinselliğin ağız yoluyla temsil edilmesine karşı çıkmaktır, özellikle tepiler sadistçe saldırgan bir nitelik aldığı zaman. Böylece ağızsal nitelik bastırılır ve tersine tepkisel oluşumlar ortaya çıkar. Yemek yeme bilinçdışı için cinsel birleşme yasağı anlamına geldiği zaman, bunun peşinden yemeğin yasak olduğu anlamı çıkar, bunun sonucunda neden yemekten iğrenildiği ve iştahsızlık başladığı anlaşılır; *genç kız iştahsızlığı*'nın kimi durumlarda babayla cinsel birleşme arzusunu ortaya çıkardığını *Anna Freud* göstermiştir; bu cinsel birleşme bilinçaltına geriye dönüşle, babanın kamışının yutulması biçiminde dile gelir ve Ben'in sansürüne uğradığı için, tersine çevrilerek iştahsızlığa dönüşür, ve genelleşerek yutulacak her şeyden iğrenilir. Benzer şekilde, üremenin ağız yoluyla olduğu inancı da, eğer bu üreme bir suçlu gibi yasaklanmışsa, yiyeceği sürekli olarak reddetme sonucunu doğrur. Buna örnek olarak, çok güçlü Ödip kompleksinin yeniden ortaya çıkışı yüzünden her çeşit yiyeceği reddeden 11 yaşında bir kız çocuğunu tedavi ettik; gerçek bir hayranlık duyduğu babası ölmüştü, hastalığın başladığı güne değin babasının fotoğrafını öpmeden geceleri uyumuyordu; hastalık başladığından beri, üzerinde toz olduğunu ileri sürerek artık fotoğrafı öpmeyi reddediyordu. Analizin ortaya çıkardığına göre bu kızcağız ağız yoluyla gebe kalındığını sanıyordu ve babasının fotoğrafını sık sık öperse, gebe kalacağından korkuyordu; güçlü ödipsel arzu olumsuz yönden ortaya çıkmıştı.

Anal evre'ye geriye dönüş olduğu zaman, ödipsel ilişkiler anal sadizm'le dile gelir. Böylece yakın ilişkiler, hem ayrıca anal bölge erotizminin yeniden canlanmasıyla, anal bir birleşme gibi sanılır. İşemek, cinsel birleşmeye eşdeğer hissedilir ve çoğu za-

man ana-baba arasındaki cinsel birleşme bilinçaltında yeniden üretilerek çocuk geceleri altına ıslatmaya başlar.

Bu evreye geri dönüş yapan cinselliğin her zaman sadistçe bir nitelik taşıdığın da ekleyelim: cinsel birleşme, bir saldırı gibi görünür ve nihayet, bir insanı öldürmek, geriye dönüş olarak onun aşkına kavuşmak anlamına gelebilir.

Burada yine, tepilerin geriye dönüş yolunu izledikleri çok küçük çocuklarda ya da aynı şey demek olan Ben'i olgunlaşmayanlarda, kişilik bu durumdan yararlanabilir ve cinsel bir zevkle anal eğilimler gösterebilir.

Buna karşılık, Ben'i olgunlaşmış, geriye dönüş eğilimleri izlememiş, toplumun töre ve estetiğini benimseyerek yaşına göre bir kültür düzeyine varmış çocukların kötü karakterlere ve sadist-anal dışa vurmaların iğrençliğine dayanmaları olası değildir. Bu nedenle Ben bunları bastırır ve daha önce örneklerini verdiğimiz gibi, tersine tepkisel oluşumlar geliştirir; böyle durumlarda özellikle temizlik deliliği sık sık ortaya çıkar. Bu bireyler için cinsellik kirli bir şey olarak kabul edilir, bu da onlar için doğrudur.

Geriye dönüşün olumlu ve olumsuz her iki görünümünün bir arada bulunuşu seyrek değildir. Örneğin babası sakat 15 yaşında bir çocuk, anasına karşı son zamanlarda saldırgan olmaya, onu ayıplamaya ve kötü sözler söylemeye başlamış, kendi yatağının kirli olduğunu söyleyerek anasının yatağında yatmak istediğini söylüyormuş (zaten 10 yaşma değin de böyle geçmiş). Bu değişiklikle birlikte temizlik manyası da başlamış: durmadan ellerini yıkıyor ve başkalarının pis olduklarını söyleyerek kendisine dokunmalarını istemiyormuş; asla başkalarının bardaklarından bir şey içmiyormuş, her akşam temiz çarşaflar istiyormuş. Ayrıntılarına girmeksizin, bu genç çocukta onu kendi başına gebe kalmaktan korkutanın (sanki bir kızmış gibi) tersine Ödip'le anal evreye geriye dönüş olduğunu söyleyebiliriz. Bu rahatsızlıkların kendini bilmez bir çalışma arkadaşının bir hareketiyle başladığını belirtelim: adam bir tahtanın üzerine gözler önünde işemiş, sonra bunu genç çocuğa vererek taşıtmıştı, bunu eşcinsel bir saldırı gibi sayan genç çocuk derinden sarsılmıştı.

Saplantılı nevroz gibi çok yaygın bir nevrozun temel ögesi olan tersine tepkisel oluşumlarla Ödip'in anal evreye dönüşünü bir sonraki bölümde göreceğiz.

2. *Kardeşler arası rekabet çatışması*

İçtenlikle dile gelen kardeşler arası rekabetin normal olduğunu, daha sonra saldırgan tepilerin süblimasyonuna izin vererek kişiliğin olgunlaşmasına yardımcı olabileceğini üstüne basarak söylemiştik.

Buna karşılık, röfulman ve engelleme olduğu zaman kardeşler arası rekabet bilinç alanında görünmez olur, bunun üzerine ana-baba sevinerek sık sık şöyle derler: «Hiç kardeşlerini kıskanmıyor, onlarla hiçbir zaman kavga etmiyor», bununla birlikte rekabet tepilerinin ortadan kalkmadığını, çatışmanın yer altının yolunu tutarak bilinçaltına aktarıldığını, orada *örtülü biçimler* dediğimiz biçimler altında marazları oluşturduğunu belirtmek gerekir.

a) *Bastırılmış kardeş rekabeti*

Saldırganlığın bir dereceye değin bastırılmasının olağan sayıldığını daha önce görmüştük. Buna karşılık, röfulman tüm tepisel etkinlikleri engellediği ve bu yüzden çocuğun dirimsel dinamiğine zarar verdiği zaman, marazi bir durum oluşturur: çocuk girişkenliğini, cesaretini ve yaratıcılığını yitirir. Kendini kabul ettirmesi için kavga vermesi gereken yerlerde, birden kavgadan vazgeçer; benzer şekilde, yarışmalardan cayar, birincilikleri hep başkalarına bırakarak yenilmiş ayrılır.

Böyle bir durumda çocuğun kardeşlerine ve bunun uzantısı sayılan arkadaşlarına karşı davranışları görünüşte tüm saldırganlıktan kurtulmuştur. Ayrıca tümleyici tepkisel oluşumların araya girmesiyle, saldırganlığın zıddı burada yer alır: çocuk kardeşine karşı sevimli ve kibardır, her zaman yerini ona bırakır, ana-babanın istediği gibi her zaman uysaldır.

Röfulman'ın dinamik bir süreç olması, tepilerin ve onları denetcn Ben'in gücünün karşılıklı değişmesi yüzünden, örneğin birden bire patlayan bir öfkenin etkisi altında, direnci kırılabilir.

Böylece, çocuğun her zamanki davranışına ters düşen ani ve geçici bir boşalma olur. Örneğin her zaman küçük kız kardeşleriyle çok iyi geçinen 10 yaşındaki bir çocuk, kimi zaman öfkeye kapılıyor ve onu dövüyor, onu daha çok sevdiğini söyleyerek anasına kızıyor.

Burada, röfulman'a karşı bir tepki olan *yalancı-saldırganlık* sorununa değinmiş oluyoruz. Bir çocuk saldırganlığını bastırdıktan sonra, utangaçlıkla birlikte edilgin bir davranışa büründüğü zaman, artık kendisi için uygunsuz ve uyumsuz bir karakter sayılan aşırı bir saldırganlıkla bu duygusuna tepki gösterdiği olur. İğdiş edici bir ana tarafından eğitilen ve bizim izlediğimiz bir çocuk buna çok iyi bir örnek olacak: çocuk her zaman utangaç, korkak ve saldırıya uğradığı zaman kendini savunma gücünden yoksun görünüyordu. 12 yaşına doğru bir gün sokaktan geçerken arkadaşları onu bir kenara çekip şöyle diyorlar: «Ne korkağın tekisin sen; 6 yaşındaki küçük bir çocukla bile kavga edemezsin sen!» Tam o sırada o yaşlarda bir çocuk karşı kaldırımdan geçiyor; utançtan yüzü kızarmış bizim çocuk yolun karşısına geçiyor, ötekini dövüp yaralıyor.

Engellenen tepilerin ayrıca ne denli tehlikeli olabileceğini böyle bir gözlem bize göstermektedir. Eğer bir hasmı yenmek için dürüstçe döğüşmek sağlıklı bir şeyse, buna karşılık, haklı bir nedene dayanmayan yalancı-saldırgan eylemler, genellikle kötü sonuçlar doğurabilecek yersiz nitelikte ve şiddettedir.

b) *Kendine karşı olma*

Bu savunma düzeneğinin saldırganlığın yerine çöküntüyü geçirdiğini daha önce görmüştük. Burada hâlâ rekabet kendini göstermez. Kız ve erkek kardeşleri önünde çöküntüye uğramış çocuğun davranışları, saldırgan davranışların tersinedir. Çok sert bir Üstben'in varlığı yüzünden başkalarına karşı en küçük bir düşmanlık, çocukta şiddetli suçluluk duygularını harekete geçirir ve çocuk hemen geriye dönmeye başlar.

Böyle bir çocuk başkalarını eleştirmez, küçümsemez, kendi kendini eleştirir, küçümser ve değersiz sayar. Kendini çirkin, aptal ve başkalarından aşağı görür. Genellikle hırçın ve üzgün bir mizaçtadır. Bir hata yapmadığı zaman bile kendini suçlu

bulur, o derecede ki, başkalarına kızıldığı zaman kendisinin rahatsız olduğu ve ağladığı olur.

Böyle bir çocuk mutlu değildir. Ailesinden birisi kaza geçirecek ya da hastalanacak diye her zaman kaygılıdır. Yakınlarının sevgisine layık olmadığına inanır ve kendisini sokağa atacaklarından korkar. Örnek oluşturacak şekilde davranmak için kendini zorlar; biraz sevgi kazanmak için angarya işler ve yoksunluklar kabul etmeye değin gider.

Ödip kompleksinden söz ederken gördüğümüz gibi bu kendine karşı olma çoğu zaman başarısızlık nevrozuna yol açar ve tüm ilerlemenin yolunu birden kapatır. Hem iki durumun birbirlerini güçlendirdikleri, ödipsel suçluluğun, kardeşler arası rekabet suçluluğuna eklendiği seyrek değildir.

c) *Geriye dönüş*

Rekabet çatışması çocuğun ruhunda çok güçlü bir sıkıntı doğurduğu ve üstelik kişiliğin önemli bir kısmı bir önceki evreye bağlı kaldığı zaman, Ben'in savunması iç sıkıntısını kesebelir ve o anda bulunan suçluluk duyguları çocuğu bir evre geriye götürür; örneğin henüz küçük kardeşinin ve dolayısıyla hiçbir rekabet duygusunun olmadığı bir döneme. En ideal geriye dönüş, elbette çocuğun henüz yaşamının başında tüm çatışmalardan uzak ananın koruyuculuğu altındaki özellikle mutlu döneme götürenidir. Yeniden bebekliğe dönmek, bilindiği gibi çoğu çocukların bilinçaltından gelen bir arzudur; bu ilk ayların cennetsi mutluluğuna özlem kimi yetişkinlerin de gönlünde yatar. Bununla ilgili olarak bir *Altın Çağ Testi* (*) hazırladık. Çocuklara, hatta yetişkinlere : «Çocukların en mutlu olduğu yaş hangisidir?» sorsunu sorduğumuzda büyük çoğunluğun «ilk çocukluk» diye yanıt vermesi çok dikkate değer. Çeşitli beklentilerle birlikte çoğunluk aynı şeyi onaylıyorlar «küçük çocuklar daha çok seviliyor, daha çok özen görüyor, ananın sevgisini diğer kardeşlerle paylaşmıyor». Bununla birlikte bu yanıtlardan marazi bir

(*) Le test de l'âge d'or en pratique mèdico-psyhologique, par L. Corman, G. Corman, J. Dantec et F. Foulard (Neuro-psychiatrie infantile, Mai-Juin 1960).

sonuç çıkmaz. Eğer çocukta tümden bir geriye dönüş varsa, bebekçe davranışlar sürekli yaşanıyorsa, marazi durum söz konusu olur; bu durum daha büyük bir çocukta ve yetişkin bir kimsede ortaya çıkıyorsa, önemli sonuçlar doğuran ciddi bir iştir.

Yeni doğanla kişilik rekabetine girildiğinde çoğu zaman geriye dönüş artıyor. Küçük bir kardeşin doğuşu, çok belirgin düşmanlık duygularıyla birlikte büyük kardeşte şiddetli bir kıskançlığa yol açıyor; çoğu zaman bebeğe bakmayı reddetmekle ve küçümseyici nitelendirmeyle kendini açığa vuruyor: «Bunun rengi kırmızı, bağırıyor, pis kokuyor». Ama bir çocuğun hep böyle duygular içinde olması nerdeyse olanaksızdır; hem böyle sürecek olursa, ana-baba buna izin vermez. Çok geçmeden düşmanlığın ya da ilgisizliğin yerini hayranlığın aldığı görülür: «Küçük kardeşini kıskanmıyor, onu seviyor» der ana-baba. Gerçekten de büyük kardeş bebeğe hayranlık duymaya başlar, onun güzelliği ve sevimliliği üzerine durmadan övgüler yağdırır, dikkatini esirgemez. Bu davranış aslında aynı *kimliğe* bürünmenin sonucudur.

Bunu kanıtlamak kolaydır. Birincisi, böyle durumlarda sık sık ortaya çıkan eşitlik istemedir: büyük çocuk da küçük gibi sevilmek ve okşanmak ister; küçüğe ne veriliyorsa, ondan ister, artık süt sevmediği halde, süt ister, biberon ister. Bir gün bebek hastalanacak olsa, o da aynı ilaçtan ister. Bu rekabet durumunda çocuklar çoğu zaman yüksek derecede adil eşitlik duygusu taşır: akşam uyku saatinde ana birisiyle ne kadar birlikte olmuşsa, öteki de o kadar ister. Eğer bir kardeş yatılı okula gidiyorsa, öteki de gitmek ister, bunun pahalıya mal olduğunu öğrenince de, rakibi için harcanan paranın aynısının kendisi için harcanmasını ister.

İkincisi, küçüğün başına ne gelirse, büyük de ona *katılarak* onun kimliğine büründüğünü ele vermiş olur. Eğer küçük sızlanır ve ağlarsa, büyük de ağlamaya başlar; küçük hastalanırsa, büyük de hastalanır, ya da hasta olduğuna inanır ve ötekileri inandırmak ister. Dr. *Baudoin,* sinirsel öksürüğe tutulan küçük bir kızı ve onu yansılayan altı aylık bebeğin durumunu bize aktarıyor. Küçük konuşma çağına gelince neden kendisinin de

öksürdüğünü açıklıyor: *abla öksürdüğünde anne korkuyor ve doktor geliyor.*

Kimi zaman bu kimlik olayının temelinde çok açık bir özveri vardır. 14 aylık inatçı Paul'un kıçına bir gün anası bir tane vurmak ister, 5 yaşındaki kardeşi endişeli bir şekilde araya girer ve şöyle der: «Paul uslu duruyor anne, bak evet diyor!»

Çocuğun çok sık görülen kaprisleri, eşit olarak sevilme isteği, parmak emmesi ve bir küçük kardeşin dünyaya gelmesiyle geceleri altını ıslatmayla kendini belli eden bu kimlik alma olayı ılımlı geçiyor ve kısa sürüyorsa, olağan düzeydedir.

Buna karşılık, yeni doğan rakibin kimliğine bürünerek geriye dönüş uzun sürüyorsa, kişiliğin tüm kesimlerini etkiliyor ve büyüğü olduğu gibi bebeğin durumuna dönüştürüyorsa, durum marazidir. Eğer bu durum okul yaşındaki bir çocukta yaşanıyorsa, kendini edilgenlikle, çaba harcamaktan kaçınmakla, düşsellikle ve öğrenme isteğinden tümüyle uzak bir şekilde açığa vuruyorsa, çocuğun çalışmalarında zekâsıyla zıtlık oluşturan kötü sonuçlar beklenmelidir.

Bu konuyu burada bitirirken, bir noktayı daha açıklamak yerinde olur. Kardeş rekabetine karşı bu savunma işlevleri bilinçli değildir, bunun sonucu olarak da çocuğa neden böyle davrandığı sorulursa, açıklayamaz. Özellikle yeni bir bebek dünyaya geldiğinde önceki çocuğun davranışında olağan dışılık görülüyorsa, peşpeşe gelen olaylarla bunun nedenini açıklamaya çalışmak ana-babaya düşer.

NEVROZLAR

Önceki bölümde, marazi çatışmaların incelenmesiyle *Nevrozlar*'a yaklaşmış olduk. Bu bölümde daha tümleyici bir tanımda bulunacağız.

Daha önce gördüğümüz gibi tüm nevrozların itici gücü iç sıkıntısıdır; süblime etmeye varamadığı iç tepilere karşı savaşan Ben'in sıkıntısıdır bu; bununla birlikte, Ben ne pahasına olursa olsun tepilere egemen olmalıdır, yoksa kişiliğin dengesini ve çevreye uyumu tehlikeye atar.

Demek ki iç sıkıntısı nevrotik çatışmalarda her zaman hazır olarak vardır, ama her zaman kendini açık belirtilerle dışa vurmaz, çünkü Ben'in savunması araya kesinlikle girer ve sıkıntıyı azaltır.

Eğitimciler için önemli not : özellikle göze batarcasına endişe verici bir belirti karşısında çocuk acı çektiği ve bu acı çevredekilerle de paylaşıldığı için adet olduğu üzere telaşa kapılırız; oysa Ben'in savunmasının araya girmesi yüzünden daha sessiz geçen, ama daha derin ve daha kalıcı olabilecek belirtiler karşısında pek endişelenmeyiz.

Önemli bir not daha : büyüklerdeki açık seçik belirgin nitelikteki nevrozları çocuklarda beklememelidir. Çünkü büyümenin dinamizmi çoğu zaman düzeltmeler yapar; ayrıca çatışmaların karmakarışıklığı ve benzer şekilde çeşitli savunma düzeneklerinin araya girmesi, bir yandan, nevrotik karakterlerin karışımı, öte yandan, bir başka nevroza doğru evrim olasılığı sonucunu doğurur; bu da, bir çocukluk nevrozundan, aynı tipte

bir yetişkinin nevrozuna geçişi önceden görebilmeyi çoğu zaman engeller.

Bu uyarıları yaptıktan sonra, çocuklarda görülen başlıca tipteki nevrozları yine de burada betimleyeceğiz.

1. *İç Sıkıntı Nevrozu*

Bu biçimi altında nevroz en yüksek noktasındadır ve tüm klinik tabloya egemen olur.

Daha önce Kitap I'de gördüğümüz gibi, çocuk ilk ayların cennetsi mutluluğu içinde uzun zaman yaşamaz. Çok erken, daha ilk yılın sonunda, kendisini dıştan olduğu kadar içten de tehdit eden tehlikenin sıkıntısını duyacaktır.

Yabancı bir yüzü düşman olarak algılayan sekizinci ay sıkıntısından daha önce söz etmiştik. Bunu izleyen dönemde çocuk yavaş yavaş gelişen bir bağımsızlığa geçer, bunun sonucunda endişeli belirtilerin zengin olduğu bir çok dış tehlikeyle karşılaşır. Karanlıktan korkma, sokaktan korkma, hayvanlardan ve yabancı insanlardan korkma, olağan sayılamayacak kadar çok sayıda ve gerçek korku; çocuğu bu korkulardan kurtarmak için korumak yeter.

Tepilerin iç tehlikesi karşısındaki sıkıntı daha bir gizemlidir. Psikanalizcilerin sadist-anal ve sadist-oral diye adlandırdıkları büyümenin özellikle etkin döneminde çoğu zaman çocuk çevreye karşı büyük bir saldırganlık taşır; yaşamın başındaki bu saldırganlık kolayca öç alma duygusuna dönüşür ve bunun üzerine çocuk yaptığı «yaramazlıklar» dan dolayı sınırsız güçte gördüğü ana-babanın kendisini cezalandırmasından korkar. Yine bilindiği gibi *gece korkuları*'nın ortaya çıktığı çağdır bu; bir takım güçlerin tehditini çocuk iri adamlar ya da yırtıcı hayvanlar görünümünde korkulu düş olarak görür.

Yine bu, korkuların ilk anda dış tehlike olarak ortaya çıktığı *fobiler* çağıdır (karanlıktan korkma, örümceklerden korkma, yılanlardan korkma, gök gürültüsünden korkma, zehirlenmiş olmaktan korkma v.d.). Ama bu korkuların alışılmadık şiddeti ve korkulacak hiçbir tehlikenin olmadığı zaman bile direnmesi, burada bilinçdışı bir sürecin iş başında olduğunu

belirtir; bu süreç, yasak tepilerin iç tehlikesini bir dış tehlikeyle simgeler. Böylece gecenin karanlığı, ana-baba koruyuculuğunun yitirildiğini simgeler, çocuk başına kötü bir şey gelecek diye korkar. Hayvanlardan korkma, çoğu zaman saldırganlığın geriye dönüş şokudur, örneğin ısırılmaktan korkma, ısırarak saldırma arzusunun karşıtıdır. Sık sık görülen başka bir fobi de başkalarının önünde kızarma korkusudur; bu fobi, bilinçdışı suçluluk duygusuna bağlıdır.

İç sıkıntısı çoğu zaman yakınlarından birinin, örneğin ana ve babanın ya da kardeşlerden birinin *başma bir kazanın gelmesinden korkmayla* kendini belli eder. Böyle bir korku gerçek bir tehlikeyle hiçbir zaman doğrulanmıyorsa, çocuğun bunu mantıksal olarak kavramasına pay bırakmadan onu sürekli rahatsız ediyorsa, marazidir ve saldırgan tepilerin tersine dönmesiyle Ben'in savunmasını temsil eder; aslında bu korku sansürün yasakladığı ve yakınlardan birisine duyulan güçlü bir düşmanlığı hedef almaktadır.

Sık sık görülenlerden birisi de *ölüm sıkıntısı*'dır, en sıradan bir rahatsızlığı fırsat bilerek ortaya çıkar ve yine bu yasak tepilerin bireyin kendisine karşı çevrilmesi yüzündendir. Boğularak ya da yanlışlıkla bir zehir içerek ölme korkusu da özel bir korkudur; yasak cinsel tepileri, geriye dönüşün bir süreci aracılığıyla ağız bölgesine aktaran, çoğu zaman ödipsel suçluluk duygusuna bağlı oral evrenin özel bir korkusudur bu; böylece suçluluk duygusu, ağıza ilişkin bir korkuyla kendini belli etmiş olur.

Çocuğun bu sıkıntıları, zayıf ve geçici bir biçim altında kendilerini gösterdikleri zaman, insan varlığının normal koşullarına aittir. Yok eğer bunlar daha sonraki bir nevroz olasılığına temel oluşturacak kadar çok şiddetli ve çok uzun sürüyorsa, marazi sayılmalıdır.

Çocuğun kendisine inanabileceği yetişkin bir insanın güven verici varlığı, çocuğun bu sıkıntısını çok çok azaltabilir. *Demek ki bir çocuğun kaygılı durumuna kızmamalı, nedensiz korkuya kapılıyor diye eleştirmemeli, tersine ona yardım etmeli ve güç vermelidir.* Bununla birlikte, marazi durumlarda böyle bir yar-

dımın yetmeyeceği, eğer derinde yatan neden ortadan kaldırılırsa sıkıntının giderileceği açıktır.

2. *Histeri dönüşümü*

Eğer çocuğun sıkıntısı, onu doğuran nedene kendini genel olarak kolaylıkla, hatta bilincinde olmadan bağlıyorsa, buna karşılık ana-babayı, hatta doktorları bile şaşırtan bir semptom sınıfına girer: *somatik dönüşüm semptomları* (*). Doğuşları röfulmanla açıklanıyor; özellikle kaygı verici bir çatışmayı bilinçten *bilinçdışı yoluyla* bedensel alana aktaran ve orada ilk yaklaşımda bedensel bir hastalık gibi kendini gösteren bir süreçten geçiyor.

Bununla ilgili bir çok semptomlar gözlenir: yaygın ya da yerel uyuşmalar, felç, körlük ya da sağırlık, iştahsızlık, kusma, barsak rahatsızlıkları v.s... Eğitimciler bu psikosomatik rahatsızlıkların varlığından haberli olsalar bile, bunları kendi başlarına ortaya çıkaracak güçte değildirler. Bunun için inceden inceye tıbbi bir muayene gereklidir; bir doku bozukluğu ortaya çıkmadığı zaman, bu semptomların yalnızca ruhsal koşullar yüzünden oluştuğu sonucuna varmak gerekir; geriye bunun ne olduğunu keşfetmek kalır. Bununla birlikte, dikkatli ana-babaların önsezileri kimi zaman durumu önceden hissetmeye el verir: bu semptomlar ya ruhsal bir sarsıntıdan sonra oluşmuşlardır ya da buna eşlik eden şiddetli bir iç sıkıntısı vardır.

Örneğin «sinirsel bunalımlar» geçirdiği için bize getirilen 15 yaşındaki bir genç çocuğun durumunu ele alalım. Son zamanlarda, bir gün sınıfta sağ elinin ve kolunun uyuştuğunu hissetmiş ve yazı yazamaz olmuş. Bu durum geçmiş, ama çocukta felç olma korkusu başlamış. Ayrıntılarına girmeksizin olay kısaca şöyle: bu korku cinsel dokunmaya ilişkin olarak güçlü bir suçluluk duygusuna yanıt veriyordu; çocuğun anası alkolik bir kadındı ve son zamanlara değin çocuğunu kendi yatağında yatırıyordu; şimdi çocuk, anasının kendisinde uyandırdığı zina eğilimlerine karşı ayaklanarak bunu reddediyordu.

(*) **Conversion**; biz bunu «**dönüşüm**» sözcüğüyle karşıladık. (ç.n.)

Genç kızlarda ergenliğin ilk başlarında cinsel çatışmanın bedene yayılması sonucu sık sık yutma güçlüğü görülür. Burada kaygı öğesi genelde çok belirgindir; bu genç kızlar ya yutarken boğulup ölmekten, ya da yediklerinin kendilerini zehirlemesinden korkarlar. Kısacası, bu genç kızları oral döneme götüren savunmanın bir geriye dönüş nesnesi olarak güçlü bir Ödip kompleksinin varlığını analiz bize göstermektedir. Oral evreye takılma durumunda, daha önce de gördüğümüz gibi, birey cinsel yaşamı bir ağız işi olarak algılar, diğer bir deyişle, döllenmeyi kimi şeylerin yutulması gibi algılar. Böylece ödipsel arzuların suçluluk duygusu, bir tersine dönmeyle, ağız yoluyla döllenme korkusuna yol açar, bu da yasak olduğu için ciddi cezalanma korkusunu doğurur. Yutmayı engelleyen yutak kasılması, bu korkuyu ve bedensel dildeki reddi dile getirir.

Dönüşüm histerisinde endişe veren bir çatışmanın bedensel bir belirtiyle yer değiştirmesi, endişe bilinçaltına itildiğine göre, kuramsal olarak sıkıntıyı ortadan kaldırmalıdır; gerçekten de çoğu histerilerde endişeli bir hal görülmez. Bununla birlikte, yutma güçlüğünde görüldüğü gibi, geriye dönüşe karşın sıkıntının direttiği olgular vardır. Gençlerdeki nevrozlar, yetişkinlerde olduğu gibi saf biçimleri altında görülmezler, bunlar bir çok nevrotik durumlarla bağlantılı olarak ortaya çıkarlar.

Dönüşüm semptomunun, gündüz ve gece *alt ıslatma* şeklinde sık sık ortaya çıktığını bir kez daha belirtelim. Bu alt ıslatma, sadist-anal dönemin cinsel direnmesiyle, bu evreye takılıp kalmanın sonucudur. Çoğu zaman bastırılmış cinsel etkinliklerin, örneğin mastürbasyonun yerini alabilir ve cinsel arzuyu bilinçsizce dışa vurmuş olur; tüm bu cinsel uyarıya ve suçluluk duygusuna yol açan ana-babanın yatak odasında çocuklar uzun süre kaldıklarında, neden sık sık altlarını ıslattıkları böylece açıklanmış olur.

3. *Saplantı nevrozu*

Psikaniliz'in, *saplantı nevrozunun kaynağını, sadist-anal tepilerin röfulmanında bulması,* onun en önemli edinimlerinden birisidir. Bununla birlikte, derinlikler psikolojisinin anlama gü-

cüne kamunun daha güçle direndiği başka hiçbir alan da yoktur. Bu erkeğin ve bu kadının çocukluklarında insanı şaşırtacak kadar bir güçle pisliğe ve düzensizliğe eğilim gösterdikten sonra, tersine bir eğilimle böylesine temiz ve düzenli olmalarını gerçekte nasıl kabul etmeli? Ama doğrusu da budur. Gerçekte sadist-anal dönem yoğun olarak yaşandığı ve çeşitli nedenlerden dolayı takılma noktasının bir nesnesi olduğu zaman, Ben evrimleşerek artık iç tepileriyle uyuşmayacak toplumsal gereksinmeler edinebilir; onları bastırır ve yerlerine düzenin ve temizliğin tepkisel oluşumlarını koyar.

Önceki bölümde gördüğümüz gibi, Ödip Kompleksi durumunda çoğu zaman ya oral evreye, ya sadist-anal evreye geridönülür. Bu ikinci durumda çoğu kez Ben bilinçte ortaya çıkan sarsıcı imgelere karşı ayaklanır; bunun sonucunda sevgisel ilişkiler edepsizce ya da sadistçe dile gelir ve öldürmeyi tasarlamaya değin öteye gidebilir. Estetik ve ahlaksal değerler edinmiş ilerı bir Ben'le sadist-anal evreye geri dönmüş cinsel tepiler arasındaki çatışma, saplantı nevrozunun temel öğesidir. Öyleyse saplantı nevrozu olan bir kimse, kendi iç tepilerini başı boş bırakmışcasına kirli, düzensiz, saldırgan ve yıkıcı olarak görünmez. Tam tersine, kılı kırk yaran, ciddi, dikkatli, düzenli ve manya derecesinde temizliğe düşkündür; iş saatlerine titizlikle uyar ve tüm ahlak kurallarına olduğu gibi boyun eğer.

Bu ussal düzenin sürekli *saplantılar*'la rahatsız edilmesini saptamak çok şaşırtıcıdır, çünkü bastırılmış tepilerin ortaya çıkışını bu saplantılar cle verirler ve bireyin bilinçli düşüncesine tam ters düşerek açıkça sadist ya da kaba nitelik taşırlar. Örneğin Ödip kompleksi, cinsel gerçekliği hiç bilmediği ve gerdek gecesi tam bir güçsüzlük içinde olduğu için açığa çıkan bir genç, ters tepkisel oluşumlarla sadist-anal evreye geri dönmüş ve bir nevrozlu olmuştu. Onun anlayışına bakılırsa, cinsel ilişki kurmak, «bir kadının karnının içine işemek»ti, bu da onu derinden sarsıyordu. Oysa bu genç adam özenli ve düzenli birisiydi, kurallara uyuyordu, dinsel görevlerini yerine getirmede son derece titizdi (nerdeyse her gün ayine gidiyordu), ama olmayacak saplantılar onu sürekli rahatsız ediyordu; söz gelişi

ayinde verilen mayasız ekmeği geri çıkardığını ve tuvalete attığını sanıyordu.

Küçük çocukların sadist-anal döneminde saplantı nevrozunun çok sık görüldüğünü burada belirtmek gerekir. Sadist-anal dönemin saldırgan tepilerine ve kalabalıklarına, erken gelişen Ben'in karşı çıktığını açıklıyor bu. 2, 3 ya da 4 yaşı, manyalar ve ritler yaşıdır; bu yaşta çocuk pisliği ve düzensizliğiyle yan yana yaşar, titizce isteklerde bulunur, uykuya hazırlık için törensi sayılacak bir takım garip alışkanlıklar geliştirir. Daha sonraki gerçek bir nevroza bunun bir başlangıç oluşturacağı kanısına asla varmamalıdır. Sadist-anal dönem bir kez geçti mi, bu da ortadan kalkıyor. Ama sözünü ettiğimiz belirtiler yoğunsa ve uzun sürüyorsa, bunun marazi olduğunu düşünmeye hakkımız vardır, çünkü bu evreye takılıp kalındığını gösterir: daha önceden de bildiğimiz gibi, Ödip döneminin aşılması sırasında bir takıntı oluyorsa, birey saplantı nevrozunun belirleyici koşulu olan sadist-anal evrenin takılma noktasına geri dönme tehlikesini taşır.

4. Asteni nevrozu

Daha önce de gördüğümüz gibi, iç tepilerine karşı koyan Ben'in çatışması, dirimsel yayılma gücünün nerdeyse her zaman önemli ölçüde azalmasına, yani *asteni* ile kendini belli eden bir azalmaya yol açar. Öyleyse bu asteni de diğerleri gibi bir nevroz semptomudur. Bununla birlikte, tüm klinik tabloya egemen olduğu durumlar vardır; eğitimcilerin, bunun sık sık görülmesinden ve dışa vuran belirtilerinden haberli olmaları gerekir.

Bedensel ve ruhsal olmak üzere iki asteni söz konusudur. Bedensel olanı, daha sabahleyin hiç bir çaba göstermeden başlayan kolayca yorulmayla kendini gösterir; özellikle kol ve bacaklarda hemen uzanmak isteyen ve doğrulmayı güçleştiren bir yorgunluk görülür; iştahsızlık ve yutma güçlüğüyle birlikte işlevsel bir tembellik ortaya çıkar.

Ruhsal bakımdan asteni özellikle zihinsel çalışma yetersizliği, kolayca dikkat dağılması, bellek kusuru ve yaratmada güç-

süzlükle kendini belli eder ve bütün bunlara hafif şiddette, ama direnen sürekli bir baş ağrısı eşlik eder.

Elbette ki asteni, yaşamın ilk yıllarının koruyucu ortamını arayan bir geriye dönüşle iyi uzlaşır.

Bu nevroz, normal çocuklarda bile sık sık ortaya çıkar ve yalnız güçlük çekilen dönemlerde önemsiz bir biçimde kendini belli eder. Ama büyük bir şiddetle ortaya çıkar ve çok uzun sürerse, elbette marazidir.

Bu bölümü bitirirken diyelim ki, nevroz sorunlarını çözümlemek eğitimcilerin ve ana-babaların boyunu aşan bir sorun olduğuna göre, bu konuyu neden burada açtığımızı insan haklı olarak kendi kendine sorabilir.

Bunu yanıtlarken, normal durumla, marazi durum arasında tüm geçişlerin olasılığını anımsatacağız; buradan çıkan sonuca göre, sinirsel rahatsızlıkları açığa vuran belirtilere karşı çocuklardan sorumlu olanları bilgi sahibi etmek gerekir; çünkü bir yandan, eğitimin dikkatli yardımıyla yalnız büyüme sırasında kendiliğinden düzelebilecek küçük rahatsızlıkları büyütmemek; öte yandan, ruhsal tedavi gerektirecek ciddi tıkanma ve kilitlenme durumlarını zamanında tanımak gerekir. Bir çocuğun nevroz olduğu anlaşıldığı zaman eğitimcilerin ve ana-babaların ne yapması gerektiğine gelince, kısaca yapılacak şey, çocuğun içinde bulunduğu güçlüklere onunla birlikte sevgi ve sabırla yardımcı olmak, çocuğu teselli etmektir, bu aynı zamanda onun ruhsal tedavisine de yardımcı olur.

BİLİNÇDIŞI RAHATSIZLIKLARIN OKULDAKİ BAŞARI ÜZERİNE ETKİSİ

Aileler ve eğitimciler çocuğun okuldaki başarısı üzerinde çok önemle duruyorlar; *psikolojik tıbba en çok baş vurunun, çocuğun okuldaki başarısızlığından dolayı olduğu* bilinmektedir. Ama bu, daha önce de söylediğimiz gibi, sadece bir semptomdur çoğu zaman, bunun nedenini ortaya çıkararak iyileştirmek gerekir. Oysa bu rahatsızlık, eğitimcilerin ve çocuğun bilgisinin dışında, çoğu zaman bilinçdışında yatar.

Burada bizim amacımız, bilinçdışı etkenlerle okuldaki başarısızlığı hazırlayan olası koşullara karşı çocuklarla ilgili herkesi *duyarlaştırmak*'tır; çocuğun zekâ düzeyinden haklı olarak bekleneni derslerindeki başarı izlemiyorsa, bu koşulları her zaman yeniden düşünmek gerekir.

1. *Süblimasyon*

İlk önce şunu söyleyelim ki, zekânın kendisi, alıcılık ve etkinlik olasılıkları, yaratıcı dinamizmi ilk güdüsel güçlerin sağladığı atılıma bağlıdır en çok. Gerçekte zekâ etkinliğinin yayılma güçleriyle korucuyucu güçler arasındaki tam bir denge üzerinde durduğunu daha önce görmüştük; birinci güçler atılım, ilerleme coşkusu, yarışma anlayışı ve yaratıcılık verirler; ikinci güçler bu atılımı dizginler, düzene sokar, yönlendirir ve tepkisel oluşumlarla gerçekliğe uyumlu bir kişilik sağlarlar.

Demek ki zekâ, gücünün büyük bir kısmını, ilk tepilerin

süblime olmasından elde eder; diğer bir deyişle, güdülerin dinamik gücüne hiç zarar vermeden onları eğitir.

Daha önce anlattığımız *gizil dönem,* zaman olarak ilkokula başlama anına denk düşer; bu dönem, güdüsel tepilerin kısmen cinsel niteliğini yitirmesi ve Ben'in giderek artan egemenliği yüzünden bu süblimasyona özellikle elverişlidir.

Çocuk süblime olmak için çaba harcarken huzurlu ve dengeli bir aile ortamı ona yardımcı olmalıdır; ana-baba, okuldaki sorunlarla ilgili olarak yansız ve ussal bir tutum içinde olduklarını göstermelidirler. Buna karşılık, çocuğun çalışmasına dıştan benimsetici duygusal etkenler «bulaşır»sa, özellikle çocuğun kendi duyarlılığını dışa vurması için okuldaki çalışma kendi başına bir amaç olursa, dersler bağımsız bir etken olmaktan çıkar. Bu anlamda çocuk ana-babasına ya da öğretmenine olan sevgisi için ders çalıştığı sürece bunu iyi kabul etmeliyiz, buna karşılık, duygusal gereksinimi yüzünden çocuk ana-babasının arzusuna karşı çıkar ve eğitilmeyi reddederse, çok üzücü olur.

2. *Röfulman ve tepkisel oluşumlar*

Süblimasyona karşılık *röfulman* ve *tepkisel oluşumlar* bu dinamik atılımı engellerler.

Ilımlı olduklarında, olgunlaşma için gereklidirler ve süblimasyon süreciyle bütünleşirler. Özellikle bunların eyleminin, Ödip kompleksinin aşılması sırasında, yani 6-11 yaş arası gizil dönemde güdüsel etkinliği azaltmaya izin verdiğini ve güdüsel gücün büyük bir kısmını kültürel alana kaydırdığını görmüştük.

Buna karşılık, güdüsel tepilere egemen olamayan ve onların ve onların baskınına uğramaktan korkan Ben'in savunma eylemi yüzünden bunlar aşırıya kaçtığı zaman, okuldaki çalışmaları ciddi olarak engellemeye değin varan çatışmalı bir durum çıkar ortaya. Bunun üzerine, dirimsel doğallığın esnekliğinin yerini, tepisel oluşumların şiddeti yüzünden her yerde katı kural alır; onları yaratıcılığın hizmetinde bir *araç* olarak kullanacağı yerde, *kendi başına amaç* ilkelerine uygun olarak işi düzen sağlamaya, dakik olmaya ve boyun eğmeye değin uzağa götürür.

Nevrotik durumlarda gözlenen en ileri derecedeki röfulman, zihinsel çalışmaların tümden durmasına yol açabilir. Tutuk çocuk, sınıftaki ders çalışmalarına katılmaz; ders için ilgi ve merak yasağa uğramıştır, öğretmenin sorduğu soruları yanıtlamak için ağzını açmaya cesaret edemez, yine bu yüzden sınavlarda başarılı olamaz, çünkü bildiğini açıklamak, onun bilinçaltı için yasaklanmış saldırganlığın gerçekleşmesi anlamına gelir. Yalnız sansüre uğramış tepilere karşı savaşım vermekle meşgul Ben'i, başka herhangi bir şey için hazır değildir; gerçekten dalgındır. Halk arasında «başka yerde» denilen çocukların bu dalgın-meşgul durumu, onların sınıfta olup bitenleri izleme olasızlığının kaynağıdır.

Bir derece daha az röfule öğrenciler katı tepkisel oluşumları nedeniyle çok düzenli ve dakiktirler; defterlerini eksiksiz tutarlar, ödevlerini titizlikle yaparlar, ama çalışmalarında çok ağırdırlar ve çok iyi yapma kaygısı yüzünden başladıklarını bitiremezler. Bu çocuklarda doğal kendiliğindenlik ölmüştür, eğer matematikte çok ileriyseler, buna karşılık edebiyatta düşgücü gelişmemiştir. Buna örnek olarak 9 yaşında ve önemli disleksi (*) rahatsızlığı olan bir çocuk tanıdık; iki yıl boyunce özel bir eğitim gördüğü halde, yazımında hiçbir düzelme olmamıştı. Kafalı bir çocuktu ve oldukça dakikti; özel eğitim derslerine yalnız geliyordu ve hiçbir dersi kaçırmıyordu; verilen ev çalışmasını titizce yapıyordu; defter tutmasına hiç diyecek yoktu ve bu yaştaki bir çocukta pek görülemezdi. Ama bu «çok akıllı» çocuk davranışı, kendiliğinden atılımın tümden röfulmanına uygun düşüyordu; özel eğitim, engellenmiş ve derinde kilitlenip kalmış enerjiyi harekete geçiremiyordu; başarısızlığın kaynağı da burasıydı.

Bununla birlikte, kimi kez röfulman, güdüsel ve duygusal yaşamda seçim yaparak kendini sınırlarken, duygular zayıfladığı oranda zekânın geliştiği oluyor. Öyle çocuklar var ki, akıl yürütme ve mantıkla derslerini iyi başarıyorlar, ama sezgisel ve sanatsal alanda hiç başarı gösteremiyorlar. Çok iyi bir öğrenim yaptıkları ve tüm yarışma sınavlarını başarıyla verdikleri

(*) **Dyslexia : okuma ve okuduğunu anlama güçlüğü.**

oluyor, ama duygusal yaşama uyum konusunda her zaman başarısızlığa uğruyorlar.

Ödipsel tepilerin rörulmanından burada özel olarak konuşmamız gerekiyor. Çünkü Ödip kendi başına okuldaki rahatsızlığın bir etkeni olabilir. Örneğin öğretmen babasıyla güçlü bir ödipsel rekabet içindeki çocuk öğrenmeyi reddedebilir ve tembel bir öğrenci olur. Yine sayıları çok seven bir adamın oğlunun (Ödip kompleksi yüzünden) babasına ters davranarak yaşamı boyunca doğru dürüst sayı saymasını sevmediği ayrıca belirtilmiştir. Bu türden tepkiler hemen hemen bilinçlidir ve kökeni kolayca ortaya çıkarılabilir.

Buna karşılık, röfulman durumunda, ödipsel tepilerin engellenmesi, kişiliğin dinamizmine dokunacak kadar tüm tepilere yayılabilir. Ayrıca, daha önce de gördüğümüz gibi, bilinçsiz cinsellik «bir yağ lekesi» gibi diğer alanlara yayılır, öyle ki, düşünce sürecinin kendisi *erotikleştiği* için, bilinçdışı tarafından cinsel belirtiler diye kabul edilir ve yasaklanırlar. Okuldaki çeşitli çalışmaların, cinsel birleşmelerin simgesine dönüşebildiğini saptamak çok merak vericidir. Yine belirtildiğine göre bir öğrenci yazı yazarken yuvarlak harfleri dik bacaklı harflerden, hatta aynı harfin yuvarlak ve bacak kısımlarını birbirinden ayırıyormuş: analizin ortaya çıkardığına göre bunlar eril ve dişil simgeleri temsil ediyorlar. Kimi zaman dolma kalemin kendisinin erotik bir anlam taşıdığı olur ve böylece beyaz bakir bir kâğıt üzerine mürekkep bırakma, meni akıtmak yerine geçer ve kirletme suçu sayılır.

Benzer şekilde, bize analiz için getirilen bir kız, çoğul yazması gereken kelimeleri tekil yazıyordu. Oysa bilinçaltından gelen bir istekle, kardeş sahibi olmayı reddediyordu.

3. *Korku*

İç sıkıntısı, okulda çekilen güçlüklerin önemli bir etkeni olabilir.

Burada normal sıkıntıyla, marazi sıkıntıyı birbirinden ayırmak gerekir: normal sıkıntıya Ben katlanabilir, oysa ikinci durumda Ben bunalır ve aşırı bir savunma yapmak zorunda kalır, bu da üzücü sonuçlara yol açar.

Topluluk önünde duyulan *korku,* iç sıkıntısının en sık rastlanan biçimidir. Öğretmenlerin önünde korku, sınavlarda korku, kamu önünde korku, bilinmeyen bir tehlike karşısında iç sıkıntısının hep aynı durumudur. Bu korkunun her zaman marazi olduğu söylenemez; direndiği ve yoğun olduğu, bireyi tümüyle engellediği zaman marazidir.

Hemen üstesinden gelinen geçici bir korku, gerçekten duyarlı bir uyanıklığın ve olası tehlikelere karşı dikkatin belirtisidir ve buradan güçlü bir öngörü doğurmaya ve nihayet bireyin tüm güçlerini dinamikleştirmeye elverişlidir. Böyle bir korku, nerdeyse tüm iyi aktörlerde vardır, ama oynadıkları rolden de hiç bıkmazlar, tersine rollerini çok ciddiye alırlar. Büyük komedi oyuncusu *Sarah Bernhart*'a bir gün genç bir kadın oyuncu bir takım sorular sorar ve kendi kendisi için şöyle der: «Ben mi, sahnede hiç kormuyorum!», Sarah Bernhart onu yanıtlar: «Başınıza gelecek küçük hanım... yeteneğiniz arttıkça.»

Ama bu korku aşılamadığı zaman, bireyin tüm zihnini karıştırdığı, belleğini öldürdüğü ve verdiği yanıtları denetimden çıkardığı zaman, ortaya çıkarılması gereken derin nedenleri açığa vurmuş olur. Sıkıntı, sürekli başarısızlıklarla koşullandığı zaman, çözümü basit bir durumdur; yeni bir başarısızlıkla, hem de doğrulanmış olarak yeniden korkuya döner. Ama diğerleri bilinçdışı güdülenmeden ileri gelir, çoğu zaman güdüsel yaşamın yasaklanmasına bağlıdır.

Sık rastlanan bir korku da, çocukların okula başlama sırasında ortaya çıkanıdır; eğer her okula gidişte bu korku yeniden ortaya çıkıyorsa, çocuğun uzun zaman okuldan geri kalmasına yol açabilir. Elbette burada zora baş vurmanın bir yararı olmaz; okula zorla götürülen korkulu çocuklar, ne yapar yapar, eve geri dönmenin bir yolunu bulur. Kimi zaman bu korku dıştan gelen bir tehlikeyle, örneğin çok sert bir öğretmenin varlığıyla açıklanabilir, ama çoğu durumda bunun bilinçli bir nedeni yoktur ve bilinçdışından gelir.

4. *Geriye dönüş*

Geriye dönüş durumlarının çok sık görüldüğünü daha ön-

ce söylemiştik. Bunlar çok şiddetli olmadıkları ve çok uzun sürmedikleri zaman olağan bir evrimle uyuşabilirler.

Buna karşılık yoğun ve kalıcı bir geriye dönüş, okuldaki başarı için büyük engeldir. Gerçekte geriye dönüş durumundaki çocuk, geçmişe dönmüştür, dolayısıyla yaşanan zamana yüz çevirmiştir ve gelecekle ilgilenmez. Ondan büyümesi, yetişkinlerle eşit olması istenemez, çünkü ruhunun derinliğinde küçük kalmak istiyordur. Bir gün, matematikte hiçbir ilerleme göstermeyen bir çocukla ilgililendik. Ama baba, eğer matematiği bilmezse, hiçbir zaman yetişkin bir kimse olamayacağını durmadan yineliyordu çocuğa ve bu azarlar hiçbir işe yaramıyordu. Kısa zaman önce bu çocuğun bir kardeşi dünyaya gelmişti; derinliğine yaptığımız psikolojik bir soruşturma, küçük kardeşini kıskandığını ve ilk yılların mutlu koşullarına geri dönmek istediğini ortaya koyuyordu. Baba onun yetişkin olmasını isterken hiçbir karşılık alamıyor ve sonuçta çocuk okulda başarısız oluyordu.

Geriye dönüş durumundaki çocuğun dikkati öğretmenin anlattığına yönelmez; geçmişin en mutlu anlarında yaşanmış sürekli düşlere dalar. Okuldaki çalışmalar çok özentisizce yapılır : defterler kirli, yırtık ve dağınıktır (sadist-anal evreye geri dönüş).

Geriye dönüş, ilk evrelerin geriye dönüş zekâsını da yeniden yaşatır; özellikle somut ve duyumsal dönemin zekâsını; bu zekâ mantıksal ve düşünsel yasalara değil de, soyutlama ve ussallaştırma yapmadan, duygusal yaşamın kaprislerine boyun eğer. Edilgenlik ağır basar ve kolaylık aranır; kendisine verilen bir çalışmayı çocuk çok ağırdan alır ve çoğu zaman bitirmeden bırakır. Böyle durumlarda çocuğu tembel yerine koymak ve kötü niyetinden dolayı kınamak bir kuraldır, «eğer isterse, daha iyisini yapabilir» diye düşünülür. Bu doğru, ama sorunu bilinçaltında aramak yerine, bilinç alanında aramak elbette yanlıştır. Öyle ki, çocuğun bilincine yönelik tüm azar ve tehditler, onun okuldaki çalışması üzerine görülür hiçbir etki yapmaz. Derinde yatan nedeni bulmak gerekir; kimi kez bedenseldir bu (büyüme bozukluğu ya da hastalık), kimi kez ruhsal çatışmadadır.

5. *Asteni*

Asteni geriye dönüşe bağlıdır. Burada da koruma güçleri, yayılma güçlerine egemendir ve çocuk gelişimi sırasında, duruma göre içten ya da dıştan gelen bir engelle karşılaşmıştır.

Asteni'nin ağır basan belirtisi, zihinsel olduğu kadar, bedensel çaba yetersizliğidir. Bununla birlikte ayrıca belirtmek gerekir ki, eğer kimi çocuklarda asteni hem zihinsel, hem bedenselse, diğerlerinde devinime zarar vermez, yalnız zekâsını etkiler. Bu durumdaki çocuklar devinmeyi sever ve bedensel olarak çaba göstermekten kaçınmaz, ama zihinsel çaba gösterme yeteneğinde değildirler.

Her iki durumda da çocukların dikkati çabuk yorulur, ancak kısa süren dönemler için dikkatlerini verebilirler, öyle ki, bu çocukların uzun süren dersleri dinlemelerine olanak yoktur. Belleklerine güvenilmez, bugün öğrenilen yarın unutulur. Özellikle derslerden alınan sonuçlar şaşırtıcıdır: bir gün iyi olan ders, başka bir gün kötü olabilir, asteni'nin değişen derecesine bağlıdır bu.

Ders çalışmak için isteksiz davrandığı, oyun oynarken gösterdiği çabayla ters düştüğü için burada yine çocuk suçlanır. Bununla birlikte, sık sık görülen baş ağrıları, yüzün sararması ve yatağı terketmedeki isteksizlik marazi belirtileri vermiş olur. Örneğin çoğu zaman çocuğu cezalandırmak için ona fazladan ev ödevi verilir ve durum daha da ağırlaştırılır, oysa yapılması gereken bunun tersidir, çocuğun dersleri azaltılmalıdır; çalışabildiği yerde zamanı iyi değerlendirmeli, asteni'nin etkisi ağır bastığı yerde çocuk rahat bırakılmalıdır.

6. *Saplantılı çatışma*

Tepkisel oluşumların tamamlandığı röfulman, daha önce de gördüğümüz gibi, Ben'in en sık görülen savunmalarından birisidir. Özellikle bu savunma, kökeninde şiddetli çatışma yatan geriye dönüşçü sadist-anal tepilere karşı olduğu zaman kişilik ikiye bölünür: bir yandan temizliğin, düzenli olmanın, dikkat ve titizliğin, dakikliğin tepkisel oluşumu vardır bilinçte, öte yandan bilinçaltında tüm gücüyle dışa vurmak isteyen ve

ancak saplantılarla buna varan, bu nedenle da sadist ve kaba nitelik taşıyan sadist-anal tepiler vardır.

Tepkisel oluşumlar, marazi durumların belirgin katı biçimleriyle ağır bastıklarında, *saplantılı bir karakter*'den söz edilebilir. Bu tip insanlarda güdüsel yaşam boğulmuştur; çoğu zaman düşünsel yaşam ters yönde gelişir, kaynağını yaşamdan alan zengin bir düşünsellik değildir; daha önce röfulman konusunda gördüğümüz gibi mantık kurallarına, şemaya ve insanlıktan soyutlanmış bir tekniğe bağlıdır; biçim içerikten önce gelir; kılı kırk yaran bir yetkinlik kaygısı, tüm kendiliğinden davranmaları engeller.

Güdüsel yaşam sesini duyurmayı başardığı zaman, Ben'in tepisel oluşumlarıyla aralarındaki sürekli kavga başlar ve birey ikisi arasında hep kararsız kalır, öyle ki, hiçbir sorunu açıklığa kavuşturamaz. Kuşku nevrozu ve kuruntu düşünsel etkinliklerin büyük bir kısmını aksatır, bireyi boşuna uğraştırır ve ilerlemesini engeller.

Güdüsel tepileri sürekli gözetleyip denetlemek zorunda olan Ben, böyle bir çaba içinde tükenir ve okuldaki çalışmalara pek hazır olamaz. Üstelik, bilinçaltından gelen sürekli düşünlerle meşguldur, bu da dikkat etmesi gerekenlerden onu alıkoyar.

7. *Çöküntü*

Ben'in savunması, özellikle sert yasaklar koyan bir Üstben'e boyun eğdiği zaman, bireyin iç tepilerini kendisine karşı çevirir, daha önce de gördüğümüz gibi, sonuçta *çöküntü durumu* ortaya çıkar.

Bunun üzerine dirimsel yayılmanın yerini, okuldaki çalışmaları büyük ölçüde aksatan yetersizlik duygusu alır. Bu demek değildir ki çöküntüye uğrayan çocuk hiçbir çaba harcamaz. Tam tersine, çöküntü pek suçlanmadığı zaman, çocuk çalışmaya çok iyi uyar, öğretmenin istediğine hiçbir zaman yeterince lâyık olmadığını bildiren içten gelen duyguyla harekete geçerek aşırı dikkatlidir. Ama gösterdiği çabalar ona başarı sağlamaktan nerdeyse her zaman uzaktır, çünkü bilinçaltı için tüm başarılar, saldırganlığın suçlu gösterisine eşit sayılarak ya-

saklanır. Bunun sonucunda *başarısızlık nevrozu* ortaya çıkar: zekâ düzeyi başaracak güçte olduğu halde, çocuk yarışma durumundaki tüm derslerden başarısızlığa uğrar. Başarısızlık sonrası, çöküntünün verdiği sıkıntının artacağı yerde azalması insanı şaşırtır, çünkü gerçekte başarısızlık, bilinçaltı için Üstben'in benimsettiği cezayı temsil eder ve bunu hak etmiş sayılır.

Çocukluğundan beri zorba bir eğitimin derin izini taşıyan bir gencin durumunu örnek olarak verelim baba çocuklarına hiçbir bağımsızlık tanımıyormuş. Ama bu genç, babasının istemine karşın arzuladığı mesleğe girmek için sınavlara hazırlanmış. Gel gör ki, sınavlardan tam on gün önce istemeyerek elini bir mutfak bıçağıyla kesmiş ve böylece yazılı sınavlara girmesi olanaksızlaşmış. İnat bu ya, tüm yaz boyunca kendini güz dönemine hazırlamış. Ama unutkanlıklarla birlikte aniden bir baş ağrısına tutulmuş, böylece bu niyetinden vazgeçmek ve babasının isteği olan ticaret işini sürdürmek zorunda kalmış. Yasağın zorba babadan geldiği çok iyi görülebilir örneğin, ama bilinçaltının derinliklerinde *Üstben'e yansımış* bir babadan; bu da bize gencin birinci kez başarısız bir hareketle (yaralanma), ikinci kez nevrotik bir rahatsızlıkla yasağa boyun eğdiğini açıklıyor; bütün bunlardan elbette kendisinin haberi olmadan, diğer bir deyişle, bunu belirleyen nedenlerin farkında olmadan ve dolayısıyla bilinçlice karşı çıkmadan.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

EĞİTİM
VE
EĞİTİMCİLERİN BİLİNÇALTI

BİLİNÇDIŞININ ÖNEMİ

Ana-baba ve çocukların bilinçdışının, bilinçten geçmeden kendi aralarında konuştukları bir kural olarak kabul edilebilir.

Eğitimciler yalnız bilinçdışı üzerinde durarak çoğu zaman bu konuda yanılırlar. Bir yandan, bir çocuğu eğitmenin, aklın kabul ettiği doğru ilkeleri çocuğa kabul ettirmek olduğunu düşünürler. Öte yandan, çocuğun konuşmaya başlamasından ve söylenenleri anlama yeteneği kazandıktan sonra işlerinin başladığını sanırlar. Çift yanlış, çünkü psikanalizin bize gösterdiğine göre eğitim olayı çocuğun konuşmasından ve bilinçli yaşamdan önce, *bilinçdışılarm iletişiminin* dil alışverişiyle bilinçli yaşam kurulduğu zaman, yine ve her zaman *bilinçdışıların gizli konuşması* önemli rol oynayacaktır.

Demek ki haberimiz olmadan eğitsel etkimizin çoğunu çocuklar üzerinde gösteriyoruz; her yönüyle ussal olmasını istediğimiz tüm eğitimin neden başarısız olmak zorunda kaldığı böylece anlaşılıyor. Bilinçaltımız bizim her birimizin geçmişinde, özellikle kendi çocukluğumuzun geçmişinde kalanların büyük bir kısmı olduğuna göre, eğittiğimiz çocuklar arasında tüm bu sorunları, kendi çocukluğumuzun tam bilincinde olmadan yeniden yaşıyoruz; böylece geçmişte yaşanmış bir durumu, güncel duruma yansıtma eğilimini taşıyoruz; bunun da yol açacağı özden bozukluklar kolayca anlaşılabilir.

Bir insana ne kadar çok bağlıysak (en sık ilişkiler, aile içi ilişkilerdir), bilinçdışımızın duygu yükü nedeniyle, onunla ilişkilerimiz ona o kadar çok uyar; çoğu zaman kendi bilinçli duygularımızla çelişkili olarak bunları açıklarız.

Buradan anlaşılacağı gibi aile-çocuk ilişkisinde öznellik çok güçlü şekilde belirgindir. Bundan kaçınabilir miyiz? Eğitimde ustan esinlenmiş yasalar ve kurallar uygulayarak ve böylece bütün duygusal özelliği kaldırarak tümden bir nesnelliğe varabilir miyiz? Hayır! böyle bir sav aldatıcı olur, çünkü aile çocuk arasındaki öznelliği ortadan kaldıramayacağımız gibi, bilinçdışının gizli etkisini de ortadan kaldıramayız. Deneylerin bize gösterdiğine göre, böyle bir meslekte yalnız akla boyun eğiliyor ve röfulmanın ortadan kaldırılmasından uzak, yalnız duygusal yaşamın röfulmanına varılıyor, bilinçaltındaki etkisi arttırılıyor; bizim denetimimizden kaçan bu etki, en iyi niyetli kararlara karşı çıkabiliyor. Eğer eğitimci duygusal yaşamın, özellikle bilinçdışının çok önemli rolünü kabul ediyorsa, ve bu rolün içerdiği tüm suçlara göre elden geldiğince açık bir anlayış içindeyse, çözüm tümüyle tersinedir.

Eğer insan çocukları seviyorsa ancak iyi bir eğitimci olabilir; duygusal yaşamın en önemli rolü bundan daha iyi belirtilemez. Hiçbir eğitsel ilke, hiçbir kural, hiçbir öğüt bu kaçınılmaz sevginin yerini alamaz; buna karşılık, yaptığımız ve yapmaktan kaçınamadığımız yanlışların dokuncası, çocuğa verilen sevgiyle geniş ölçüde azalır.

Bir çocuğun normal gelişmesine, yani daha önce de gördöğümüz gibi, psikolojik olgunlaşmanın gereklerine dayalı eğitim «tekniği»ni öğrenmenin gerekliliği elbette yadsınamaz. Ve yine, kendini tüm içtenliğiyle bu göreve vermenin, kaçınılmaz sevgi öğesini çocuğun gereksinimlerinin derin kapsamına katmanın gerekliliği yadsınamaz.

Bunun yapılabilmesi hâlâ gerekli mi? Yani istemimizden bağımsız, özellikle iyi niyetli bilincimize karşı hareket eden etkenlerce engellenmiş olmadan yapabilmek. Bundan sonraki bölümleri, işte bu bilinçdışı etkenlerin incelenmesine ayırdık.

NESNE - ÇOCUK VE ÖZNE - ÇOCUK

İyi bir eğitimci olmak için çocukları sevmenin kaçınılmaz olduğunu az önce söyledik. Bununla birlikte bir çok ana-baba çocuklarını sever, ama onları nasıl eğitmek gerektiğini bilmezler. Bu konuda bizim düşüncemiz ne olmalıdır?

Burada iki çeşit sevgiyi birbirinden ayırmak gerekir: *tutsak edici sevgi* ve *özverici sevgi;* daha iyi bir tanımla: *bağlı sevgi* ve *bağsız sevgi.*

Tutsak edici sevgi, bilinçdışından gelir ve çoğunluk bencilliği içerir. İlk yaklaşımda hiçbir şey «bağlılık» sözü kadar saygın değildir. Ama «bir kimseye bağlı olma»nın ve çoğu kez bir ideal olarak gösterilen «aile bağları»nın neyi içerdiğini bir kez düşünelim. Bağlarla bağlı olmak, tutsak olmaktır; özgür olmamaktır, kendi kendinin hizmetinde olmamak ve kendi yazgısını istediği gibi gerçekleştirmemektir. Bu anlayıştaki ana-babalar çocuklarını, çocuğun kendi için değil, kendileri için severler. Bu durumdaki çocuk sahibolunan'dır, sahibolunan bir *nesne*'dir ve nasıl istenirse, öyle kullanılır. Ondan istenilen her şeyi yerine getirdiği ölçüde sevilir. Kendi özgürlüğünü, bağımsızlığını ve bizim istediğimizden başka türlü davranma hakkını mı istiyor, sevgimizden yoksun kalır; sevgi düşmanlığa dönüşür.

Özverici sevgi, bağlantısız sevgidir. Bu bağlantısız sözüne eğer çoğu zaman küçümsenerek bir anlam veriliyorsa, buna ilgisizlik anlamı yüklendiği içindir; çok kullanılan bu anlama göre, bir kimseye bağlarla bağlı kalmamak, artık onu sevmemek-

tir. Ama daha derin bir anlama göre, sevgide bağlantısızlık, ötekine bağlı olmadan, onu devinimsiz kılmadan sevmektir; kendisi için değil, ötekini serbest bırakarak, özgürlüğüne engel olmadan onu sevmektir. Bu durumda çocuk artık ana-babanın bir eşyası, istedikleri gibi kullanabilecekleri bir nesne değildir. Kendi arzuları, kendi gideceği yolları, kendi yazgısı olan bir *özne*' dir; sevgi bu yazgıyı engellemekten uzak, tersine yardımcı olmalıdır.

Bağlanmadan sevgi ilişkisi içinde olmak, çocukların mutluluk içinde gelişmesini sağlamak için bize bir çeşit «emanet» edildiklerini kabul etmektir. Kendisine bir bebek emanet edilen bakımcı, yükümlülüğünün sonunda çocuğu ailesine geri vermek zorunda olduğunu bilir; yine benzer şekilde, kendini öğrencilerine adayan bir öğretmen, öğrencilerinin bir gün kendisini terkedeceğini, başka ellere geçeceklerini bilir. Tohumu eken onlardır, harmanı kaldıracak olan kendileri değildir; çocuğun kendisini ve geleceğini düşünmeliyiz, onları kendimiz için değil. Yine çocuğumuza *«ne ise o olması» için,* ondaki tüm yeteneklerin daha iyi gelişmesi için *yardımcı olmalıyız.*

Çocuklarla olan ilişkilerimiz *onların her zaman kendi eğilimlerini elden geldiğince en iyi şekilde geliştirmelerine izin vermelidir* ve hiçbir zaman ne yasaklamalı, ne engellemelidir; *Foerster*'in o çok güzel ilkesine göre söyleyecek olursak : «*Ahlakın isteklerini, gelişen yaşamın diliyle anlatmak.*»

Diğer şeylerin özne-çocuk'a yardımcı olması gerektiğini ayrıca belirtelim. Bir çocuk bir iş yapacak kadar olgunlaştığı ve bizden bir yardım istediği zaman, gerek duyduğu yardımı ona ulaştırmaya hazır olmalıyız, ama daha fazlasını değil. Onun işini kendisinin yerine yapmak, her şeyine yardım etmek, onu tüm üzüntülerden, tüm güçlüklerden ve tüm yokluklardan korumak, kısacası *şımartmak* onu bir nesne yerine koymak, en değerli şeyinden yoksun bırakmaktır : doğmakta olan yeteneğinden, doğmakta olan bir şeyi kendi başına yapma yeteneğinden.

Kendi başına bir şey yaparken onunla ilgilendiğimizde, sevecen bir bakışla baktığımızda, sevgi dolu bir söz söylediğimiz-

de, onu özne olarak değerlendirmiş oluruz. Çocuğu engelleyecek olumsuz bir eleştiride hiçbir zaman bulunmamalıyız, ilk anda beceriksizce ve biz yetişkinlerin beklediğinden çok uzak da olsa, çocukça yapılan her şey için *ölçülü bir beğeni*'de bulunmalıyız. «Ölçülü bir beğeni» dediğimizde, elbette bununla çocuğun her yaptığını övmeliyiz, demek istemiyoruz, çünkü o zaman özseviye yönelecek ve «işin gösterişine» kaçacaktır. Hayır! Yalnız çocuk ruhunun derinliğinden gelenler içinde bir değer taşıyanları ve çok az da olsa, yaratıcı olanları övmeliyiz.

Aynı sorunun bir başka görünümü de, çocuğu bir nesne, sahibolunan bir şey gibi gören tutsak edici sevgide, çocuk kendi başına bir amaç değil, *araç*'tır. Nesne-çocuk, ana-babanın kendi sevgi boşluğunu gidermek için kullandıkları ve çocuğun kendi bağımsızlığını kazanma girişimlerine karşı koydukları çocuktur. Nesne-çocuk, ana-babanın daha önce yapmak isteyip yapamadıklarını kendisine zorla kabul ettirdikleri çocuktur. Eğitimsiz kalmış ve küçümsenmiş ana-babaların öç almak için kendi çocuklarını kullandıkları ve onu yeteneği dışında, ilgi duymadığı öğrenime zorladıkları az görülmüş şey değildir.

Nesne-çocuk, ana-babanın çocuklarının iyi giyinmesi ve saygılı olması için aşırı özen gösterdiği, onu ahlaksal ilkelerin, ödülün ve cezanın yardımıyla eğittikleri, kendi gerçek doğasına göre gelişmesi için hiçbir zaman özgür bırakmadıkları çocuktur. «Çok uslu» çocuklarda görüldüğü gibi. Böyle bir sonuç genellikle çok sert ve engelleyici bir eğitimle elde edilir, ama tersine çok yumuşak bir eğitimle de buna varılabilir; çok yakın sevgi ilişkileri içinde çocuk yutulmuş olur; «anneciğini üzmemek için» özgürlük girişiminde bulunamaz; her zaman gerçek duygusal bir şantaja boyun eğer.

Nesne-çocuk, ödipsel bağlarından kurtulması için kendisine yardım edilmeyen çocuktur. Her şeyden önce kendi duygusal arzularını doyurmak için ana oğluna, baba kızına yapışır. Örneğin dul bir kadın, tek oğluyla yaşıyor ve onu hiç bırakmıyor. Oğlan 20 yaşına geldiğinde bir kız arkadaşı olduğunu söylüyor anasına. Beriki onu ayıplıyor: «Ben kendimi senin için sakladım, sen de kendini benim için saklamalısın!»

Son olarak nesne-çocuk, ayrılmış eşlerin çocuklarıdır; eski eşlerden her ikisi de çocuğu kendi yanına çekmek, öteki tarafa karşı kullanmak ve kızgınlıklarını gidermek için kullanırlar; öyle ki, iki düşman kamp arasında kalan çocuk kendi dengesini güçlükle bulur.

BİR ARADA YAŞAYAN ÇİFTLERİN DENGESİ

Bir çiftten oluşan ailede biri erkek, öteki kadın olan anayla baba vardır; bunlar cinsel bakımdan ayrı ve birbirlerini bütünleyen iki varlıktır.

İki cins arasında var olan ayrımı yadsıyan ve her şeyi yeniden tartışma konusu yapan kimilerinin tersine, biz kadın ve erkeğin eşit olduğunu, her ikisinin de toplum içinde eşit ve birbirinden bağımsız birer *özne* olması gerektiğini ilke olarak kabul ediyoruz, ama mizaçları, yetenekleri ve eğitim içinde oynadıkları roller bakımından bunlar birbirlerinden ayrıdırlar.

Kitabın başında da belirttiğimiz gibi, her erkekte bir kadınlık bileşeni, her kadında bir erkeklik bileşeni olduğunu düşündüğümüz zaman, bu kökten karşıtlık derece derece değişir; çünkü bileşenler erkeğin olduğu kadar, kadının kişiliğine de çok çeşitli rol olasılığı verirler; hatta koşullar gerektirdiğinde, yer değiştirme olasılığı nedeniyle, erkek kadının, kadın erkeğin yerini alır.

Araya başka şeyler girmedikçe, olağan koşullarda bir çiftin uyumu, birbirlerinden ayrı olan rollerini yerlerine getirmeleri gerçeği üzerine kuruludur.

Bu kitabın başında çocuğun ilk gelişiminin yalnızca anaya bağlı olduğunu düşünmüştük.

Ama bunu söylerken, babanın daha ilk günlerde aile içinde oynadığı önemli rolü, varlığı, sevgisi ve erkekçe hareketiyle anaya yaptığı yardımı iyi değerlendirmemiş oluruz.

Çocuklar için anayla ikili ödipsel ilişkinin yerini, üçlü ödip-

sel ilişki aldığı yerde, çiftlerin her ikisinin de rolleri özellikle iyi görülmektedir. Çünkü bu dönemde baba, çocukla ana arasındaki çok yakın birliği koparan ve bu kopmayla birlikte, kız çocuğunun olduğu kadar erkek çocuğunun da olgunlaşmasına yol açan kesin etkendir. Yine bu kopmanın birden bire olmaması, en iyi şekilde çocuktan yana ve yavaş yavaş gerçekleşmesi gerekir.

Bu ise çocuk sahibi çiftlerin iyi bir uyum içinde olmalarını, kafaca, duyguca ve güdüsel olarak her yönden uzlaşmalarını gerektirir. Bu uzlaşma her birinin ötekini kendine özgü haklı arzuları, istekleri ve her zaman sesini duyuran *bir özne olarak* saymasını gerektirir. Bu demek değildir ki kadınla erkek arasında hiç çatışma çıkmayacak, hiç geçimsizlik olmayacak; çatışmaları daha iyi yoldan çözümlemek için her ikisinin karşılıklı konuşması, her bakımdan görüş alışverişinde bulunmasını gerektirir bu. Böylece —kararsızlığa düşmeden bunu belirtmek gerekir— iyi bir cinsel uyumda, eşlerden her birinin kaygısı ötekisi olur ve ancak öteki de bu zevki paylaştığı zaman kendisi cinsel birleşmeden zevk alır.

Çocukların eğitimi için, ana-babaların düşün ve sevgi bakımından iyi bir uyum içinde olmalarının gerekliliği elbette uzun zamandan beridir bilinmektedir. Ama psikanalizin bize ayrıca öğrettiği, az önce sözünü ettiğimiz gibi, insanın karşılıklı olarak birbirine armağan ettiği iyi bir cinsel uyumdur. Bu cinsel uyum iyi gitmediği zaman, bunun dışında her bakımdan uzlaşma sağlansa bile, hem erkek, hem kadın için doyumsuzluğa yol açar ve çocukla birlikte kendi ilişkileri üzerine üzücü bir şekilde yansır. Bununla ilgili olarak bir tek, ama çok anlamlı bir örnek verelim : aşkta soğuk kadınlar genellikle erkeğe karşı, —genel olarak erkeğe, özel olarak kocaya karşı— röfule bir saldırganlıkla yüklüdür, ama röfule olması bu saldırganlığı daha az tehlikesiz kılmaz, tam tersine olur, çünkü hiçbir zaman kendini açıkça ve içtenlikle dışa vurmaz, boşalıp kurtulamaz, karı koca arasında sözle ve hareketle sürekli bir kızgınlık havası yaratarak kendini belli eder; eşlerden hiç birisi ne olup bittiğini anlamaz.

İlk önce şunu belirtelim ki, eşlerin iyi bir cinsel uyumu,

onların cinsellikte sağlıklı bir tutum içinde olmalarını gerektirir; bu da bir yandan çocuklarının bu konuda öğreneceklerini onlara içtenlikle öğretmeye izin verir; öte yandan, doğmakta olan cinsel yaşamı, özellikle mastürbasyonu engelleyecek şekilde denetlemezler.

Ayrıca çocuklarda Ödip kompleksinin aşılmasında, eşlerin iyi bir uyum içinde olmaları kaçınılmaz bir koşuldur. Daha önce de gördüğümüz gibi, gerçekte bu aşamayı engelleyen, röfulman'a yol açan tepilerin anormal şiddetidir ve çocuğu marazi tutuma iten eşlerin Ödip kompleksi de bundan geniş ölçüde sorumludur. Eşler arasında sevgi birliği olduğu zaman, çocuk bunun bilincine varır ve aşık olduğu ebeveyninin yanında artık ayrıcalık aramaz, böylece duygularını özellikle ergenliğin evrimi sırasında ailenin dışında birine aktarır. Eğer durum tersineyse, yani eşler aralarında bir birlik kuramamışlarsa, bunlar cinsel yoksunluk çektiklerinden, doyuma varmamış duygusal yaşamlarını çocuklarına çevirirler ve böylece çocukta rahatsız edici bir ödipsel durum yaratırlar.

Eşlerin uyumlu dengesi de çocuğu aynı cinsteki ebeveyninin *kimliğini* almaya götüren olgunlaşma sürecinde önemli bir etkendir. Bizim gibi düşünenlere göre her iki cinsin rolleri birbirinden ayrı ayrıdır; *erkek çocuğun babanın kimliğini alması, onu erkekliğe götürür; kız çocuğun ananın kimliğini alması, onu kadın yapar.* Şunu çok önemle belirtelim ki, eşler arasında roller tersine çevrildiği zaman, kimlik kazanma süreci gereğince nerdeyse kaçınılmaz olarak çocuklarda tersine Ödip ortaya çıkıyor : erkek çocuklarda kadınlaşma, kız çocuklarında erkekleşme; bu da kişilikte nevroz etkeni olan bir çarpıklık yaratıyor.

Ödip'in aşılması sırasında, ana-babaların ideallerinin ve koydukları yasakların gerçekten çocuğun *içine yansıması*yla kimlik kazandığını ve aynı zamanda çocuğun kişiliğinde Ben'in yöneticisi durumundaki *Üstben'*in kurulduğunu daha önce görmüştük. Üstben'in kökeninde hem baba vardır, hem ana. Biri dirimsel yayılmanın gereksinmelerine uygun olarak olumlu, öteki de bu yayılmayı dizginleyen olumsuz iki ayrı görünümdedir. Doğrusu bunun her ikisi de gereklidir, çünkü *ço-*

cuğun kişiliğinin dengeli bir biçimde kurulması için yalnızca (tepilerin özgürce yayılmasını kolaylaştıran) *ana-babanın yasaksız iyiliğini içe yansıtması* yetmez, ayrıca onların(gerçekçilik ilkesini zorlayan) *yasaklayıcı tutumlarını da içe yansıtması gerekir;* yeter ki her ikisi de sevgiden esinlenmiş olsun.

EŞLERİN NEVROZU ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİSİ

Bir anayla bir babadan oluşan çiftlerin iyi bir uyum içinde olması, elbetteki onların sinirsel bakımdan dengeli olmalarına bağlıdır.

İyi bir sinirsel dengenin anlamı, Kitap I'de de anlattığımız gibi, babanın olduğu kadar ananın da ruhsal evrimlerinin olağan bir yoldan gerçekleşmesidir.

1. *Ruhsal olgunlaşma*

Dengeli bir kişiliğin oluşması için, gelişmenin her evresinin fazla çatışmaya uğramaksızın aşılması, fazla geriye dönüşün olmaması ve engelleyici iç sıkıntısı geçirmemiş olması gerekir. Demek ki her eğitimcinin kendi çocukluğunda yaşamış olduğu gibi, kendi olgunluğuna nasıl varmışsa, her evreyi nasıl aşmışsa, diğer çocukların da öyle aşması gerekir; bu da eğitimcinin sağlıklı bir kişilikle diğer çocukların karşısına çıkma olanağını verir.

Ben'in gücü'nün önemli sorunu her şeyden önce *gerçekliği kabullenme ve yoksunluklara katlanma*'da uyumdur; bu sorunlarla burada yeniden karşılaşmış oluyoruz.

Daha önce de söylediğimiz gibi, çocuğun gerçekçiliğe uyum sağlaması için, aşması gereken evrelerin ayrıcalıklarından vazgeçerek gelişim süreci içindeki yoksunluklara katlanması gerekir. Bu karşılıklıdır, ana-baba da her evrenin getirdiği yoksunlukları kabul etmelidir. Söz gelişi, çocuğunun kolların-

dan uzaklaştığını ve kendi başına dolaşmaya gittiğini gören ana, bunun verdiği duygusal yoksunluğa katlanmasını bilmelidir, çünkü böyle yapmaz ve çocuğunun her bağımsız girişimini kaygıyla karşılarsa, onun bağımsızlığını engelleyici harekette bulunmuş olur. Aynı şeyler baba için de geçerlidir. Öyle ki, daha sonra ayrılığa dayanmadıkları için ananın ya da babanın çocuklarının evlenmelerine karşı çıktıkları bile görülüyor.

Kaçınılmaz yoksunluklar çocuklar için olduğu kadar anababalar için de yaşamın ortak yanıdır; bunun yanında *rastlantıyla ortaya çıkan yoksunluklar* ise, her bireyin kendi özel varlığına bağlıdır.

Tüm ana-babaların göze alması gereken kaçınılmaz yoksunluklar, büyümekte olan çocuğun gelişen bağımsızlığı için önemli sonuçlar doğurur. *Çocuğa olan sevgimizi, onu özgür bırakarak korumalıyız;* her ana-babanın ilk önce karşılaşacağı önemli sorun budur. Psikanalizin bize öğrettiğine göre bilinç, tutsak edici denetimiyle bir çocuktan ayrılmayı kaygıyla reddederken, bunu hep böyle sürdürmez, usa uygun bir duruma getirir: özgürlüğü büyük ölçüde engelleyecek tehlikeden, bedensel ve ahlaksal tehlikeden ısrarla söz edilir. Bu ussallaştırma, ana-babanın Ben'inin idealiyle desteklenir; böyle davranırlarken görevlerini yerine getirdiklerine inanarak içleri rahat eder. Hele hele bu Ben'in ideali toplumun ortak idealiyle desteklendiği zaman. Kuşaklar arası çatışmanın kaynağı işte burada yatar: gençler kendilerine kabul ettirilmek istenen ideali reddetmek eğilimindedirler ve büyüklerin ne pahasına olursa olsun sürdürmek istedikleri ideal, dayanılmaz bir baskı gibi gelir onlara.

Sorunun bir başka yönü de *meslek seçimidir.* Aileler çocuklarını, üretkenliğin gereklerine uygun olarak onlara hemen güvence verecek bir meslek seçimine doğru yönlendirmek isterler. Ama burada ortaya çıkan aslında kendi güvence gereksinimleridir ve usa uygun kanıtlar altında gizlenmiştir. Söz gelişi bir çocuk büyürken toplumda para getirmeyen bir meslek beğenisine kendini kaptırırsa, örneğin sanatçı olmak isterse, onun iyiliği için sanılarak çocuğu bundan vaz geçirmek için

her şey yapılır ve bu yapılırken de çocuğun tüm yaratıcı yetenekleri tümden yok edilebilir.

Ana-babanın Ben'inin yoksunluğa katlanma gücü, *yaşamın özel koşulları içinde ve sıkıntıya yol açacak durumlarda* sınav verebilir.

İlk önce yerinde olmayan bir yoksunluğun her zaman saldırganlığı arttıracağını, özellikle buna yol açan kişiye karşı döneceğini burada anımsamak uygun düşer. Bu yoksun bırakma eşlerden birinden de gelebilir, çocuktan da; ayrıca duruma göre birbirlerine karşı düşmanca duygular da gelişir. Ama genelde Ben'in denetimi araya girer ve saldırganlık bilinçaltına itilir. Bunun üzerine duygu, dolaylı yoldan, eleştiri ya da reddetme şeklinde, çehre değiştirmiş olarak ve ussal kanıtlarla kendini az çok haklı göstererek ortaya çıkar.

İkinci aşamada, yoksun kalan kişi bunu gidermek için tüm sevgisini bir başka kişiye aktarır; yeniden yoksun kalma korkusu çoğu zaman ilişkileri yıpratan kıskançlığa ve yalnız bir kişiye bağlanmaya neden olur.

Eşlerden birisinin duygusal sorunu varsa, evlilik uyum içinde yürümez. Örneğin ilgi görmeyen ya da sevgi yoksunluğu çeken bir kadın, bunu gidermek için çocuğuna çok aşırı şekilde bağlanır ve çocuğu tutsak edici bir sevgi bağı içinde tutar; yalnız ya da dul kadınlarda bu durum sık sık görülür.

Bu uyumsuzluk her zaman yaşamın rastlantılarına bağlı değildir, kimi zaman *eşlerin kişisel ruhsal durumlarına* da bağlıdır. Eşlerden birisi kendi ödipsel kompleksini aşamadığı zaman kendi aralarında iyi bir cinsel uyum sağlamak ve duygusal bağ kurmak için yalnızca güçlük çekmekle kalmazlar, ayrıca çocuklarının olgunlaşmasını da engellemiş olurlar. Gerçekte, eşlerin çocuklarına olan ödipsel bağlılığı, çocukların iç dinamiğini engeller ve gelişim sırasında gerekli evreleri çocuk aşamaz. Ana-baba ve çocuk ilişkilerinde ortaya çıkan cinsel çekicilik, geriye dönüş niteliği taşıyan bir ilişkidir; kimi zaman aile içinde kapalı bir devre oluşturur; baba-kız ve ana-oğul arasında cinsel ilişkiye yol açabilir. Ama öte yandan ahlaksal denetimi elinde tutan Ben'in savunması araya girerek güdüsel tepileri engeller ve bunun yerine görünüşte cinsel nitelikten arın-

mış duygusal zina ilişkilerini koyar. Oysa bilinçdışına itilen zina bağları, orada durduğu yerde durmaz, tutsağı olup da bunu bilmeyenler için daha da tehlikeli olurlar ve tüm eğitsel davranışları temelden bozarlar.

Çocukların kendileri de ana-babalarını sevgiden yoksun bırakabilir. Daha önce de gördüğümüz gibi özverici biçim altında sevgi, çocuğu nasılsa öyle kabul etmeye götürür bizi, yoksa bizim istediğimiz gibi olmaya değil. Böyle bir kabullenme kimi zaman bize acı verebilir; örneğin çocuk anormal ya da güç karakterli olabilir, erken ölebilir. Böyle bir durumda iki türlü tepki gösterebiliriz: bunun verdiği kaçınılmaz gerçeği ve acıyı kabullenebiliriz (ölen bir çocuğun üzüntüsüne katlanmak gibi), ya da gerçeği reddeder ve yadsırız.

Çocukların başına gelenlerin sorumluluğunu yadsımak çok sık görülen bir yoldur. Eşler karşılıklı olarak birbirlerini suçlama ve çocuğu kötü yapan nedenleri karşısındakine yükleme eğilimindedirler çoğu zaman. Bu gibi durumlarda sık sık sık şu sözleri işitiriz: «Senin çocuk yine bugün olmayacak şeyler yaptı» ya da: «Benim kendi ailemde anormal çocuk yok, ama kocamınkinde var...»

Kimi zaman çok sevilen bir çocuğun ölmesi, bilinçsiz olarak yalnız öleni düşündürür ve geri kalan ne varsa, azımsanır. Buna örnek olarak 5 yaşında bir kızını yitiren bir kadını tanıdık (gerçekte bu ölümde kendisinin de sorumluluğu vardı), üzüntüsünü bastıramadığından tüm gününü mezarlıkta geçiriyor ve geri kalanları unutuyordu. Üç yaşındaki çocuklarını kocası komşuya bırakmak zorunda kalmıştı. Küçük çocuk bu terkedilmişliği hiçbir zaman unutamadı ve yüreğinde anasına karşı bir hınç sakladı. Başka bir kadın 10 yaşında ölen çocuğunu yitirmenin üzüntüsünü kabullenemedi, çevresinde yas ve kasvet havası estirip durdu. İki yıl sonra küçük kızının doğum gününü kutlarken ona şöyle diyordu: «Kardeşin öldüğünde şimdi senin yaşındaydı».

Bir de erkek çocuğu isteyip de kızları olan aileler bunu gönül rızasıyla kabul etmezler. Kızlarına karşı düşmanlıklarını içlerine atsalar da, bunu çeşitli vesilelerle dışa vururlar: N' olurdu, oğlan olsaydın» ya da: «erkek olmanı ne kadar iste-

miştik!». Böyle bir tutum yüzünden kız çocuğu ana-babasının hoşuna gitmek için erkek çocuğu gibi davranması gerektiğine inanabilir, bu da onun cinsel ve duygusal eğitimini derinden sarsabilir.

Başka bir olay: evlilik yaşamında mutsuz bir kadın kocasından nefret ediyor ve bunu dışa vurmuyor. Bir çocuk dünyaya getiriyor ve bütün analar gibi o da çocuğunu çok seviyor. Ama kocasına olan bilinçaltındaki nefreti yer değiştirerek çocuğuna çevriliyor, kendisinin de beklemediği bir tepkiyle çocuğunu reddediyor ve yer değiştiren bu düşmanlığın bilincinde olmuyor.

Başka bir olay: bir adam, çocuklu bir kadını seviyor ve onunla evleniyor. Kadınla birlikte çocuğu da seveceğini sanıyor. Ama başka bir kimseden olan bu çocuğa kadının gösterdiği sevgi, adamda sevgi yoksunluğu duygusu yüzünden kıskançlığa yol açıyor. İkinci çocuk dünyaya geldiğinde, adam kendisinden olan çocuğu yeğliyor ve ötekini reddetmek için içinde gizli bir duygu besliyor.

Sevgi yoksunluğuna başka bir örnek: okulda başarısız çocukların ana-baba üzerindeki etkisi. Örneğin 10 yaşındaki bir erkek çocuğu okulda derslerini iyi izlemiyor ve geri kalıyor, oysa kendisinden iki yaş küçük kız kardeşi bir sınıf öne geçecek kadar başarı gösteriyor. Ebeveynler çocukların okuldaki başarısına çok büyük bir önem veriyorlar, birinci çocuğu durmadan kınadıkları gibi, onun yanında durmadan ikinci çocuğun parlak başarılarından söz ediyorlar. Çocuk onlara beklediklerini vermeyince, bu kez onlar da çocuğu sevgiden yoksun bırakıyorlar. Böylece çocuk, kız kardeşine karşı saldırgan olmaya başlıyor ve bir gün kendisine örnek diye gösterilen kız kardeşinin defterini alıyor, ayaklarının altında çiğniyor.

Bir çiftin uyumlu yaşamı çoğu zaman çocukların davranışı yüzünden tehlikeye girer. Söz gelişi baba çoğu zaman çocuğun ilerlemesi ve başarısı için kaygılanırken, çocuğunu yanında tutmak isteyen ana, yorgunluk ya da hastalık anlarında görüldüğü gibi, bilincinde olmadan çocuğu geriye götürecek bir psikoloji içinde tutar. Böyle durumlarda anayla baba arasında karşılıklı konuşma ve görüş alış verişi çok yararlı olur ve karşıt görüşle-

rin uzlaşmasına izin verir; böylece eşler ne yaptıklarının bilincine varmış olurlar. Ailenin geleceği ve gururu için kaygılanan, çocuğunun davranışlarını öze yönelik sevgiyle olduğundan fazla değerlendiren baba, ne yaptığının bilincine böylece varabilir; öte yandan, gizli bir arzuyla çocuğunu elinden geldiğince uzun zaman bebeklik koşulları içinde tutmak isteyen ana da benzer şekilde ne yaptığının bilincine varabilir.

2. *Marazi sıkıntı*

Ben'in taşıma gücünü gösterdiği normal sıkıntının, Ben'in gücünü aşan marazi sıkıntıya karşı koyarken, genellikle anormal davranışlar içinde bulunan ve Ben'in sıkıntıya karşı uyguladığı bu ikincinin sağlıklı bir kişiliğe uygun düşmediğini daha önce belirtmiştik.

Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, endişeli anababalar gerçeği doğru olarak değerlendiremezler. En küçük şeyleri bile abartmak eğilimindedirler. Özellikle geçmişte kendilerinin uğradığı sıkıntının belirtileri çocuklarının davranışlarında görüldüğü zaman, büyük bir korkuya kapılıyorlar, bu sıkıntının verdiği aşırı bir sertlikle çocuğun saldırgan ya da cinsel davranışlarını kınıyorlar.

Yine şunu da belirtmek gerekir ki, çoğu zaman endişeli ana-babaların davranışı saldırgan bir tutumdan çok, çocukları çökertici bir davranışı çağrıştırır. Çocuklarının başına bir kaza gelecek ya da hastalığa yakalanacaklar diye bu yüzden sürekli bir saplantı içinde yaşarlar. Ve kendi sıkıntılarını çocuğa iletecek şekilde davranırlar, çoğu zaman çocuk için kaygılanıyorlarmış gibi yerlerinde duramazlar. «Ağacın üzerine çıkma! Düşer kafanı yararsın!», endişeli bir sesle bağırılan bu söz, kimi zaman aynı endişenin çocuğa geçmesine ve gerçekten çocuğu ağaçtan düşürmeye yeter. Bunun üzerine söylediklerinin doğru çıktığına inanırlar, ama daha doğru bir değerlendirme olanlardan kendilerinin, yalnız kendilerinin sorumlu olduğunu onlara anlatacaktır. Yine burada iş başında olan düzenek bilinçaltıdır: bu korku, bilinçaltındaki düşmanlığın ve çocuğun özgürlüğünü engelleme arzusunun yine bilinçaltındaki karşıtıdır;

çocuğun bilinçaltının algıladığı düşmanlık onu başarısızlığa götürür.

Çocuğu tehlikeden koruyacak kimi korkuların doğal olduğu ve bunun düşmanlığı değil, sevgiye dayanan bir ilgiyi açığa vurduğunu söyleyerek hiç kuşku yok bize karşı çıkılacaktır. Çocuğa yardımcı olmak ya da ne yapacağını salık vermek için yerinde bir kaygı bizi gerekli önlem almaya elbette götürecektir. Buna karşılık, çocuk için duyulan iç sıkıntısı mantıklı değildir; çocuğun bilinçaltının algıladığı düşmanlık onu başarısızlığa ama kendi düş gücümüzle kendimizde yarattığımız tehlikeli bir durumdur ve bunu yanlış olarak gerçek bir durum gibi yansıtırız.

Kimi zaman ana-baba çocuktan ayrılmada yeterli gücü gösteremez; örneğin bir gün çocuklarınca terkedilme kaygısı içinde bulunurlar ve bu onlarda dayanılmaz bir iç sıkıntısı yaratır; bu yüzden, bir gün kaçınılmaz olan ayrılmanın acısını hiç duymamak için çocuklarına karşı uzak dururlar. Bu örneğin en aşırı şeklinde, çocuğu yitirmenin acısını hiç tadmamak için çocuk istemeyenler bile vardır.

Benzer şekilde, ödipsel çekicilik güçlü bir sıkıntının kaynağı olduğu zaman, ilişkileri reddederek Ben kendini savunabilir: babanın kızına, ya da ananın oğluna çok az sevgi göstermesi, bilinçdışında tam tersine bir anlama gelebilir; bunun üzerine söz konusu çocuk, bilincinde olmadan ana-babadan aynı zamanda hem cinsel çekicilik, hem de buna bağlı olarak suçluluk duygusu kapabilir.

Çocuk-büyük ilişkisinde burada ayrıca güvensizlik sıkıntısından da söz etmemiz gerekiyor. Güven gereksiniminin çocuk davranışında bir çok kuralları gerektirdiğini daha önce görmüştük. Bu güven gereksinimi kimi ana-babada çok güçlü olarak ortaya çıkabilir. Güvenlik duygusu her değişiklik karşısında büyük bir sıkıntıya yol açabilir; ana-babalar dünyanın en iyi niyetli insanları da olsalar, güvenli bir gelecek hazırlamak için çocuklarına belirli bir yaşama biçimini, belirli bir öğrenimi ve istedikleri evliliği benimsetirler, ama çoğu zaman çocuklarının arzularına aldırış etmeden. Çocukların yeni bir toplum düzenini ısrarla onaylamaları ya da istemeleri karşısında kurulu düze-

ni savunan dar kafalı ana-babalarda da aynı güvensizlik duygusunun ortaya çıktığı görülür.

Ana-babaların başkaları kadar, hatta daha fazla endişeli oldukları başka bir alan daha vardır, ama bu endişelerini itiraf etmezler, böyle bir durumun bilincinde değildirler ve bu sıkıntılarını bilmeden kendi çevrelerine bulaştırırlar. Örneğin çalışmaya çok düşkün olanların sayısı az değildir. Bunlar çalışmadan duramayan, arada bir tatlı tatlı tembellik edemeyen ve boş zamanların tadını çıkarmasını bilmeyen insanlardır. Örneğin bir hastalık ya da emekliye ayrılma gibi yaşamın gereği koşullar bunları dinlenmeye zorlarsa, hemen sıkıntıya kapılırlar ve yeniden çalışmalarına dönmeden edemezler. Kimi zaman buna *Pazar Nevrozu* denir ve çoğu zaman bu suçluluk duygusuna bağlıdır. Sanki içlerinden gelen bir ses onlara durmadan seslenmektedir: «Ne duruyorsun tembel, durmadan çalışmak zorundasın». Sırası gelmişken belirtelim ki, «boş zamanları rahatça geçirmenin» dengeli insanların temel özelliklerinden birisi olduğunu psikanalistler çok yerinde olarak belirtirler. Yine burada da bilinçaltı yoluyla yapılan eğitim kendini gösterir: dur dinlen bilmeden çalışan ana-babalar kendi görev duygularını ve iç sıkıntılarını bilmeden çocuklarına aşılarlar; sonra bu çocuklar da kendileri gibi endişeli olurlar.

3. *Tepilerin bastırılması ve tepkisel oluşumlar*

Burada incelcyeceğimiz iç sıkıntısının yol açtığı Ben'in tüm savunma düzenekleri, daha önce gördüğümüz güdüsel tepilerin engelleyici bastırmalarından ayrı biçimdedir, ayrıca bu savunma çok daha yaygındır.

Daha önce de gördüğümüz gibi, bir tepi geriye itildiğinde bir yandan, ilkel ve uyumsuz niteliğini korur ve *durum gereği* boşalma fırsatı bulursa tehlikeli olur; öte yandan bilinçten kaçar ve Ben'in (bilincin) denetiminden kaçtığı ölçüde de tehlikeli olur. Gerçekte, bireyin bütün kişilik alanlarının haberi olmadan etkisini gösterir; öyle ki, bireyin kendisinin dışındaki bir başka kişiye değin zararlı biçimde yansır; birey de bundan kurtulduğunu sanır yanlış olarak.

Örneğin kendi saldırganlığını kendi bilinçaltında tutan bir baba ya da ana, çocuklarını düşmanca duygulardan ve şiddetten uzak yetiştirdiğini sanır. Onları hiç dövmüyor diye övünür. Ama bilinçdışındaki saldırganlık yer değiştirerek kendini olumsuz eleştiri, sansür, kılık değiştirmiş kötü niyetle gösterir; böyle bir durumda bilinçsiz sadizme banmış bir söz, kıça vurulan bir şaplaktan daha çok incitir çocuğu.

Birçok tipteki ana-baba örneğini burada verebiliriz. Önce *Kötümserler:* bunlar en sıradan şeyleri abartırlar ve her fırsatta en kötü bir yol izlerler. Her fırsatta seslerini yükseltirler: «Elinden başka bir şey gelmez!.. Bu gibi şeyler yalnız senin başına geliyor! Beceriksizin tekisin!» Ya da çocuğun geleceğindeki tüm kapıları kapamak istercesine şu kesin sözleri bağıra çağıra söylerler: «Yine mi sen! Aptal! Senin adam olacağın yok!» *Jules Renard*'ın çok güzel bir dille anlattığı *Kızıl Saçlı*'nın annesi *Bayan Lepic* edebiyat tarihinde çok ünlüdür. Yazar kendi annesini anlattığına göre konuyu yaşamış olmalı. Neler der çocuğu için: «Havada bir toz, yerde bir kir varsa, hep onun işidir». Çocuk küçük bir şey aşırsa, arkasından büyük bir yorum gelir: «İşe bir yumurta çalmakla başlayan çocuk, arkasından at deve çalar, sonra da anasını öldürür!» Elbette aşırı bir örnek bu, ama *Bayan Renard*'ın ne denli ileri gittiğini anlamak için şunu da anımsayalım. Oğlunun şair olduğunu, Paris'te beğenildiğini öğrendiği zaman, yine de silahları elden bırakmamış, küçümseyici sözler bulmuştur: «mürekkep işeyen».

Bir de çocuğun yaptığı her şeyde bir kabahat bulan ve ona engel olan *keyif kaçırıcı* ana-babalar vardır. Eğitim anlayışlarında her şeyi yasaklayan bir eğilim vardır: «Şunu yapma! Bunu yapma! Rahat dur! Kapa çeneni, çok konuşuyorsun!» Aradan çok zaman geçmez: «Niye hiç konuşmuyorsun?» denir. En sonunda şöyle düşünürler «daha vakit varken çocuğun gözünü açtırmayacaksın». *Kızıl Saçlı*'nın anası burada yine eşsiz bir örnektir: «*Kızıl Saçlı,* der anası, daha kibarca gülemez misin? Gürültü etmeden» ya da «Ağladığın zaman, niçin ağladığını bilmeliyim» ve çocuğa bir tokat atar. Yemek masasında: «*Kızıl Saçlı,* sana bişey dendiğinde yanıt var.» *Kızıl Saçlı*

«Efet, bıbam», *Bayan Lepic* «Sanıyorum sana daha önce söylemiştik, çocuklar ağzı doluyken konuşmazlar».

Bunların yanında ayrıca *Kuşkucu, Alaycı* ve kendini *Yargıç* yerine koyan ana-babalar vardır. Çocuklar hiçbir şey yapmasalar bile, onların bir kabahatini bulup ortaya çıkarırlar. Şu sözleri söylemeyi ne de çok severler : «Yine ne yaptın? Haydi söyle! Ama yalan yok», ve çocuğun tüm ruhunu araştırmak isteyen meraklı bir bakış bu sözlere eşlik eder. Kimi zaman çocuğun ağzını bile ararlar. Sonunda aradıkları hatayı bulurlar, ama bu çocukta değil, kendi içlerindedir, her ne denli saklanmış olsa da.

Ana-babaların bilinçdışı sadizmi, katı eğitim ilkeleri ve kuralları biçiminde rasyonelleşebilir, adeta «onun iyiliği için» benimsetilir; bu davranışlar çocuk üzerinde arada bir vurulan bir tokattan daha çok baskı kurar. Anası ve ninesi arasında büyüyen, söz dinlediğinde Tanrı Baba'nın, söz dinlemediğinde Şeytan'ın dostu olduğu kendisine daha erken yaşta aşılanan, böylece şuçluluk duygusu altında ezilen çocuğun öyküsünü daha önce anlatmıştık.

Sevgi yaşamında doğallığın yerine yapay töreciliği koyan ve çocuğu yapay bir kol yüklenmeye zorlayan katı tepkisel oluşumların sakıncalı rolünü de burada ayrıca belirtmek uygun düşer. «Çok uslu» çocukların durumu buna tipik bir örnektir; çocuk daha erken yaşta kendi doğasına aykırı düşen katı kurallara göre davranmayı baskı altında benimser. Katı tepkisel oluşumlardan geçen ana-babaların kendi röfule tepilerinin sesini tam olarak susturmayı başaramadıklarını burada belirtmek gerekir. Öyle ki, aynı güdülerin kendi çocuklarında ortaya çıktığını, kendi öz tepilerinin yankısının gerçekten fışkırdığını gördükleri zaman, kendilerini bir iç sıkıntısı sarıyor. Geçmişte kendi kendileri için uyguladıkları sansürleri, aynı katılıkla çocuklarına uyguluyorlar. «Çocuğumun sözümü dinlemediğini görmek kadar hiçbir şey beni çıldırtmıyor», diyor bir ana; oysa kendisi çocukken hiç söz dinlemiyordu ve bu yüzden çok sansüre uğramıştı.

Bunlar genelleştirilerek denilebilir ki, kendi çocukluklarında sahiboldukları ve etkin bir biçimde karşı koymak zorun-

da kaldıkları ileri derecedeki bir kusurun daha sonra kendi çocuklarında ortaya çıktığını görmek kadar hiçbir şey ana-babaları sinirlendirmiyor. Burada saldırganlık için söylediklerimiz, ana-babaların cinselliğe düşkünlüğü ya da salt ahlakçılığı için de geçerlidir; kendilerinin erken cinsel gelişmelerine karşı güçlü bir tepkiden doğan aynı yasakları, çocuklarının tüm cinsel davranışlarına aynen uygularlar.

Her katı eğitici davranışın aşırı bir dengeleme olduğunu, tepkisel oluşumların içe ittiği ve orada tuttuğu tersine dönmüş bilinçsiz bir davranışı bilinçli olarak etkisiz kılmayı amaçladığını aynı düşün düzeni içinde belirtmek uygun düşer. Buna en güzel örnek *Otoritercilik*'tir. Gerçek bir otoriteden öylesine uzak ve kişilik gücünden gelen bu davranış, kendi zayıflığından utanan ve yapay bir güvence maskesi altında gizlenebildiğini sanan zayıf bir karakteri her zaman ele verir. Sağlıklı bir kişiliğe ve bilgiye sahip bir insan kendisine karşı konulmasından korkmaz; buna karşılık; otoriterciliği uygulayan insanın kendisine karşı çıkılmak gibi bir derdi yoktur, ama titizlikle içine attığı zayıflığı ve bilgisizliği birgün ortaya çıkar.

Yazar *Jacques Rivière,* mektuplarından birisinde *dürüst* insanla, *içten* davranın insanı karşılaştırıyor: «*Dürüst insan, herkesçe kabul edilmiş düşüncelere sahibolmak isteyen insandır; içten insan, tüm düşüncelere sahibolmak yürekliliğini gösteren insandır*». Çok yerinde bir karşı koyma, ayrıca ana-babaların sorunlarına da çok iyi uygulanabilir. *Kutsal Kitap*'ı okurken de *farizi* ile *komisyoncu*'nun birbirlerine zıt tavırlarını görürüz. Farizi dürüst insandır, dininin koyduğu yasaları titizlikle yerine getirir; dinin hükümlerine uymayanları reddeder ve mağrur bir tavırla ayakta yakarır: «*Ah tanrım, diğer insanlar gibi olmadığım için sana minnettarım*». Komisyoncu ise tersine içten bir insandır, kendi kendisiyle hile yapmaya kalkışmaz, diz çökerek yerlere kapanır ve göğsüne vurarak yakarır: «*Efendimiz, ben büyük bir günahkârım, acı bana*».

Sırası gelmişken söyleyelim ki, çocuk kendi sezgisiyle ana-babalarının bilinçdışını algılar ve onların dış davranışlarına kanmaz. Elbette ki bu algılama bilinçli değildir ve genellikle açıkça belirtilmez, ama çocuk bu algılamaya uygun şekilde ha-

reket eder. Örneğin çocuk evdekilerin ya da okulda öğretmenlerin otoriter davranışlarının onların zayıflıklarından ileri geldiğini ve doğal bir saygıyla bağdaşmadığını böylece sezer.

î. *Saplantılı karakter*

Ben'in tepkisel oluşumları güdüsel yaşamın tümüne yayıldığı zaman, bir alışkanlık oluşturuyor ve bunun üzerine kişinin tüm davranışlarında kendini belli ediyor. Yani gerçek karakter özellikleri taşıyor. *Buna karakter nevroz*'u denirken, daha önce de gördüğümüz gibi, bu terimle nevrotik davranışlara çok özgü katılık belirtilmek isteniyor. Tepkisel oluşumlarla içe itilen ve orada tutulmalarıyla doğruluk kazanan *saplantısal* karakter, kendi öz deviniminin eğilimine uyarak Ben'in bilinç alanına çıkmaya çalışır, ama saplantının özel biçimi altındaki sansür yüzünden bunu başaramaz. Bununla birlikte, *saplantısal nevroz*'da düşünler ve davranışlar ilk planda bireyin kafasına takılırken ve onu durmadan rahatsız ederken, basit *saplantısal karakter*'de bunlar geri planda kalır ve tepkisel oluşumların büyüklüğü karşısında boğulur.

Bu saplantısal karakter çok yaygındır; aileden gelen davranışlarla çocuğu koşullandırır ve çocuğun kişiliğinin gelişmesi için pek elverişli olmaz. Daha önce de söylediğimiz gibi düzenli olma, temizlik, disiplin, dakiklik, nezaket, kurallara boyun eğme türünden tepkisel oluşumlar yaratıcı amaç içinde en iyi bir uyuma hizmet etmek yerine, kendi başlarına var olurlar ve birer «manya»yı temsil ederler.

Saplantısal karakter'deki ana-babalar, çocuklarının eğitiminde anormal bir katılık gösterirler. Onlara göre, çocuğun kendiliğinden doğal tüm davranışları bastırılmalıdır ya da hiç değilse sıkı bir denetime alınmalıdır.

Okul, çalışma ve gidiş geliş saatlerine uyma bu ana-babalar için çok önemlidir. Çocuk henüz bir bebekken bunlar başlatılır : çocuğun yemek zamanı dakikalara göre hesaplanır ve yiyecek miktarı da tam ölçüye vurulur. Oysa her çocuğun yapısı bir değildir, yemenin zamanı ve yiyeceğin miktarı ona göre değişir, belli bir kurala uyamazlar ve zorlanınca ağlarlar.

Benzer şekilde, temizlik gereksinimi yüzünden çocuğa do-

kunulmaz, kucağa alınmaz, öpülmesi engellenir; bunlar bebeği temel bir gereksinimden yoksun bırakır. *Pisliktan korkma* —anal sadizme karşı tepkisel oluşum— saplantılı ana-babaları, çocuklarını tüm insan, hayvan ve diğer eşyalara dokunmaktan koruma isteğine götürür. Mikroplardan korkma, daha önce de gördüğümüz gibi, bu pislikten korkmanın en sık rasyonelleşmiş biçimidir. Tıp biliminin bu korkuları çok daha önce çıkardığını burada belirtmek yerinde olur, özellikle mikropların hastalık yapıcı rolü *Pasteur* tarafından ortaya çıkarıldıktan sonra. Gerçi ilk başlarda pasteur yönteminin çocuk sağlığına uygulanması, o zamana değin ölümcül olan hastalıklardan çocukları koruduğu bilinmezlikten gelinemez, ama doğrulanmış sağlık kurallarına kavuşma ve saplantısal karakter, «kirli» olan ne varsa onu hızla ortadan kaldırmaya yönelik bir çocuk yetiştirme tekniği geliştirmeye başladı (tepkisel oluşumlar böylece kabul edildi); öyle tümden bir sterilizasyon ki, doğrusunu söylemek gerekirse, bu yavaş yavaş çocuğun kendisini de steril etmeye yöneldi.

Zaman cetvelinin kullanımında her hareketi dakikası dakikasına yerine getirmekteki anormalliği düşünmek yerinde olur; oysa önemli olan, ne yapılıyorsa onun iyi ve doğru yapılmasıdır. Saplantılı ebeveynlerin manyalarından bir örnek verelim : yemek saati gelince, çocukların hemen oyunlarını yarıda kesmeleri ve masaya koşmaları istenir; oysa çocuklar kendilerini ciddiyetle —evet, ciddiyetle diyoruz— ve tüm kalpleriyle oyuna vermişlerdir, yemek onları oyundan ya da çalışmadan daha az ilgilendirir.

Saplantılı karakter öğretmenler arasında da sık görülür. Çoğu zaman aşırı düzen ve disiplin gereksinimiyle, yüklü izlencesiyle (program) geleneksel okul öğretmenleri arasında olduğu kadar, öğrenciler arasında da böyle bir karakter oluşumunu öne çıkarır. Söz gelimi bir yazı okunması için yazıldığına göre, okunaklı yazılması elbette yerinde olur; buna karşılık, eksiksiz bir kural içinde tüm harflerin aynı boyda ve düzgünlükte yazılmasını istemek, nevrotik'tir; çünkü burada iyi bir uyum için araç olan, amaç olarak istenmektedir.

Benzer eleştiriler resim dersi için de yapılabilir. Serbest

resimde çocuk kendi yaratıcılığını biraz vahşice dile getirir; aşırıya kaçan renkler, anal tepilerin henüz yeterince süblime edilmediğini ele verir. Okul ise, kurallara uygun, kusursuz resim ister; model önceden çıkarılmış ya da renkler önceden basılıp hazırlanmıştır; örnekler ideal bir resim olarak kabul edilir ve bunun dışına çıkılmasına izin verilmez.

Öte yandan, eğitimcilerin kuralları öne çıkarıp çocukların heveslerini nasıl kırdıkları iyi bilinmektedir. Bir dil, konuşulması gerektiği için okullarda konuşularak öğrenilmez, dilbilgisi öğrenilir. Okullarda müzik yapılmaz, şarkı öğretilmez, aylar boyunca solfej çalışılır. Gerçi biz dilbilgisinin ya da solfejin yararsız olduğunu söylemiyoruz, ama bunlar birer araçtır, amaç değil; amaç, bir dili konuşmayı ve yazmayı öğrenmektir, müziğin pratiğini yapmaktır.

Burada sergilenen özgürlüğün ve bireysel kişiliğin tüm sorunlarıdır. Yeni eğitim görüşleri arasında örneğin *Freinet*'ninki, her okulun özel durumuna göre çocuğun yaratıcı özgürlüğünü öne çıkarmayı amaçlamaktadır. Otoriter hükümetlerin yönetimi altında ise tersine, vatandaşların kurallara boyun eğecekleri, uysal olacakları ve kurulu düzene körü körüne uyacakları katı disiplinlerin uygulanması isteniyor okullardan.

Okullara modern aletlerin girmesi, öğretmenin katı nitelikteki görevlerini elbette kolaylaştırıyor. Okullardaki ders planı ve saatleri, sayıların ve metinlerin ezbere öğrenilmesi, belli soru ve belli yanıt, bütün bunlar öğrencilerin bir çeşit teknik eğitimlerini öne çıkaran hızlı bir öğrenim sistemine yerini bırakıyor.

«*Olgun bir kafa, bilgi dolu bir kafadan daha değerlidir*» diyen *Montaigne*'i anımsayalım burada. Her düzeydeki öğrenciler için özgür gelişme yollarına uygun, yaratıcı sonuçlara varacak zihinsel ve duygu yeteneklerini geliştirme olanakları isteyen öğrenim yöntemlerine pek karşı çıkılamaz her halde (*).

(*) **İçinde bulunduğumuz endüstriyel ve teknik uygarlığın psikanaliz açısından sadist-anal evrede ortaklaşa bir tesbiti temsil ettiğini, her ne denli konumuzla doğrudan ilgili olmasa bile, burada açıklamakta yarar var. Gerçekte uygarlık bu evrenin iki özel**

Saplantılı karakterde bir öğretmenin ya da öğretim üyesinin buna karşı çıktığını görmüştük. Karşı çıkıyor, çünkü hem kendisi, hem başkaları için özgür gelişmenin tüm dışavurmalarını reddediyor; kendisini ve karşı konulmayacak bir otoritenin kesin kurallarını başkalarına kabul ettirmeye çalışıyor. İster öğretmen olsun, ister bir baba, *sağlıklı* bir kişiliğe sahip bir insan böyle davranışlarda bulunmaz; içindeki kaynakların dışa çıkıp aksamasına izin verir; onun kaygısı dürüst olmaktan çok, içtenliktir; öğrencilerinin kendisine karşı çıkmasına izin vermekte kararsızlık göstermez; bunu yaparken öğrencilerde özgür anlatımı geliştirdiğini ve öte yandan, başkalarının kendisine —bu özgürlük yoluyla— verdiklerinin kendi kişiliğini geliştirdiğini bilir.

Bunun yanında, kendi sevgi yaşamlarını içe itmiş olan saplantılı karakterler, çocuklara karşı yansız bir tutum içinde olmaktan çoğu zaman öğünürler ve bunun büyük bir eğitsel değer taşıdığını söylerler. Örneğin herhangi bir çocuğa karşı sevgi duymayı ya da karşıt duygularını belirtmeyi reddederler. Böyle bir davranışın aldatıcı olduğunu ve bir öğretmenin öğrencilerine karşı sevgide *yansız kalmasının, kendi sevgi dünyasının içe itilmesinin yalnızca bir sonucu olduğunu* burada söylemenin tam sırasıdır. Daha önce de söylediğimiz gibi, bir öğretmenin ne yaptığının bilincinde olarak arada bir, bir öğrenciye saldırganlığını belirtmesi (söz gelimi çok yaramaz bir çocuğa öfkeyle çıkışması), hiçbir tepki göstermemekten daha iyidir. Çünkü görünüşte tümüyle yasal olan ardı arkası kesilmeyen eleştiriler, yargılar, kınamalar ya da alay etmeler biçimi altındaki az çok rasyonelleştirilmiş ve bastırılmış sadizm, bu sırada kendini dışa

---

öğesi üzerinde duruyor : insanları özne değil de, nesne yerine koyan, kör ve kaba yönüyle güç, ve belinçaltı için biriktirilen ve elde tutulanları temsil eden para; diğer bir deyişle, sadist-anal evrenin açıklanmasına göre narsist sahibolma gibi sayılan dışkı. Buna karşılık, ödipsel evreye ve onun aşılmasına uygun düşen bir toplumda, Ben'in ve Sen'in karşılıklı saygısı üzerine kurulu insan ilişkileri geçerlidir; böyle bir toplumda sadist-anal evre için amaç olanlar, insanların özgürlüğü ve gelişimi için birer araç olurlar.

vurmaktadır; bu dolaylı saldırganlık karakterini çocuk bilinçdışıyla hisseder ve kendi bilinci için engelleyici olur.

Aynı anlamda olmak üzere, *sevgiyi ya da nefreti içe itmenin, önyargıların oluşmasını doğrudan doğruya öne çıkardığını* ayrıca belirtmek gerekir. Böylece sevilmeyen ve sevilmediği de açıkça belirtilmeyen bir çocukta yanlış bir rosyonelleşmeyle karekter bozuklukları bulunur ve ona yapılan düşmanlıklar da doğrulanmış olur.

Bir çocuk bir kabahat işlediğinde kendisine verilen «sıcağı sıcağına» bir ceza kimi zaman eleştiriliyor, ama sonraya bırakılarak «uygulanan» ceza, çoğu zaman eğiticinin sadistçe bir davranışından ileri geldiğinden, daha zararlı sonuçlar doğurabilir.

5. *Çocukların iyileşmesinde ana-babaların bilinçdışı tutumu*

Bir çocukta marazi rahatsızlıklar olduğunda, ana-babaların «tüm kalpleriyle» çocuklarının iyileşmesini istemeleri ve bunun için ellerinden gelen her şeyi yapmaları olağan görülür. «Tüm kalbiyle»nin anlamı, bilinçli olduğu kadar, bilinçsizdir aynı zamanda. Güçlükte işte buradan gelir : çünkü çoğu zaman bilinçdışı bilinçle uyum halinde değildir ve bilincin iyi isteklerine karşı koyar.

Ana-babalar dengeli bir çift oluşturdukları, çocuklarını olduğu gibi kabul ettikleri, geleceğini de ona göre düşündükleri zaman, diğer bir deyişle onu bir *özne* kabul ettikleri zaman, çocuk hastalandığında onun iyileşmesini istemek, içten ve derinden gelen bir istektir. Eğer gerekirse, çocuğun sağaltımı sırasında yoksunluklara katlanma gücünü de göstermelidirler.

Ama çoğu zaman ana-babalar olayları soğukkanlılıkla yargılayacak bir olgunluğa varmamışlardır; bunun sonucu olarak ne denli iyi niyetli olurlarsa olsunlar, çocuklarını bir özne değil, bir nesne gibi sayarlar; çocuğu değil de, hastalığın geçmesini, kendi kendilerini, kendi rahatlarını düşünürler; böylece bilinçaltı sevgi etkenlerine göre yanlış bir tutum içindedirler.

Birincisi, bir çocuğun herhangi bir sinirsel rahatsızlığı ol-

duğunda, bundan acı duyan genellikle çocuğun kendisi değildir; öyle ki, doktora gitme isteği çocuğun kendisinden değil, ailesinden gelir. Oysa ana-babalar, yalnız kendilerini rahatsız eden bir hastalığı marazi olarak kabul ederler. *Bir çocuğun psikolojik incelemesi* adlı kitabımızda başlıklardan birisinde şöyle demiştik : *Tahammül edilmez çocuk mu, tahammül edilmeyen çocuk mu?* Bir çocuğu tahammül edilmez diye nitelendirip onun davranışlarından yakındığımızda, çoğu zaman anormallik çocuktan değil, onu hoş görmeyen aileden gelebilir ve denge içinde yaşayan bir aile aynı çocuğu normal sayıp ona tahammül edebilir.

Çocukların yayılma güdüsü, ölçünün dışına çıktığında yetişkinlerin çoğu bundan rahatsız olurlar; oysaki bu davranışlar yaşama güdüsünün bolluğundan ileri gelir ve çocuğun gelişimi için elverişli kabul edilmelidir. Buna karşılık aynı yetişkinler, çocuğun kişiliğinin gelişmesine ket vuran akıllı çocuk davranışlarını (çok uslu, hiç sesi çıkmıyor») daha değerli sayarlar. Öyle ki, bir çocukta dirimsel yaşam güçlüyse, gürültücü ve ortalığı karıştıran bir çocuksa, tepisel bir karakterdeyse, işi inatçılığa değin götürüyorsa, «karakteryel» diye nitelendiriliyor ve çoğu zaman psikolojik danışmanlara başvuruluyor; oysa aynı aile içinde psikolojilerine erken ket vurulma yüzünden daha ciddi rahatsızlıklar gösterebilecek çocukların hiç sorun yaratmadıkları söylenecektir. Birer yıl arayla doğan iki kardeşin öyküsü : bir temizlik delisi olan anne, daha ilk günlerde çocuklara sıkı bir tuvalet disiplini uyguluyor ve ilk aylarda oturağa zorluyor; daha sonraları, çocuklar yataklarını ıslatmasınlar diye geceleri üç kez uykusundan uyanıyor. Birinci çocuk ananın baskılarına boyun eğiyor, temizliğe çok erken alışıyor, ama sekiz yaşına değin her gece yatağını ıslatıyor ve anasına çekerek o da bir temizlik delisi kesiliyor. Buna karşılık ikinci çocuk, gündüzleri altını ıslatıyor, altı yaşına değin altına kaçırdığı bile oluyor ve annesine şiddetle karşı çıkıyor; normal olarak düşünebileceğiniz gibi anne birinci çocuk için değil, kendisini daha çok rahatsız eden ikinci çocuk için pskolojk danışman arıyor.

İkncisi, birinciye çok yakın bir görüş içinde, danışma isteğine yol açan ve ailelerin bir sağaltımla ortadan kalkmasını is-

tedikleri semptomlar, genellikle rahatsızlığın nedeni değil, sadece sonucu... Çocuğu iyileştirmek için, kaynağa varmak gerekir. Daha önce de gördüğümüz gibi bu kaynak çoğu zaman ana-babanın nevrozuna, anormal ilişkilere bağlıdır ve çocuğun yaşamını derinden etkiler. Görünüşteki semptomlar önemsenmeyip ya da geride bırakılıp esas nedene varılmak istendiği zaman, kendi ilişkilerinin kırılgan dengesi de söz konusu olacağından alilelerde büyük bir suçluluk sıkıntısı ya da güvensizlik duygusu ortaya çıkıyor. Bunun üzerine akıl yolunu bir yana bırakıp sağaltıma karşı çıkıyorlar. En sık rastlananı, rahatsızlık kaynağı semptom ortadan kalkar kalkmaz, ilişkiyi kendi kendilerine kesmeleri ya da sağaltımı yapana güven duymadıkları için rahatsızlıklarını sonraki bir zamana bırakmaları.

Örneğin 13 yaşında tek bir çocuğa sahip bir kadın, çocuk dalgın ve okulda başarısız olduğu gerekçesiyle onu bize getirdi. Annenin çocuğa olağan sayılmayacak ödipsel bağlarla bağlılığı, çocukta ise, anneye bağlılıkla bağımsızlık isteği arasında nevrotik bir çatışma geliştiği hemen ortaya çıktı. Ruhsal sağaltım, gelişmeyi engelleyen ödipsel bağlardan çocuğu kurtarmayı ve kendi yaşının olgunluğuna varmasını sağladı. Ama çocuğun kurtuluşu annede bir kaygı yarattı ve sağaltımın sürdürülmesini reddetti.

Bize getirilen 12 yaşındaki bir kız çocuğunun ruhsal gelişimi çok belirgin olarak engellenmişti ve okuldaki başarısını da çok etkiliyordu. Çocuğun ciddi bir utangaçlık nevrozu içinde olduğunu analiz ortaya çıkardı. Ama çocuğun bu durumundan kurtulması için yaptığımız önerileri, dinlerine fanatikçe bağlı aile, çocuğun tüm bir güdüsel özgürlüğe kavuşmasından korkarak kabul etmedi.

Üçüncü durum, öyle anlaşılıyor ki, çoğu zaman çocuğun ruhsal rahatsızlığı, ana-babanın ruhsal rahatsızlığı sırasında oluşuyor; çocuğun yaşamındaki tüm değişmeler, ana-babanın dengesini de zorluyor —yukarıda verdiğimiz kız çocuğunun örneği bu geçişi göstermektedir—. Daha önce de gördüğümüz gibi, katı tepkisel oluşumlara sahip ana-babalar, daha önce kendi içlerine zorla bastırdıkları aynı güdüsel davranışların çocuklarında ortaya çıktığını gördükleri zaman, durumlarının sarsı-

lacağından korkuyorlar; böylece çocukların doğal güdülerini zorla baskı altında tutabilme koşuluyla ancak kendi dengelerini sürdürüyorlar. Tümüyle «uslu, akıllı çocuk» imgesi, işte bu anlayıştan ileri geliyor. Öyle ki, psikoterapi bir çocuğun ruhunu sıkan mengeneyi gevşetmeye başladığı zaman, örneğin içe itilmiş saldırganlık, sağaltım sırasında olduğu kadar aile içinde de baskıdan kurtulduğu zaman, sağaltımın sürdürülmesini ailelere kabul ettirmek çok zorlaşıyor; çocuğun davranışları onları kaygılandırıyor; çocuğun kişiliğinin gelişmesi için saldırganlık tepilerinin serbest bırakılması gerektiğini bir türlü anlamıyorlar.

Sağaltım sırasındaki güçlüklerin çocuktan çok ana-babadan geldiğini psikologlar kendi deneyleriyle bilirler. Umut ederiz ki, bu sayfaları okuyan ana-babalar, kendi öznelliklerini etki altında tutan önyargılardan kurtulmak için, bunları kendilerinde açıkça görmeye çalışırlar; çocuklarının hatırı için kendi davranışlarını düzeltmeyi başarırlar. Ama nevroz gözler üzerine bir bant çektiği ve olanları açıkça görmeyi engellediği zaman, çocukları iyileştirmek için, ana-babaları da iyileştirmekten başka bir yol yoktur.

6. *Din ve nevroz*

«*Din bir nevrozdur*» diyen *Freud*, çoğu zaman dindarlarca kınanmıştır. Elbetteki böyle bir şey derin ve içten bir dinsel inançla söylenemez, çünkü biliyoruz ki, nevrotik bir duruma tam karşıt olarak böyle bir inanç insanın tüm güçlerini dinamize edebilir ve özellikle ermişlerde görüldüğü gibi, güdüsel güçleri en iyi yoldan süblime edebilir.

Bununla birlikte bir çok din uygulamasının nevrotik davranışlarla çok yakından benzerlikler gösterdiğini *Freud*'la birlikte kabul etmek gerekir. Katı karekterleriyle, dinsel adet ve törenleriyle, tapınma ve yakarmalarıyla süblimasyon sürecinden çok, içe itilme düzeneğince ve tepkisel oluşumlara aittir din.

Uygulama alanında iki ayrı dinsel töreyi karşı karşıya koymak bizce yerinde olur : *yasaklama töresi ve sevgi töresi.*

Yasaklar töresi, ya da kutsal yasak (tabu) töresi, iyi dav-

ranışları onaylayan ve kötü davranışları yasaklayan katı kurallar yasasıdır. Tepilerin bastırılmasıyla, buradaki benzerlik zorunlu oluyor. Tabu'nun töresel insanı, kendi içindeki kötü güçleri reddeder, onları bastırır, kendi bilinçaltına kapatır ve onların kendisine ait olduğunu kabul etmez. Bundan sonra artık hiç günah işlemediğine bütün kalbiyle inanır ve yukarıda andığımız Farizi gibi gururla sesini yükseltir : «Ah tanrım, başkaları gibi olmadığım için sana minnettarım». İçten davranan insanın böyle bir ahlaka gereksinim duymadığını daha önce görmüştük. Bilinçaltına itilen kötü güçlerin orada yok olmadığını, yansıtma yoluyla çoğu zaman başkalarına maledildiğini görmüştük; öyle ki, birey, kendisinin suçlu olduğu şeyden, başkalarını suçlama eğilimi gösterir : «*Komşunun gözündeki saman çöpünü görür, kendi gözündeki dikeni görmez*».

Böylece katı ahlaklı ana-babaların çocuklarının kusurlarını şiddetle eleştirdikleri görülür; oysa bu kusurların daha büyüğü kendilerinde vardır, ama bilinçaltında kaldığından bunu bilmezler.

Öte yandan, içe itip orada tutma (röfulman) süreci içinde, kişiliğin tüm canlı güçlerinin, Ben'in güdülere karşı savaşımında kullanıldığını ve geriye artık gerçek ahlaksal bir çalışmanın kalmayacağını görmüştük. Bununla ilgili olarak bir düşünürün sözlerini dinleyelim : «*Kimi din adamları insanların tüm güçlerinin kötülüğe karşı kullanmaları gerektiğini söylemektedirler; tüm güçlerini kötülüğe karşı savaşmakta kullanan dürüst insanlar tanıdım ben; öyle ki, iyilik yapmak için geriye hiçbir güçleri kalmamıştı*».

Yasağın dinsel ahlaksal kaynağıyla, nevrotik engellemenin aynı anlama geldiği ve sonuçta *Freud*'ün eleştirisini doğruladığı buradan kolayca anlaşılabilir.

Aşk ahlakı ise, yukarıdakinin tam tersidir. İnsanın kalbindeki ilk aşk, kendine olan aşkıdır; buradan çıkan sonuca göre kendi kendini sevmesi yasak değildir, yeter ki başkalarını da benzer şekilde sevmiş olsun. Demek ki güdüsel güçlerimiz kendi başlarına kötü değildir. Bencilce kapalı kaldıkları ve başkalarıyla iletişim kurmadıkları zaman kötüdürler; ahlakları yasak

üzerine kurulu insanlarda görüldüğü gibi, güdüler ilkel vahşi nitelikte kaldıkları zaman kötüdürler.

Güdüsel güçlerin süblimasyonuyla birlikte, burada yeniden psikanalizle birleşmiş bulunuyoruz. Örneğin cinselliği mahkûm etmeli ve yasaklar altında boğmalı mıyız? Elbette hayır, çünkü ruhun giderek yücelmesi için, cinsel aşk deneylerinden geçmesi gerekir. Aşk önce iki kişinin bencilliğidir, ama bunun yanında genel coşkuyu da içerir; genel duygu bağları sayesinde ruh yücelir, dünyaya bakışı genişler; böylece iki kişi arasındaki aşkın, evrensel aşkın basamağı olduğu söylenebilir. Buna karşılık, cinselliğin kötü olduğu bahanesiyle kendi içindeki aşkı erken öldüren bir kimse, ruhun böyle bir açılımını bilmeyecektir.

İçindeki iyi ve kötü tüm güçleri yüklenen, böylece kötücül olduğunu, içinde açgözlü, kösnül ve kendini beğenmiş bir canavar beslediğini kabul eden insan, bu kötü güçleri süblime etmeyi, uygarlaştırmayı başarır; bunu kısmen başaracak olsa bile, yasakçı ahlak anlayışı içinde yaşayan bir kimsenin hiçbir zaman varamayacağı bir gelişme gösterecektir kişiliği.

Gerçek dindarla, nevrotik dindarın karşıtlığını en iyi *şüpheci* insan gösterir. Şüpheci dindar, günah ve suçluluk duygularından hareket eder, böyle bir bilinçle ahlakı giderek yetkinleşir. *Marazlı ve nevrozlu şüphecinin* durumu ise tümüyle tersinedir; suçluluk duygusu tümüyle bilinçaltında kalmıştır; uzaklarda kalmış gerçek bir suçunu saplantılarla dile getirir; ileriye hiçbir çıkışı olmayan aynı saçma törensel hareketleri yineler durur. Söz gelimi, elinin üzerinde bir leke olduğunu sanan ve suçluluk duygusunu yatıştıramadan ellerini günde 20-30 kez yıkayan bir saplantılı hasta, «ruhundaki» lekenin bilincinde değildir; ruhsal bir sorunu böylece maddi bir soruna dönüştürmüş olur ve boşuna döner durur.

Şiirleri gerçek bir ruhsallığın izlerini taşıyan *Péguy,* amaçlarını yitiren ve boşuna dönüp duran bu kuruntulu insanları çok iyi betimler :

«Bir hacı, bir konuk, bir yolcu
Uzun zaman çamurlu yollarda dolaştıktan sonra,

Tapınağın eşiğini aşmadan önce,
Ayaklarını iyice temizler
İçeriye girmek için;
Çünkü yolların çamurları
Kirletmemelidir tapınağın taşlarını;
Ama bir kez ayaklar iyice temizlendi mi,
İçeri girilmeden önce;
Ama bir kez içeri girildi mi,
Artık ne ayaklar düşünülür,
Ne tapınağın taşları;
Bir kez silinen ayaklar unutulmuştur artık,
Bakışlar yalnız Sunak'a çevrilmiştir.

İnsanın başını geriye çevirip kendi ayaklarına bakması ya da arzu edilen amaç için önüne doğru bakması, işte ikilem buradadır. Eğer önümdeki menzile yaya varmak istiyorsam, her adımda durup ayaklarımın tozlarını sildiğim zaman oraya varamam.

Demek ki normal titiz insanla, hastalıklı normal insan arasındaki tüm uzaklığı, röfulmanın sübliması onu ayırıyor. ***Suçluluk*** kavramı için de geçerlidir bu. İnanmış insan, gerçekten yaptığı hatalar için suçunu kabul eder; pişmanlık duyar, kendini düzeltmeye çalışır; bu davranış onun ruhsal bakımdan gelişimini sağlar. Ama çocuklukta olağan dirimsel tepilerin çok sıkı denetimlerle yasaklanması sonucu bunların bilinçaltına itildiğini, orada suçluluk duygusunun kaynağı olduğunu, yani *marazi suçluluk*'un varlığını psikanaliz bize açıklıyor. Çocuk büyüdüğünde, hiçbir suç işlemediği halde, bilinçaltında kalan suçluluk duygusunun kurbanı olur. Bu marazi suçluluk'un hangi anormal davranışlara yol açtığını psikanaliz bize göstermiştir : düşsel bir suçun kefaretini ödemek için kendi kendine işkence etme, ardı arkası gelmeyen tuhaf temizlenmeler (kendini tutamadan ve durmadan el yıkamalar örneğin), başarı zevkini kendine yasaklamak için bile bile başarısızlıklar, kimi zaman hastalanmalar, kendi kendini sakat bırakma ya da kendi canına kıyma girişimleri.

Ana-babalar bu gibi sorunları iyi öğrenmeli, gerek kendilerinde, gerek çocuklarında neyin olağan suçluluk duygusu içine girdiğini, neyin marazi suçluluk duygusu taşıdığını ayırdedebilmelidirler.

Çoğu zaman ana-babaların ve eğitimcilerin kendi nevrozlarını kendi anlayışlarına ve dinsel ahlaklarına aktardıklarını, kendi inançlarının özünü oluşturan yasaklayıcı dinsel Yasa ve ahlakçı kurallar koyduklarını, *Freud*'ün eleştirisini doğrulayarak çocuklarda nevrotik bir durum yarattıklarını burada belirtmek gerekir.

CEZALANDIRMA PSİKOLOJİSİ

İdeal bir eğitim, güdüsel tepileri ailenin ve toplumun isteklerine uygun düşecek şekilde süblimleştirmeye yönelmelidir. Çok kullanılan «çocukları yetiştirme» deyiminin anlamı, onların ilkel tepilerinin ilk güçlerini, uygarlığın daha üst düzeyine yükselmelerine yardım etmektedir.

Ama öte yandan, daha önce de söyleğimiz gibi, süblimasyon süreci içinde eğitime cezalandırmanın gerekliliğini sokan belli ölçüde bir baskı olmadan bu süreç gerçekleşemez.

Eğitimdeki aşırı baskılara karşı bir tepki olarak kimileri de baskı yapmadan, cezalandırmadan bir eğitim uygulamak istediler. Özellikle psikanaliz biliminin ortaya çıkmasından bu yana, röfulmanın tehlikesini duyan aileler bunu yanlış yorumlayarak tüm baskıların çocukta «kompleks» yaratacağından ve onu nevrozlu yapacağından korkar oldular.

Oysa durum hiç de böyle değil. Güdüsel yaşama hiçbir zorlama getirmeden çocuğu özgür bırakan aşırı bir hoşgörünün, çocuğun ruhsal dengesinin gelişimi için ciddi bir engel oluşturduğunu deneyle bize göstermektedir. Çünkü bir yandan, kimi şeylerden yoksun kalınmadan olgunlaşma gerçekleşmez, yoksunluğa alışmayan Ben, güç kazanamaz, daha sonraları kolay incinir *(nazlı büyütülmüş çocuklarda* görüldüğü gibi). Öte yandan, tümden bir özgürlük çocukta iç sıkıntısı yaratır, çünkü insanın çevresini duvarlar çevrelediği, koruduğu zaman kendini güven içinde hisseder. Bu bakımdan *Doktor Racamier'nin yerinde bir görüşü var: «İyi bir baba çocuğunu iki yönden ko-*

rur; hem dıştan gelen tehlikelere karşı, hem içten gelen güdüsel tepilere karşı».

Kendini kendine karşı savunmayan çocuğun dış dünyaya karşı da savunulmadığı izlenimini taşıması dikkat çekmektedir. Psikanalizin güdüsel yaşama tam bir özgürlük verilmesini istediği çoğu zaman yanlış bilinmektedir; tersine, eğitimde kısıtlayıcı cezaların gerekliliğini doğrulamaktadır.

Bununla birlikte, iki tutumu birbirinden iyice ayırdetmek gerekir: psikanaliz *eğitimciden ne yaptığının tümüyle bilincinde olmasını ister;* diğer bir deyişle, öğretmen kavrama gücünden ve denetiminden kaçan bilinçdışı etkenlerle hareket etmemelidir.

Demek ki cezanın etkin olması için, düzeltilmek istenen hataya uygun düşmesi önemlidir; bunun için gelişmenin her evresini iyice bilmek gerekir, çünkü her evrenin olgunlaşması, ayrı bir eğitim eylemine denk düşer.

1. *Terbiye etme «Gerekir»lik evresi*

Yaşamın ilk iki yılında, çocukla dil aracılığıyla iletişim kurulmadan önce, güdüler üzerine baskı, tıpkı hayvanlarda olduğu gibi, *terbiye* yoluyla gerçekleşir.

Burada eğitim Doğa'ya öykünür Korunma güdüsünün hizmetindeki dikkat duyarlılığının gelişmesi, güdüsel dışa açılmanın denetimiyle son bulur; bunun sayesinde çocuk çevresini saran gerçekliğe uyum sağlar. Örneğin ateşe yaklaşmaya görsün, hemen yanar, bu tür bir kaç deneyden sonra, ateşten uzak durması gerektiğini anlar. Ya da kulağını tuttuğu bir hayvan tarafından ısırılmış olsun, artık tanımadığı hayvanlardan uzak durur.

Çocuğun reflekslerini eğiten, ona özdevinim ve alışkanlıklar kazandıran gerekliliği görüyoruz burada. Buna koşut olarak eğitimci, çocuğun gelişiminin bu evresinde, tepilerin vahşice yayılmasını sınırlayan kimi disiplinler uygular.

Gerçekliğe uyumun böyle bir sınırlamayı gerektirdiğini ve güdüsel vahşi güçlerin uygar yaşam içinde tümüyle etkili olma-

sı için yönlendirilmek zorunda olduğunu böylece görmüş olduk. Bu terbiyenin, çocuğun tuvalet temizliğinin eğitimi sırasında çok önem kazandığını da ayrıca söylemiştik.

«*Gerekir*» lik evresi diyebileceğimiz bu evrede, çocuğun ne düşüncesine, ne bilincine seslenilir, çünkü her ikisi de henüz oluşmamıştır. Özgür yayılmaya karşı koyan eğitimcilerin baskıcı gücüdür, bu da çoğu zaman bir şok hareketiyle olur: bağırarak söylenen bir «hayır!», ele çarpma, bir tokat, sert bir bakış ve buna benzer etkiler yapacak herhangi bir hareket. Burada önemli olan, bir yandan, çocuğun güdüsel tepilerine ket vurulmaması, gücüne serbestlik verecek yolların açık tutulması; öte yandan, terbiyenin sevgi içinde geçmesi, çocuğun uğradığı yoksunlukları dengeleyecek sevgiyi bulmasıdır.

Buna karşılık, düşün ve bilinç evresine varmış bir çocuk için terbiye (dressage) geçerli bir yöntem değildir, çünkü o zaman özgür kişilikli ve sağlıklı bir insan yerine, bir otomat yetiştirmeye yönelir.

Ama daha sonraları, ne olursa olsun, her şeyden önce çocukta iyi alışkanlıklar kazanmak önemlidir, örneğin günlük yaşamın binlerce etkinlikleri içinde bireysel özgürlük söz konusu olamaz, herkesin uyması gereken toplumsal bir düzen vardır; burada da terbiye, daha büyük çocuklar için eğitimin büyük bir kısmını oluşturur. Böylece çocukları belirli bir saatte yataktan çıkmaya, temizliklerini yaptırmaya, kurallara uygun olarak giyinmeye, herkesle birlikte yemek masasına gelmeye, bir araba geçerken, yollarda karşıdan karşıya geçilmeyeceğine alıştırmak olağandır. Böyle bir durumda ceza kendiliğinden uygulanır; örneğin yemek masasına gelmek istemeyen çocuk, yemek yenmeye karar verildiği zaman, kendini buna zorlanmış bulur. Bu örnekle ilgili olarak hemen şunu söyleyelim ki terbiye etme, çocuğun güdülenmesiyle ilgilenmez, eğitimin derinlik kazanmasını etkilemez; örneğin çocuk iştahsız olduğu için yemek yemek istemiyorsa, yemekten yoksun kalmak, zaten onun bilinçsiz olarak istediği bir şeydir; gerçek bir eğitime hiç yardımcı olmaz.

2. *Töresel zorlama. «Zorunlu»luk evresi*

Çocuğun Ben'i oluştuğu ve neyin iyi, neyin kötü, neyin serbest, neyin yasak olduğunu kavrayacak bir bilinç edindiği zaman, terbiye yerini töresel zorlamaya bırakır

Terbiyede fiziksel cezalar rol alabilirken, töresel zorlamada bunun yerini dil alır. Günlük yaşamda kullanılan sözler vardır: *Bunu yapmamalısın! Bu yaptığın doğru değil! Uslu durmuyorsun!*»

Yasakçı öğe'nin 1-2 yaştan itibaren ana-babanın sesiyle Ben'in dışında başladığını Kitap I'de görmüştük. Yaşamın bu döneminde çocuğun kendine saygısı, çocuğun davranışına bağlı olarak ana-babanın ona gösterdiği saygıya bağlıdır; eğer bu eksik kalırsa, çocukta terkedilme sıkıntısı yaratır ki, bu da ölüm tehlikesiyle eş anlama gelir. Demek ki çocuk, iyi davranışlarıyla ana-babanın sevgisini «satın alır». Yaramaz çocuklara sık sık şöyle seslenildiği duyulur: «*Uslu durmuyorsun; böyle olursan anne seni sevmez!*», çoğu zaman dayaktan daha zor gelen bir yargıdır bu.

Töresel kınama, eğitsel baskıda tüm zamanların en etkili aracıydı, özellikle din adamlarının güçlü olduğu dönemlerde. Tanık olduğumuz bir ailede büyük çocuk papaz okuluna gidiyordu; kendisini rahatsız eden 3 yaşındaki kardeşine bir tane vuracağı yerde, mesleğini onun üzerinde deneyerek baskı yolunu seçti: «Sen kötüsün, Gérard, kötüsün!» Ama küçük böylesine bir ahlaksal yargı altında ezilmişti, heyecandan yüzü sararmış bir şekilde kendini savundu: «Hayır! kötü değil ben, kötü değil ben!».

Daha önce gördüğümüz gibi çocuk büyürken anababanın ideallerini ve koydukları yasakları yavaş yavaş *içe yansıtır*, 4-5 yaşına doğru *Üstben* dediğimiz özel bir kişilik evresi oluşturur, neyin yapılacağını, neyin yapılmayacağını Ben'e bu Üstben buyurur. Bu andan itibaren «*yapmalısın*»ın yerini,, «*yapmalıyım*» alır; ana-baba olmadığı zaman bile çocuk onlara boyun eğer, çünkü artık kendisini yöneten, içinden gelen sestir. Bunun üzerine *ceza*, kendi *kendini cezalandırmaya* dönüşür, çocuk bir

kuralı bozduğu zaman, suçluluk duygusunun verdiği bir endişeyle cezalanmış olur; bu da onun mutlu olmasını engeller.

Terbiye etme döneminde töresel yasayı uygulamaya baş vurmak çocuk tarafından anlaşılamaz, böylece hiçbir eğitsel etkisi görülmez. Buna karşılık Üstben oluşmaya başlar başlamaz, bu yol çocuğa bir tane vurmaktan çok daha fazla etki yapar. Terbiye etme ile, töresel yasaya baş vurma arasındaki ayrımı basit bir örnekle vermek istiyoruz: küçücük bir çocuk durmadan başka çocukların oyuncağıyla oynadığı zaman, bunu yapmamasını ona söylemek boşuna olur, çünkü bu yaşta benim oyuncağım, senin malın kavramı henüz çocukta yoktur. Oyuncağı elinden alınan çocuk ya zorunluluk yasasına göre hareket eder ve bir tane vurarak malını çeker alır, ya da eğitimci terbiye etme yöntemine göre «gerekir»lik yoluna baş vurur. Buna karşılık Üstben evresinde, her çocuğun kendi oyuncağı olduğunu ve *başkalarınkini almamak gerektiğini* söylemek etkilidir.

Üstben'in bir günde oluşmadığını göz önüne almalıyız; çocuk 4-5 yaşına geldikten sonra daha uzun yıllar hareketleri aile içinde ya da okulda onaylanır ya da onaylanmaz. Kısacası bu süreç, çocuğu büyüklere bağlayan karşılıklı sevgi ilişkisi içinde geçer. Hoşuna gittiği için çocuğun ders çalıştığı pek seyrektir; öğretmenini sevdiği için ilerleme gösterdiği ise her gün gözlenebilir

Üstben'in töresel bilince yakın olmasına karşın, onunla tümüyle kaynaşmadığını ayrıca belirtelim. Gerçekte töresel bilinç ortaklaşa bir ideali, bir toplumun, bir kültürün işlevini, buradan da geniş bir bireyler topluluğunu temsil eder. Üstben ise, çocuğun ana-babasının özel idealini ve kuralları temsil eder ve ortaklaşa bilinçten ayrı olabilir. Kimi zaman kendini daha çok güçlü bir şekilde, kimi zaman da daha zayıfça benimsetebilir. Psikopatolojik açıdan en ilginci olan ve psikanalitik düşünceleri uyandıran ve güdüsel tepileri aşırı bir şekilde bastıran sertlikteki Üstben olmuştu. Üstben sert olduğunda, tüm doğal dışavurmalar suç sayılır ve cezalandırılması gerekir; ama bu süreç bilinçdışında geçtiğinden, birey yapabileceği hataları açıkça bilmez ve aynı şekilde bilinçsizce kendi kendini cezalandırır. Daha önce gördüğümüz gibi açıklanamayan bir sürü başa-

rsızlıklar, becerisizlikler, kazalar var; hatta psikanalitik kurama göre bilinçaltında öz cezalandırma anlamına gelen hastalıklar ortaya çıkar.

3. *Motivasyonun kavranması*

Yukarıda gördüğümüz gibi terbiye etme, çocukta alışkanlıklar yaratır, ama ruhunu derinden etkilemez. Öte yandan, yalnız başına işleyen ve çocuğu aile ya da toplum düzenine uymaya alıştıran töresel baskı da yine çocuğun kişiliğini derinden etkilemez. Bu derin kişiliği eğitimle değiştirmek için çocuğu şöyle ya da böyle davranmaya iten nedenleri anlamak gerekir; çünkü bir cezanın etkili olması isteniyorsa, bu önkoşul kaçınılmaz olur.

İşte bu alanda psikanaliz, çocuğun bilinçdışı bir çok davranışlarının güdülmesini (motivation) ortaya çıkararak bize çok şey öğretti: olağandışı davranışların kökenindeki derin etkenlerin bilincinde olmadan verilecek hiç bir cezanın (eğitsel ç.) değeri yoktur.

Bu kitapta çeşitli örnekler vermiştik. Şimdi bir kaç tane verelim.

Bir çocuk *bebeklik dönemine geri döndüğü* ve bu davranışlarıyla da ana-babanın kınamalarıyla karşı karşıya kaldığı zaman sert yasaklara uğrarsa, bu çocuğun içinde bulunduğu yoksunlukları daha da arttırır ve geriye dönüşü belirginleştirir; böyle bir durumda geriye dönüşün nedenleri araştırılarak etkili bir biçimde davranmalı ve geçici olarak duraksayan yaşamsal gelişme yolunu yeniden bulması için çocuğa yardımcı olmalıdır. Yeni bir bebeğin dünyaya gelmesiyle birinci çocuğun geriye dönüş semptomu göstererek geceleri altını ıslatması, aile için can sıkıcı olur; böyle bir durumda çocuğa bir tane vurmak, acı veren tedavi uygulamak (örneğin büyük bir iğne yaptırmak) ya da onu utandırmak, hiçbir sonuç alınmayacak eğitsel yöntemlerdir Buna karşılık, dirimsel yayılmayı ve çocuğun büyüme arzusunu geliştirecek neler varsa, rahatsızlığın kaynağına varma ve onu ortadan kaldırma şansına sahiptir: örneğin çocuğa bir bisiklet ya da daha büyükler için bir oyuncak arma-

ğan etmek, daha «büyük» bir yatakta yatırmak, ya da bebeği evde bırakmak ve büyük çocukla bir yerlere gitmek.

Başka bir örnek, *korku tepkileri*'dir; ilk bakışta çocuk korkunun kaynağına göre uygun bir tepki göstermez : tanımadığı bir insandan korkma, bir hayvandan korkma, karanlıktan korkma, gürültüden ya da sudan korkma. Eğer çocuğun korkusu bastırılmak istenirse, onda gerçek öfke krizleri uyandırılır ve buna karşı şiddet göstermesi sağlanır. Ben'in direnme gücünü aşan herhangi bir olayın yol açtığı ve ilk baştaki endişeli koşullar her seferinde yeniden oluştuğunda, yeniden ortaya çıkan sıkıntıların önemini, derinliğine yapılan psikolojik bir analiz bize açıklamaktadır.

Başka bir örnek çocuklarda *edilgen mazoşist davranışlar.* Yaramazlıklarına dayanılmaz çocuklar vardır; eğitimciler çok sinirlendikleri ve ancak bir ceza uyguladıkları zaman bu çocuklar söz dinlerler. Diğer tüm eğitsel yöntemler başarısız göründüğünden, çocuğu dövmek bir alışkanlık haline gelir. Ama dayak sıklaştığında, çocukta bilinçsizce bir mazoşizm gelişir, dayak yöntemi çocuğun kusurlarını düzeltmekten uzak kalır ve ters yönde bir tepki yapar, çünkü artık çocuğun aradığı bedensel cezadır ve bunu elde etmek için çaba gösterir.

Örneğin yeterince sevilmedikleri için acı çeken çocuklar vardır; kardeşlerden birinin ana-babanın daha çok hoşuna gittiğine, bu nedenle daha çok sevildiğine haklı ya da haksız olarak inanırlar; bu sevgi yoksunluğundan kurtulmak ve onların dikkatini çekmek için olumsuz davranışlara baş vurmaktan başka bir yol bulamazlar. Bunun üzerine ana-baba onları dövmeye başlar; bu sado-mazoşik ilişki çocukların hoşuna gitmeye başlar, çünkü başka türlü elde edemedikleri sevgiyi böylece kazandıklarını sanırlar.

Tersine Ödip durumuna giren, edilgen ve aşırı yumuşak çocuklarda buna benzer bir durum olduğunu daha önce Kitap I'de görmüştük. Bu edilgen davranışlarından dolayı utanırlar ya da arkadaşları onları utandırır ki yine aynı sonuca çıkar; bunun üzerine bu utanrırıcı durumu ört bas etmek için yalandan saldırgan davranışlara baş vururlar. Çoğu zaman uygun düşmeyen bu saldırganca davranış, eğitimcilerin bedensel ceza

uygulamasına yol açar. Oysa derin edilginlikleri yüzünden bu çocukların amacı yenmek, başkalarına karşı utku kazanmak değildir; aradıkları yenilgi ve yenilginin verdiği küçümsenmedir. Burada yine bedensel ceza bu çocukların davranışlarını düzeltmekten uzak kalır, tersine onları mazoşizmin ve yalancı saldırganlığın kısır döngüsü içine sürükler.

Yine böyle bir durumda, çocuğun bilinmeyen saldırganca davranışlarına uygun eğitsel yorumlarla yardımcı olmak, ona daha uyumlu davranışlar kazandıracak en iyi yoldur.

4. *Sadistçe cezalandırmalar*

Ceza verirken tümüyle kendine hakim olan ve kişisel nedenlerle hareket etmeyen ideal bir eğitimciyi düşleyebiliriz Ama böyle bir ideal çok seyrek gerçekleşebilir, çünkü eğitsel ilişkinin iki insan arasında geçtiğini ve birbirlerini sevgice etkilediklerini bilmezler. Daha önce de belirttiğimiz gibi, yansız bir tutum içinde olduğunu ileri süren eğitimci, çoğu zaman sandığı gibi değildir, çünkü yansızlığı kendi sevgi yaşamını içe bastırmasından ileri gelir; böylece kendi davranışlarını iyi tanımadığı için tehlikeli olabilir.

Demek ki insan nesnel bir yansızlık içinde olamazsa, psikanalizin bize gösterdiği gibi, kendi kendisiyle içtenlikli olabilir ve bir çocuk için duygularının bilincine varabilir. Örneğin çok rahatsız edici bir çocuğa karşı insan düşmanca duygular besleyebilir; bu öfkeyi içe itip hep surat asmak yerine, arada bir öfkeyi dışa vurmak daha doğru olur, çünkü birinci durumda çocuk üzerine çok daha kötü etki yapabilir.

Ayrıca bu düşmanlığı ılımlılaştırmanın tek yolu sevgidir, hem çocukları sevmeden iyi bir eğitimci olunamayacağını da daha önce belirtmiştik. Eğitimde sevgiyle yumuşatılmayan saldırganlık kadar hiçbir şey tehlikeli değildir, aksi halde kolayca *sadizm*'e dönüşür.

Sadist tepilerini dizginlemeyen «çocuk cellatları»ndan biz burada söz etmek istemiyoruz, çünkü onların sadizmi bilinçli ve isteyerektir, aramızda yerleri yoktur.

Biz burada bilinçsizce bir sadizm içinde bulunan ana-baba-

lara ve öğretmenlere sesleniyoruz; onlar bedensel cezayı kötüye kullanmalarına karşın, iyi eğitimci ve çocuktan yana olduklarına inanırlar. Bu bölümün başında söylediğimiz kaçınılmaz ama sınırlı kalan bedensel ceza yalnız terbiye döneminde uygulanmalıdır; terbiye etme dönemi aşılır aşılmaz yerini çocukla karşılıklı konuşmaya ve çocuğa yapılacak içten açıklamalara bırakmalıdır. Öğretmen öfkeye kapıldığı zaman, çocuğun dayanılmaz hareketlerini «durdurmak» için kıçına bir tane vurmak az çok yerinde kabul edilebilir.

Bunun dışında çoğu bedensel cezalandırmalar rasyonelleştirilerek haklı çıkarılmak istenmesine karşın, aslında eğitimcilerin sadist tepilerinin bire dışa vurmasıdır. Daha önceleri okullarda öğretmenlerin elinde bir araçtı dayak ve öylesine kötüye kullanılıyordu ki, sonunda yasalarla yasaklandı. Doğal güçleri yetersiz ve çocukların kendilerine boyun eğmesi için kendi güçlerinden çok töresel güce kimi öğretmenler hâlâ dayak yöntemine sadistçe baş vuruyorlar. Birgün bir okulda müdürün 10 yaşındaki küçük bir çocuğa dayak «uygulaması»na tanık olduk ve araya girdik; çocuğun yüzü şişmişti; sadistçe bir kızgınlığa kapılan bu müdüre davranışını açıklamaya kalkıştığımızda şu mazereti ileri sürdü «Velisinin isteği üzerine ona dayak atıyorum, çünkü o da küçük kız kardeşini dövüyormuş»; söyledikleri belki doğruydu, ama müdürün kendi sadist tepilerini doyurduğu da daha az doğru değildi.

Psikanalizin bize öğrettiğine göre ana-babaların ve öğretmenlerin sadistliğinin kökü derindedir; sadist kimse çocukluğunu olağan sayılmayacak bir durumda geçirmiştir ve bunu daha sonra yeniden üretmektedir. Örneğin ananın ya da babanın alkolik olduğu ve şiddetli tartışmaların sürdüğü bir ailede bu durumlara çok rastlanır. Başka bir yerde aşağılandıktan sonra öcünü almak için çocukları döven yetişkinler yine az değildir; bilincinde olmadan çocuklar üzerinde tiranca baskı kurmak için öğretmenlik mesleğini seçenler de yine az değildir.

Dayağın dışında yollara baş vuran sadistler de vardır. Bunlar işlerini bir anda bitirecekleri yerde, uzun süren cezalar icat ederler : saatlerce süren can acıtmalar ya da bir yere kapatma, en kötüsü de cezası sonradan verilmek üzere yapılan tehditler.

Bir de manevi cezalar var ki, bunlar bedensel cezalardan daha dayanılmaz olurlar. Bir öğretmene rastlamıştık, hata ne denli büyük olursa olsun, bir satırdan fazla yazı yazma cezası vermiyordu; çocuk elinden geldiğince iyi yazmaya çalışıyor, ama öğretmen her seferinde bir hata buluyordu; işkence de böylece başlamış oluyordu : küçük bir noktalama yanlışı, örneğin i'nin üzerine konulacak noktanın unutulması, cezanın yenilenmesi için bir bahane oluyordu. Bir satır, iki satır oluyor, sonra dört, sekiz ve böyle sürüp gidiyordu. O andan itibaren öğrenci cellatın insafına terkediliyordu; cellat bu cezadan hoşlanıyorsa, sanırız ki hoşlanıyor, yazı yazma cezası yüz satıra değin varıyor.

Kimilerin düşündüğü ve ileri sürdüğü gibi, güç karakterli çocukları disiplin altına almak ve onlara boyun eğdirmek için bu tür cezalar gereklidir. Ama deneyler bunun tersini göstermektedir; kısa sürede yaramaz çocuğun yola geldiği gözlemlenebilir, oysa uzun bir süre içinde, bedensel cezaların beklenilenin tersine verdiği görülür.

Birinci olarak, söz dinletmekten uzak olan bu cezalar, kimi zaman çocukta açık, kimi zaman gizli edilgen direnme yaratır. Kimi çocuklarda öfke ve kudurganlığa yol açar, o zaman bunu bastırmak için daha büyük şiddete baş vurulur.

İkinci olarak, çocukların ruhunda öfke duyguları ve öç almaya susamışlık yaratır. Kaba güç üzerine kurulu ilişkilerde çocuk acımasız eğitimcisine karşı düşmanlığını elbette doğrudan doğruya dile getiremez. Böyle bir durumda çocuğun duygularını gizlediği ve düzeldiğini inandırabilecek kurnazca davranışlara baş vurduğu herkesçe bilinir. Oysa bastırılmış öfke içten içe sürer ve bir çıkış yolu arar. Dövülen çocuk bunu kendinden daha zayıf arkadaşlarında, kardeşlerinde ya da hayvanlarda bulur. Yukarıda sözünü ettiğimiz okul müdürü de çocuğu dövünce, çocuğun artık küçük kız kardeşini dövmeyeceğini sanıyordu. Ne saflık! Herkes bilir ki böyle bir durumda çocuk er geç kurnazca bir yola baş vurarak öcünü alacaktır, tercihen bu da kendisinden yakınan küçük kız kardeşi olacaktır.

Üçüncü olarak, zayıf karakterli çocuklarda dayak marazi korkulara yol açabilir, sonra yer değiştirmeyle, çocuk ne za-

man bir yetişkinin karşısında bulunursa bu korku yeniden ortaya çıkar. Elleri önlerinde, başları eğik «dövülmüş köpekler» gibi çocuklar vardır, ne zaman bir büyüğün önünde bulunsalar, dayak yeme korkusu kendilerini ele verir!

Dördüncü olarak, çocukta mazoşizmi geliştiren ve geleceğini kötü şekilde etkileyen bedensel cezaların sık sık uygulanması kınanabilir. Böylece ceza uygulamayan bir eğitimci tuzağa düşer, çünkü mazoşist çocuk dövülme, evet dövülme umudu içinde yaramazlık yapar, çünkü sadomazoşik ilişki içersinde aradığı özel doyumu bulur.

ANA-BABALARA VE EĞİTİMCİLERE NELERİ SALIK VERİYORUZ

Bu kitabımızın amacı, ana-babalara ve eğitimcilere herkesin bilinçaltının çok önemli rolü, dolayısıyla eğitsel davranışlarımız ve çocuklarla ilişkilerimiz üzerine *bilgiler* vermektedir. Ama bilgi vermekten de öte, çocuklara daha iyi bir eğitim vermek isteyen herkese, *bilinçaltının sorunlarına duyarlık* kazandırmak istedik.

Böyle bir yapıtın her yönden kendi amacına ulaşıp ulaşmadığı sorusu burada sorulmalıdır. Buna içtenlikle yanıt verelim «hayır!».

İnsan kendi psikolojisindeki bilinçaltının etkisini, bilinçle bilinçaltı arasındaki kimi serbest alış verişi kabul etmelidir. Engelleyici bir içe itmeyle bu alış veriş ortadan kaldırıldığı zaman, ciddi nevrozlar ortaya çıkar. Diğer bir deyişle, röfulman olduğu zaman, bunun çocuğun eğitimine nasıl zarar verdiğini bir ana-babaya ya da eğitimcinin kendisine bir kez açıklayacak olursak, gösterilenleri görmüyorlar ve açıklananları anlamıyorlar.

Böyle bir durumda, bu kitapta verdiğimiz gibi, *psikanalitik bilgiler,* eğitsel ilişkileri derinliğine düzeltmeye yetmez, çünkü onlarda (röfule insanlarda ç.) anlayışsızlığa ve reddetmeye yol açıyor. Eğer içe bastırma durdurulur ve bastırılan heyecanlar açık bilinç alanına geri getirilirse, psikanalitik bilgiler anlaşılabilir. Bilgi yerini burada eğitime terketmelidir, diğer bir deyişle,

nevrotik çatışmaları çözecek ve bilinçaltıyla bilinç arasında serbest alış verişi sağlayacak derinliğine bir psikoterapiye.

Bu kitabı okurken anlamadıklarını ve psikanalizin dayandığı kavramların yanlış olduğunu söyleyecek ana-babalar ya da eğitimciler olacaktır.

Buna karşılık bizim açıklamalarımız ana-babalar ve eğitimcilere, hatta nevrotik rahatsızlıkları olanlarca iyi karşılanacaktır; yeter ki bu nevrotik rahatsızlar küçük olsun, yani kişilikte bir *serbest bölge* bırakmış olsun. Demek ki biz burada tepilerin engellenmediği durumları, tepilerin oyunlarına ve savunmalarına yer verilen durumları göz önüne alıyoruz. Nasıl ki nevroz, sinirli çocukların duygusal ve zihinsel yaşamlarını tümüyle felce uğrattığı zaman psikanalitik sağaltım gerekliyse, aynı şekilde yetişkinlerde de tepiler kilitlenip kaldığında psikanalitik sağaltım gereklidir. Buradan çıkarak bir genelleştirmeyle diyebiliriz ki, bunların dışındaki tüm diğer durumlarda psikanalitik bilgiler ana-babaları ve eğitimcileri aydınlatabilir ve eğitimci hareketlerde onlara kılavuzluk edebilir.

Bununla birlikte, bu bilgiler yalnızca zihinsel bir görünüm içinde alınmamalıdır. İyi bilgiler edinen, en iyi eğitim yöntemlerine baş vurarak çok iyi ilkelere sahip, ama uygulamada başarısız kalan ana-babalar biliyoruz. Niçin? Söyleyelim niçin, çünkü burada her şeyden önce önemli olan eğitimi uygulayanın ruhsal durumudur. Gerekli olan ruhsal durum şudur : *kendi kendini kabul etmek ve çocuğu kabul etmek.*

Dürüst insan olma kaygısı, her şeyden önce yol yöntemle ve kurallarla ilgilenir —saplantılı karekterlerde en yüksek noktasına varır—, çocuğun kişiliğini göz önüne almadan eğitsel katı kuralları uygular.

Kendini kabul etmek, her şeyden önce kendine karşı içten olmaktır; diğer bir deyişle, yapay gurura ve darkafalılığa kaçmamak, bilinçaltımızın bize açıkladığı gibi çocukluktan beri direnen bencil ve vahşi eğilimlerimizi sadece kabul etmektir. İç sıkıntılarımızın bunları yadsıması yerine, kişinin bunları benimsiyebilmesi daha önemlidir. Çocuklarımız iyi ve kötü yanlarıyla nasılsa, bizim de yaşamımızın ilk yıllarında öyle olduğumuzu anlamak önemlidir. Öyleyse çocuktaki kendimizi kabul

etmemiz gerekir, bunun için de doğal yaşamımızı derinden kaplayan toplumsal yaşamın kuralları ve ikiyüzlülüğü halindeki alışkanlıkların «ahlâklılık örtüsü»nden kendimizi kurtarmalıyız.

Bu davranış bizi çocuğun kendisini de kabul etmeye götürür. Ben'le Sen arasında verimli bir ilişkinin kurulması için *açıklığı, yürek ve zihin açıklığını,* bu değerli niteliği önce kendimize kazandırmalıyız.

Çocuğun açıklamak ve dile getirmek istediği ne varsa ona açık olmak, ona hazır olmak; herşeyden önce de yargılamamak, bu «iyi», bu «kötü» dememek, çünkü bu onun görüşünü kendimizinkine uydurmak olur, yani onda kişisel ve özgün olan reddedilir; sonra çocuğun gerekli süblimasyonunu kolaylaştıracak özgürlük ve anlayış ortamı içinde tüm eğilimlerine izin vermek...

Burada ikisini bir arada belirtmek uygun olur: kendi kendisiyle içtenlikli olma ve başkasının hizmetine hazır olma dayanışma halindedir; insan kendini doğru kabul ettiği, ölçüde başkalarını da kabul edebilir. Bir çok insan bu kendi kendini kabul etmenin kolay, hem de çok kolay olduğunu, hatta bu kolaylığın moral ilerlemeye engel olduğunu düşünür. Hayır yanılıyorlar, kendini kabul etmeyle, kendi kendini hoş tutmayı birbirine karıştırıyorlar. Deneyler bunun tersini göstermektedir: insanın yürek ve zihin açıklığı sonucu kendi kendini kabul etmesi ve böylece başkalarını kabul etmesi, değişmenin ve ilerlemenin güçlü bir etkenidir.

İyi bir eğitimci olmak için gerekli ruh hali, eğitim olayının ayrıca *eğitsel düşünce* üzerine kurulmasını da kapsar. Eğitim olayı yalnız başına hareket ettiği zaman tehlikeli olabilir, çünkü bizi tümüyle dış dünyaya yöneltir, iç dünyamızdaki tepileri ve gizli düşünceleri önemsemez. Etkili olmak isteyen eğitimci, yalnızca eylem içindeki etkinliği aramamalıdır; arada bir durmalı, bilinçdışı güdülenmelerini bilinç alanına götürmek ve orada çözümlemek için kendi üzerine eğilmeli, kendi kendine sorular sormalıdır. Bu durumda eğitsel yanlışlıklar yaparsa, onu kınamamalıdır, çünkü en iyi eğitimci de yanlışlık yapar; önemli olan bir yanlışlık yapıldı mı, onu kabullenmek, düzeltmek için nedenlerini bulup ortaya çıkarmaktır.

Burada sorun, yalnız başına olan eğitimcinin böyle bir görevi yapıp yapamayacağını bilmektir.

Evet! yapılabilir, yeter ki yeterince kendi içine bakma alışkanlığı olsun ve sözünü ettiğimiz sorunun her gün öz çözümlemesini yapsın.

Bununla birlikte, iki kişinin bunu yapması çok daha yerinde olur, örneğin aile içinde çiftler karşılıklı konuştukları ve çocuk konusunu düşündükleri zaman. Röfulman konusu olan ebeveynlerden birisinin görmediğini ötekisi hemen bulup çıkarabilir ve eşini aydınlatabilir. Bunun için eşlerin her ikisinin de özenli bir sevgiye ve büyük bir isteme sahibolması gerekir, bu olmadan konuşma ağız kavgasına dönüşür, herkes kendi sorumluluğunu kabul edeceği yerde, ötekini yaptığı hatasıyla suçlar.

Bu alanda *grup toplantıları* da çok verimlidir, örneğin anababaları eğitmek ve sordukları soruları yanıtlamak için yapılanlar. Ama burada *sorunların ortaklaştırılması,* yalnız başına edinilen bilgiden çok daha etkilidir ve toplantıya katılanların kendi iç sorunlarının bilincine varmalarını kolaylaştırır. Örneğin bir baba ya da anne kendi özel durumunu toplantıda açıklamış olsun, bunun yalnız kendisinin başında olmadığını ve başkalarının da benzer sorunu olduğunu hemen saptar; birlikte tartışırken, yalnız başlarına sahip olamayacakları kendileriyle ilgili düşüncelere varırlar. Böyle bir grup toplantısını bir *psikolog yönettiği* zaman çok daha yararlı olur. Yeter ki doğrudan doğruya araya girmesin, toplantıdaki konuşmaların kimi yanlarını daha iyi belirtsin, konuşmacıların tutumuna dikkat çeksin, kimi düşüncelerini belirtsin, en azından toplantıya katılanların dikkatinden kaçan kimi sözlerin anlamları üzerine.

Bu demek midir ki psikanalizciler ve psikologlar çocukları diğer eğitimcilerden daha iyi eğitiyor? Şimdiye değin bu konuyla ilgili birlikte bir inceleme yapılmadığı için böyle bir şeye evet diyemeyeceğiz. En azından aldıkları eğitimle, çocuklarını başkalarına göre daha iyi anlama olasılığına sahiptirler ve daha uygun düşen eğitsel bir tarzda hareket ederler.

Geriye, daha önce de iyice belirttiğimiz gibi, *sağlıklı bir eğitimin temel koşulu kalıyor, bu da çocuklara verilecek sev-*

gidir. İçten ve ileriye dönük bir sevgi, bizi tüm eğitsel yanlışlardan korumasa bile, bir çok dokuncalı etkileri azaltır; hem yaşam, hem de çocukların gelişimi için kaçınılmaz olan iyi duygusal ilişkiler kurar ve sürekliliğini sağlar.

Türkçeye çeviri
Ocak — Nisan 1987
İstanbul

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 5

BİRİNCİ KİTAP
NORMAL GELİŞME/YAYILMA GÜDÜSÜ VE
KORUNMA GÜDÜSÜ
ÇEVREYE UYUMDAKİ ROLLERİ

Bölüm I

BÜYÜMEDE DİRİMSEL YAYILMA 15
1. Süt çocuğunun edilgen gelişimi 15
2. Küçük çocuğun etkin gelişimi ... 18
3. Korunma güçlerinin denetlediği gelişme ve Ben oluşumu 25
4. Sen ve Ben. Karşılıklı ilişkileri 27
5. Dilin Rolü 29

Bölüm II

BEN — UYUM VE SAVUNMA DÜZENEKLERİ 33
1. İç daralması. Normal durumda işlevi 33
2. Gerekli yoksunluk ve olgunlaştırıcı rolü 36
3. Ben'in savunma düzenekleri 39

Bölüm III

CİNSEL DÖNEM 63
1. Ödipsel durum 65
2. Ödip İkilemi 70
OLUMLU ÖDİP VE TERSİNE ÖDİP 70
3. Eğitimcilerin görevi 72
4. Ödip döneminin geride bırakılması ve gizli dönem 74
5. Ergenlik 75

Bölüm IV

ÇATIŞMA VE NEVROZ 77
1. Çocuk ruhunun çatışmaları 77
2. Küçüklerde nevrotik durumlar 81

Bölüm V

ÇOCUKLUĞUNU DOYASIYA YAŞAMAK 87

İKİNCİ KİTAP
ANORMAL GELİŞME VE UYUMSUZLUK

Bölüm I

ÇATIŞMALAR VE MARAZİ YOKSUNLUKLAR 93
1. Belirtiler 94
2. Önemli çatışmalar ve nedenleri 95
3. Önemli yoksunluklar 96
4. Marazi takılma ve geriye dönüp 100

Bölüm II

MARAZİ DURUMDA BEN'İN SAVUNMA DÜZENEKLERİ 105
1. Röfulman 105
2. Marazi tepkisel oluşumlar 107
3. Geriye dönüş 113
4. Yalıtma 114
5. Kendine karşı olma 116

Bölüm III

MARAZİ ÇATIŞMALAR 117
1. Ödip kompleksi 118
2. Kardeşler arası rekabet çatışması 130

Bölüm IV

NEVROZLAR 135
1. İç sıkıntı nevrozu 136
2. Histeri dönüşümü 138
3. Saplantı nevrozu 139
4. Asteni nevrozu 141

Bölüm V

BİLİNÇDIŞI RAHATSIZLIKLARIN OKULDAKİ BAŞARI ÜZERİNE ETKİSİ 143
1. Süblimasyon 143
2. Röfulman ve tepkisel oluşumlar 144

3. Korku 146
4. Geriye dönüş 147
5. Asteni 149
6. Saplantılı çatışma 149
7. Çöküntü 150

ÜÇÜNCÜ KİTAP
EĞİTİM VE EĞİTİMCİLERİN BİLİNÇALTI

Bölüm I

BİLİNÇDIŞININ ÖNEMİ 155

Bölüm II

NESNE — ÇOCUK VE ÖZNE — ÇOCUK 157

Bölüm III

BİR ARADA YAŞAYAN ÇİFTLERİN DENGESİ 161

Bölüm IV

EŞLERİN NEVROZU — ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİSİ 165
1. Ruhsal olgunlaşma 165
2. Marazi sıkıntı 170
3. Tepilerin bastırılması ve tepkisel oluşumlar 172
4. Saplantılı karakter 176
5. Çocukların iyileşmesinde ana-babaların bilinçdışı tutumu 180
6. Din ve nevroz 183

Bölüm V

CEZALANDIRMA PSİKOLOJİSİ 189
1. Terbiye etme «Gerekir»lik evresi 190
2. Töresel zorlama «Zorunlu»luk evresi 192
3. Motivasyonun kavranması 194
4. Sadistçe cezalandırmalar 196

SONUÇLAR

ANA - BABALARA VE EĞİTİMCİLERE NELERİ SALIK VERİYORUZ 201

Louis Corman, bilinçaltının bilinç üzerindeki etkisinden hareket eden Belçikalı ünlü bir psikolog. Elinizdeki kitap, psikologların yanında eğitimcilerin ve bu konuya ilgi duyan ana-babaların da kolayca yararlanabileceği, bu alanda ilk değilse bile, ilk derli toplu bir yapıtı Louis Corman'ın. Ayrıca "Yeni Morfoloji Elkitabı", "Kardeşlerarası Rekabetin Psikolojisi" gibi yapıtları da var. Bu kitabı hem ülkemizde, hem Fransa'da eğitime emek vermiş Hüsen Portakal'ın çevirisiyle sunuyor, büyük bir ilgi uyandıracağını umut ediyoruz.

Kapak: Cem KUNUKBEK

KDV
2750 LİRA